

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Martin Zikmund

Pozemková reforma v období první ČSR

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: prof. JUDr. PhDr. Karolína Adamová, CSc., DSc.

Katedra právních dějin

Listopad 2014

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.“

V Praze, dne 10. října 2014

.....

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval vedoucí své diplomové práce prof. JUDr. PhDr. Karolíně Adamové, CSc., DSc. za podnětné náměty a připomínky a za čas, který věnovala k zodpovězení všech mých otázek.

Obsah

Obsah	4
Úvod.....	5
1 Situace před pozemkovou reformou	6
2 Právní úprava pozemkové reformy	13
2.1 Požadavky politických stran a hnutí	13
2.1.1 Sociální demokracie.....	16
2.1.2 Československá strana socialistická	17
2.1.3 Agrární strana	18
2.1.4 Československá strana lidová	19
2.1.5 Československá národní demokracie.....	20
2.1.6 Živnostenská strana.....	21
2.1.7 Velkostatkáři	22
2.2 Proces tvorby zákonů pozemkové reformy	24
2.3 Zákony	32
2.3.1 Zákon o obstavení velkostatků (č.32/1918 Sb. z. a n.)	32
2.3.2 Záborový zákon (č. 215/1919 Sb. z. a n.).....	33
2.3.3 Přídělový zákon (č. 81/1920 Sb. z. a n.).....	42
2.3.4 Náhradový zákon (č. 329/1920 Sb. z. a n.).....	49
2.3.5 Ostatní zákony	55
3 Přejícné akce pozemkové reformy	59
4 Realizace pozemkové reformy v praxi	63
5 Sociální zabezpečení zaměstnanců dotčených pozemkovou reformou	74
6 Finanční orgány pozemkové reformy	79
7 Kritika pozemkové reformy.....	85
8 Výsledky pozemkové reformy	89
9 Závěr	91
10 Seznam použité literatury a pramenů.....	95
10.1 Literatura.....	95
10.2 Právní předpisy	96

Úvod

Záměrem mé diplomové práce je, s přihlédnutím k šíři tématu, provedení alespoň základní analýzy první československé pozemkové reformy. Tento rozsáhlý projekt, probíhající po celé období první republiky, formoval a dotvářel podobu nového státu a jeho společnosti. Důsledky pozemkových operací provedených v rámci reformy však samozřejmě nalezneme i v dnešní době, kdy asi nejvýraznější připomínku reformy představují polistopadové restituice, v jejichž rámci české a slovenské soudy pracují s prvorepublikovými zákony, jak ostatně dokládá široká judikatura.

Cílem této diplomové práce je poskytnout základní přehled o okolnostech, které vedly k pozemkové reformě a za kterých následně probíhala, a to jak z pohledu hospodářského, tak politického, případně i sociálního. S ohledem na můj studijní obor považuji za nezbytné, aby má práce měla právní, resp. historickoprávní charakter do takové míry, jak to jen bude možné, a proto bude text práce pojat zejména z právního hlediska všude tam, kde to bude připadat v úvahu. Část práce bude pak věnována výhradně zákonodárství pozemkové reformy.

Pozemková reforma byla akcí obřích rozměrů s dopadem do mnoha sfér života v Československu a zachytit všechny fakta a okolnosti tak, aby dílo o pozemkové reformě bylo zcela komplexní, není snadný úkol. Má práce navíc nemůže rozsahem konkurovat monografiím o pozemkové reformě, a proto také jejich komplexnosti může jen stěží dosáhnout, což tedy znamená, že některé, byť ne zásadní, skutečnosti zde budou opomenuty nebo jim nebude věnováno příliš pozornosti. Namísto některých méně podstatných informací jsem se raději zaměřil na nejdůležitější fakta a události pozemkové reformy, k nimž jsem po úvaze vybral a přidal určitá témata, která jsem i s přihlédnutím k historickoprávnímu charakteru práce subjektivně považoval za důležitá.

Zpracováním tohoto tématu bych rád blíže porozuměl nejen pozemkové reformě, ale také době, ve které proběhla, neboť období první republiky je dodnes považováno za pravděpodobně nejúspěšnější éru v dějinách našeho novodobého státu a díky svému významu je to právě pozemková reforma, která do značné míry ovlivnila podobu československého státu a jeho společnosti.

1 Situace před pozemkovou reformou

Zemědělství hrálo vždy na území československého státu významnou roli. Za monarchie sloužily historické země Koruny české jako obilná zásobárna Předlitavska a i pro nově vzniklou republiku mělo být zemědělství jedním z nejdůležitějších průmyslových odvětví, čemuž odpovídala skutečnost, že z celkové rozlohy státu připadalo na zemědělskou půdu 53 % a na lesy 33,2 %. Největší podíl zemědělské půdy vykazovaly země moravská s 60,9 % a česká s 59,5 %, tedy oblasti s rozvinutým zemědělstvím již z dob Rakouska-Uherska. Třetí z historických zemí koruny české, země slezská, byla spíše průmyslovou oblastí, ale ani přesto s 54,3 % příliš nezaostávala za prvními. O poznání horší situace byla na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde se nacházelo pouze 48,1 % respektive 32,2 % zemědělské půdy, zatímco zbytek zabíraly převážně lesy a pastviny. Přesto však tyto země vévodily žebříčku zemědělsky zaměstnaného obyvatelstva, což bylo dáno především absencí zemědělské techniky vyplývající z obecné zaostalosti těchto oblastí. Rozdíl mezi předlitavskými a zalitavskými zeměmi vyplýval jednak z již výše zmíněné zaostalosti Zalitavska a jednak ze skutečnosti, že Slovensko a Podkarpatská Rus neplnily v rámci Zalitavska stejnou funkci, jako české země pro Předlitavsko.¹

Po staletí byla majoritním držitelem půdy šlechta a změnu nepřineslo ani zrušení nevolnictví, neboť majitelé půdy, bývalí feudálové, se jí zpravidla nezbavovali, jelikož k tomu neměli důvod, a jiný způsob jejího nabytí pro rolníky, sedláky a jiné zemědělce neexistoval. Jediné, co se změnilo, byla forma vztahu mezi držitelem půdy a osobami na ní pracujícími, kdy se z feudálů stali propachtovatelé a z poddaných pachtýři, přičemž v některých případech přetrvaly, jako určitý pozůstatek feudalismu, tzv. paternalistické vztahy, kdy na sebe pozemkoví majitelé brali odpovědnost za osudy svých bývalých poddaných a ti naopak byli ke svým bývalým pánům stále připoutáni určitými pouty. Přes určité změny tedy hospodářský monopol šlechty stále přetrvával.²

¹ STÁTNÍ POZEMKOVÝ ÚŘAD V PRAZE. *Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech*. Praha: Státní pozemkový úřad, 1925, s. 3-7; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. II. vydání. Praha: Rolnická tiskárna v Praze, 1924. s. 5-22

² ČEREŠŇÁK, B. *Ke klíčovým aspektům hodnocení První pozemkové reformy v Československé republice*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 39-42; KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. I. díl. Praha: Libri, 2003, s. 441-453

Celých 53 % všech hospodářství tvořila v okamžiku zahájení pozemkové reformy hospodářství s výměrou do 2 ha. Již tak dost vysoký počet těchto hospodářství se ještě rozrostl ta války, kdy potíže se zásobováním přiměly mnoho obyvatel k jejich koupi, aby se tak ochránili před hladem. Hospodáři na těchto statcích obhospodařovali dohromady pouhých 8,8 % zemědělské půdy státu, která jim navíc ani v celé této výměře nepatřila, neboť kolem 60 % hospodářů si půdu připachtovávalo a necelých 20 % hospodařilo pouze na propachtované půdě. V 94 % se jednalo o hospodářství čistě rodinná, která však, díky své nízké výměře a poměrně primitivnímu způsobu obhospodařování vykonávanému zpravidla bez zemědělských strojů, neposkytovala dostatečný výnos, aby mohla rodinu uživit. To umožňovala pouze hospodářství nacházející se v blízkosti velkých měst, která byla specializována na pěstování ovoce a zeleniny pro městské trhy, přičemž právě tato hospodářství, jako jediná v rámci skupiny do 2 ha, příležitostně využívala cizí pracovní síly. Pro většinu příslušníků rodin hospodářů, které tato hospodářství nedokázala uživit, však zemědělství představovalo pouze vedlejší zaměstnání, a proto ve většině případů ani netoužili po rozšíření svých statků. Shodně však požadovali vyvlastnění velkostatků, kde byli, ať už jako zaměstnanci nebo jako pachtýři, vykořisťování.³

Maloroľnická hospodářství o výměře 2 až 5 ha byla s 24,3 % druhou nejpočetnější skupinou a dohromady obdělávala 16,5 % zemědělské půdy. Jen na vlastní půdě hospodařilo 42,3 % těchto hospodářství, z čehož vyplývá, že i v této kategorii si většina hospodářů půdu připachtovávala. I tato hospodářství byla převážně rodinného typu, ale na rozdíl od těch nejmenších zpravidla zajišťovala rodině dostatečnou obživu a u větších hospodářství již členové rodiny nemuseli pracovat jinde. Vzhledem k stále relativně nízké výměře, produkovala roľnická hospodářství zpravidla jen omezený okruh zemědělských výrobků a zbylé si musela dokupovat. Zejména na hospodářstvích s vysoce bonitní půdou pak byla část produkce určena pro trh, ale konkurovat větším statkům s lepším strojovým vybavením bylo značně složité. Na rozdíl od předchozí kategorie, kde hospodářství často sloužila majitelům pouze jako doplňkový zdroj obživy vedle hlavního zaměstnání, byli maloroľníci vázání zcela na

³ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. I. díl. Praha: Libri, 2003, s. 441-453; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 72-88 a s. 243-251; VOŽENÍLEK, J. *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice*. Praha: Česká agrární společnost, 1919. s. 3-35 a s. 62-71

venkov. Tam se také vždy snažili vylepšit své pozice v hierarchii venkovských pozemkových vlastníků, ale nedostatek půdy a nízká efektivita hospodaření jim neumožňovala dosáhnout výdělku dostatečného k realizaci takových plánů. Právě proto byli malorolníci kategorií, která nejvíce toužila po rozšíření svých statků, a svou dlouhodobou frustraci projevíli po válce prostřednictvím radikálních požadavků na změny v majetkovém rozložení půdy.

Kategorie hospodářských statků s výměrou 5 až 10 ha představovala z hlediska osoby hospodáře přechod mezi rolníkem a sedlákem. Jednalo se o poměrně rozmanitou kategorii osob sahající od živořících, válkou zasažených, malorolníků až po sedláky, kteří naopak na válce zbohatli a toužili po další půdě. Rozdílné byly i požadavky těchto skupin ohledně pozemkové reformy, kdy bohatí sedláci byli ochotni za půdu zaplatit, ale chudí rolníci byli spíše pro její vyvlastnění. Na počátku pozemkové reformy patřilo do této kategorie 11,5 % statků obdělávajících celkem 16,3 % zemědělské půdy a fakticky se tedy jednalo o první kategorii, kde podíl na obhospodařované půdě byl vyšší než počet statků. Na 62,4 % vzrostl oproti předchozí kategorii počet statkářů hospodařících pouze na vlastní půdě, zatímco přibližně na jednu třetinu poklesl počet těch, kteří si půdu připachtovávali. I v této kategorii byla s 64,2 % stále ještě převládající rodinná hospodářství, kde zpravidla pracovali všichni rodinní příslušníci s výjimkou 10,2 % z nich, pracujících v jiném než zemědělském průmyslu. Značná část produkce těchto hospodářství směřovala na trh. Bohatší hospodářství již také standardně využívala námezdní síly a u tržně zaměřených hospodářství na okrajích měst se jako zaměstnanci začínají objevovat dozorcí a úředníci.

Další kategorie, zahrnující selská hospodářství o výměře 10 až 20 ha, pokračovala v trendu poklesu počtu hospodářství za současného růstu podílu obhospodařované půdy, kdy pouhých 8 % statků obhospodařovalo 22,9 % zemědělské půdy a mimo ní také značné plochy lesů. Selská hospodářství byla vždy minimálně z části orientována na trh a za účelem dosažení vyšší efektivity svého podnikání si přes 20 % z nich připachtovávalo půdu. Čistě na pronajaté půdě fungovalo pouhých 0,9 % těchto statků, což bylo nejméně ze všech kategorií. Pouze 35,9 % hospodářství bylo rodinného charakteru a většina se tedy již spoléhala na cizí pracovníky, ať už sezónní či stálé. V této kategorii již většina hospodářství měla k dispozici technicky pokročilé

stroje a sedláci je příležitostně pronajímali méně vybaveným sousedům, čímž snadno přicházeli k dalšímu zisku.

Hospodáři z kategorie statků s výměrou 20 až 50 ha, označovaní jako velcí sedláci, byli již poměrně úzkou skupinou s pouhými 2,7 % statků. Dohromady však obhospodařovali, kromě lesů, celou pětinu zemědělské půdy a v 83,9 % případů jim tato půda také zcela patřila. Hospodáři zároveň v hospodářství zpravidla sami pracovali a řídili je. Jen 13,7 % těchto hospodářství bylo rodinného charakteru, zatímco na 65 % těchto hospodářství pracovali stálé námezdní síly a 4,7 % hospodářství zaměstnávalo také dozorce a úředníky. Zároveň se jednalo první kategorii, kdy mezi pracujícími převažovali muži nad ženami. Většina produkce těchto statků byla určena pro trh, a jednalo se proto o kategorii důležitou pro zásobování státu. Toho velcí sedláci dokázali využít za války, kdy byly hlavními prodejci na černém trhu a i přesto, že jejich hospodářství válkou utrpěla, dokázali nashromáždit značné množství finančních prostředků k potencionálnímu rozšíření svých statků. Z tohoto důvodu a také za účelem oslabení šlechty, jako svého největšího konkurenta, požadovali i oni provedení pozemkové reformy, ale nikoliv v radikální podobě, nýbrž prostřednictvím odkupu půdy.⁴

Kategorie hospodářství o výměře 50 až 100 ha byla s 0,2 % statků jednou z nejméně početných, nicméně z hlediska zemědělské produkce jednou nejvýznamnějších. Výše zmíněné procentuální vyjádření představovalo v reálu zhruba 100 statků, kterým náleželo dohromady 3,9 % zemědělské půdy. Statky patřící do této kategorie byly jen zcela výjimečně rodinného charakteru a v praxi se vždy jednalo o hospodářsky výkonné kapitalistické podniky zaměřené na produkci pro trh, které měly svá specifika. Specifický byl např. právní poměr hospodářů k půdě, kdy pouze 74,2 % z nich hospodařilo na vlastní půdě, což představovalo pokles oproti předchozím kategoriím. Na 8,3 % naopak vzrostl počet těch, kteří hospodařili pouze na půdě propachtované, což bylo umožněno vysokou ziskovostí statků této velikosti, kdy i po zaplacení pachtovného zbylo hospodáři dost prostředků. Propachtování půdy ve velkém navíc vyšlo pachtýře levněji, neboť s ním byly poskytovány množstevní slevy. Zhruba čtvrtina hospodářů si půdu připachtovávala, což naznačuje, že i v této kategorii

⁴ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. I. díl. Praha: Libri, 2003, s. 441-453; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 72-88 a s. 243-251

existovala poptávka po další půdě. Dalším specifikem oproti předchozím kategoriím byl hojný výskyt dozorců a úředníků, které zaměstnávala téměř polovina statkářů. Díky zaměstnávání dozorců nemuseli být majitelé na statech fyzicky přítomni, přesto však 42,5 % hospodářů dávalo před dozorci přednost osobnímu dohledu.

Hospodářství s výměrou přesahující 100 ha byly označovány jako velkostatky a pro statistické účely dále děleny do dvou kategorií. První kategorii představovaly velkostatky v pravém slova smyslu, tedy samostatné hospodářské jednotky s výměrou do 500 ha, které se na základě odlišných postojů jejich majitelů k pozemkové reformě dále dělily do dvou skupin.

Do první skupiny patřily velkostatky o výměře zhruba 100 až 200 ha, které v počtu 0,2 % obhospodařovaly celkem 5,6 % veškeré zemědělské půdy. Tyto velkostatky byly v rukách občanů podnikajících v zemědělství, z nichž většina náležela k starým selským rodům, přičemž tito podnikatelé zpravidla neměli zájem na jejich dalším rozšiřování. Pozemkové reformě se však nebránili, neboť nesměřovala proti nim a navíc představovala příležitost, jak oslabit ekonomickou převahu šlechtických velkostatků a latifundií. Do druhé skupiny náležely velkostatky s výměrou 200 až 500 ha, kterých bylo, co do počtu, ještě méně, konkrétně 0,1 %, ale hospodařily na stejné výměře zemědělské půdy jako první skupina. Rozdíl vůči ní spočíval v negativním přístupu majitelů těchto statků k pozemkové reformě, neboť u velkostatků této velikosti již reálně hrozilo, že budou reformou postiženy.

Druhou kategorii tvořila rozlehlá hospodářství složená z několika velkostatků nazývaná, podle svého antického vzoru, latifundia. Z hlediska majetku tvořilo latifundium jeden celek a jednotlivé velkostatky měly pouze postavení hospodářského dvora. Latifundia náležela výhradně šlechtě, neboť vznikala jako šlechtická panství ještě za dob feudalismu.⁵

V obou kategoriích bylo standardem zaměstnávání úředníků a dozorců a také speciálně školených řídicích pracovníků, kteří zpravidla spravovali hospodářství namísto majitele. Jako u menších kapitalistických hospodářství byl i u velkostatků zhruba 70 % podíl statkářů hospodařících jen na vlastní půdě a stejně tak vysoký podíl statkářů provozujících velkostatek jen na propachtované půdě, kterých bylo 19,7 %,

⁵ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 72-88

tedy dvakrát tolik, než v předchozí kategorii. Oproti ní také výrazně vzrostl podíl lesních hospodářství, která ostatně většinou bývala provozována na větších plochách. Více než polovina velkostatků v této kategorii již měla k dispozici nejmodernější stroje na vodní, elektrický či parní pohon.

Zvlášť statisticky vedenou kategorii v rámci latifundií tvořila ta s výměrou přesahující 1000 ha. Množstvím se jednalo o mikro-kategori, neboť tato latifundia představovala pouze 0,04 % všech statků, přesto však jejich majitelům, kterými byla šlechta, příslušníci panovnického rodu a katolická církev, patřilo 30,81 % půdy státu, což v praxi představovalo absolutní monopol těchto skupin k půdě. Pro všechny ostatní byla půda naopak nedostatkovým zbožím a de facto jediná cesta k jejímu získání vedla právě přes tyto monopolní vlastníky, a to ještě pouze v případě, že byli ochotní půdu prodat nebo alespoň propachtovat. Právě pro pacht se latifundia se nabízela jako ideální varianta, neboť jim bylo umožněno majitelům půdy zbavit se náročné a s rizikem spojené práce s řízením rozlehlých hospodářství a navíc získat bezpracný příjem v podobě pozemkové renty. K prodeji půdy nedocházelo tak často, jako k jejímu propachtování, což bylo způsobeno zejména tím, že majetek katolické církve a velké části šlechty byl vázán tzv. fideikomisy, které bránily jakémukoliv zcizování či dělení. Obecně vzato představoval institut fideikomisu po zániku feudalismu největší překážku kapitalistického rozvoje hospodářství v zemědělství a příčinu zachování feudálních majetkových poměrů.⁶

Z hlediska vlastněného majetku hrála u jednotlivých kategorií hospodářství důležitou roli v podstatě jen půda. Jiná situace byla u velkostatků a zejména u latifundií, na nichž bylo nezdědkou možné nalézt honosné šlechtické i církevní paláce, venkovská sídla a další stavby obrovské kulturněhistorické a umělecké hodnoty. Méně hodnotné, ale co do výskytu hojnější, pak byly průmyslové stavby. Latifundia byla totiž od počátku budována tak, aby byla co nejvíce samostatná a soběstačná, a tak se z nich často stala průmyslová centra s podniky zemědělského, dřevařského, těžebního či jiného průmyslu. Druhy podniků odvisely pochopitelně od konkrétních podmínek, a tak byly v oblastech s lesními porosty vybudovány pily a lovné revíry, v jižních Čechách rybníkářské soustavy s odbornými provozy atd. Přestože primárním předmětem

⁶ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. I. díl. Praha: Libri, 2003, s. 441-453; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 72-88 a s. 243-251

pozemkové reformy byla půda, respektive její přerozdělení, bylo zřejmé, že reforma se dotkne také výše zmíněných položek, a proto bylo také třeba vyřešit, jak s nimi bude v jejím rámci naloženo.⁷

Kromě šlechty byla jedním z největších latifundiálních vlastníků katolická církev. Celkový majetek církve byl odhadován na 380 000 ha a stále se rozrůstal, přičemž jej nebylo možné, jak bylo zmíněno výše, zcizovat ani dělit. Církev vlastnila dva druhy statků, a to majetky náležející k farám a jiným drobným obročím a pak také klasické velkostatky, nikterak se nelišící od běžných velkostatků provozovaných kapitalistickým způsobem. V praxi se tedy majetek dělil mezi jednotlivé organizační jednotky církve, formálně byl však považován za majetek jednoho majetkoprávního subjektu. Majetky far a obročí tvořily 99,2 % všech církevních statků a na jeden takový statek připadalo v průměru 10,8 ha. Pouhé necelé procento církevních statků tedy tvořily velkostatky, přesto však byla katolická církev největším latifundistou v zemi. Nejvíce půdy bylo soustředěno na statcích olomouckého arcibiskupství, pražského arcibiskupství a statcích premonstrátských a benediktinských klášterů.

Zcela zvláštní režim měl majetek panovnické rodiny, který tvořila rozlehlá panství, doly a průmyslové podniky. Ten byl z titulu panovnické rodiny považován za státní, a proto měl přejít na nově vzniklý stát.

⁷ Tamtéž a dále VOŽENÍLEK, J. *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice*. Praha: Česká agrární společnost, 1919. s. 3-35 a s. 62-71

2 Právní úprava pozemkové reformy

2.1 Požadavky politických stran a hnutí

Požadavky na novou právní úpravu držby půdy se začaly objevovat již v 90. letech 19. století. V té době zabírala přes 30 % půdy v českých zemích šlechtická latifundia s výměrou převyšující 1000 ha půdy, přičemž většina z nich byla kvůli fideikomisům, jež neumožňovaly dělení půdy, nezcizitelná. Tento monopol šlechty na půdu brzdil kapitalistický rozvoj zemědělství a znemožňoval vytváření moderních hospodářství. Iniciativu ke změně této situace vyvíjela především Agrární strana, před válkou politicky druhá nejvýznamnější československá strana. Jelikož ale šance na odstranění právních překážek bránících pohybu půdy byla vcelku mizivá, snažila se tato strana najít přechodné řešení, kterým by bylo možné překážky obejít, a tím měl být zejména pacht. Jednou z idejí bylo vytváření pachtovních družstev, jež by si pronajímaly velkostatky a následně je obhospodařovaly s využitím moderní techniky. Další myšlenkou, kterou se již podařilo alespoň v malém rozsahu realizovat, bylo zakládání tzv. rentových statků po vzoru Německa. Jednalo se o velkostatky zakoupené Živnostenskou bankou a Agrární bankou od šlechty, které tyto banky prodávaly zájemcům s tím, že cena nebyla splatná okamžitě, ale v ročních dávkách neboli rentách. Po dobu splácení zůstávala vlastníkem banka a kupující tak byl de facto pouhým pachtýřem. Jednalo se tedy také o řešení dosažené prostřednictvím pachtu, ale v tomto případě již bylo dosaženo vyvázání půdy z rukou šlechty a následného převodu do soukromoprávní držby. Agrární strana se zabývala rovněž situací drobných rolníků a navrhla např. rozšíření dlouhodobých pachtů pro tyto rolníky. Sociální demokracie, jakožto nejsilnější předválečná politická strana, se otázce pozemkové reformy příliš nevěnovala a v jejích řadách existovaly ohledně pozemkového vlastnictví různé názory vycházejících převážně z principu převahy velkovýroby nad malovýrobou. Jediným podniknutým krokem v této oblasti před první světovou válkou byl návrh na vyvázání půdy velkostatků s výměrou nad 250 ha z důvodu obecného blaha a její vrácení národu, který jí obdělává, podaný na moravském zemském sněmu v roce 1910. Důvodem podání návrhu však nebyl nedostatek půdy, nýbrž omezení lichvy s potravinami.⁸

⁸ LACINA, V. *Představy o pozemkové reformě před jejím uzákoněním*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 35-38

První světová válka zasáhla většinu odvětví hospodářství a jedním z nejvíce zasažených bylo zemědělství. Obzvláště patrná byla tato situace v českých zemích, které sloužily jako obilná zásobárna pro celé Předlitavsko a měly uspokojit zvýšenou poptávku po potravě způsobenou válkou. Válka odvedla mnoho pracovních sil na fronty, což vedlo k tomu, že obhospodařování půdy zbylo na ženy, děti a zajatce, a navíc orientace průmyslu na válečnou výrobu prakticky znemožnila modernizace ale i obnovu strojových parků, což vedlo ke snížení výnosů až o 40 %. Nejvíce válka postihla malorolnická hospodářství, jež musely odvádět nucené dodávky zemědělských produktů ve stejné výši jako větší hospodářské podniky, a malorolnická hospodářství také nejvíce zasáhl odliv mužů do války.⁹

Jak válka postupovala, plány politických stran se upínaly stále více ke svobodnému státu, přičemž bylo zřejmé, že k dosažení národní svobody bude třeba oslabit nebo zcela zničit moc šlechty, jež představovala hlavní oporu monarchie, a zároveň odstranit šlechtická latifundia. Pozemková reforma se tak stala důležitou součástí programu všech politických stran již během války, představy o její podobě se však výrazně lišily. Levicově zaměřené strany ovlivnila Velká říjnová socialistická revoluce a následně vydaný Dekret o půdě, kterým byla velkostatkářská půda předána do užívání pracujícím rolníkům a vesnické chudině. Dekret a také akutní nedostatek zemědělských produktů podnítily k činnosti především Sociální demokracii, jejíž klub se usnesl na sestavení zvláštní komise, která měla vypracovat návrh na odstranění vlastnictví velkostatkářů, šlechty a církve. Komise následně rozhodla o zrušení soukromého vlastnictví s výjimkou malých hospodářství, jejichž výnos zajišťoval pouze existenční minimum hospodáře a jeho rodiny, a zbylá půda měla přejít do držby družstvům. Soukromí hospodáři se následně měli sami dobrovolně vzdát vlastnictví a vstoupit do družstev. Podruhé v průběhu války se vyjádřila sociální demokracie k tématu pozemkové reformy v rámci Manifestu strany, vydaného u příležitosti svátku práce 1. května 1918, v němž prohlásila za nejdůležitější cíl znárodnění půdy. Prvním krokem k tomuto cíli mělo být vyvlastnění velkých statků. I Agrární strana reagovala na Dekret o půdě, a to prostřednictvím jednoho z jejích hlavních představitelů Františka Udržala, který se na zasedání rozpočtového výboru Říšské rady v prosinci 1917

⁹ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. I. díl. Praha: Libri, 2003, s. 454-461; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 41-51

v souvislosti s Dekretem vyslovil pro rozdělení půdy latifundií v blízké budoucnosti. Dekret dokonce vyšel v revue agrární strany „Venkov“, kde byl však podroben kritice. V lednu 1918 v rámci programového interview nastínil Udržal podobu samotné reformy, jež zahrnovala odstranění všech právních překážek bránících volnému pohybu půdy a rovněž její parcelaci. V září 1918 podal Karel Viškovský jménem Agrární strany návrh na zajištění půdy k osídlení pro vracející se vojáky a vystěhovalce, k němuž mělo dojít prostřednictvím vyvlastnění a zrušení fideikomisních závazků a zahájení meliorizačních akcí na příslušné půdě. Ke konci války zprostředkovávala agrární strana odprodej šlechtické půdy poté, co se šlechta, v předtuše pozemkové půdy, rozhodla části své půdy raději zbavit a oslovit za tímto účelem právě tuto stranu. Kromě politických stran se pozemkovou reformou zabýval od dubna 1918 představitel domácího odboje Maffie a od svého obnovení v červenci 1918 také Národní výbor. Zástupci zahraničního odboje se této otázky dotkly ve Washingtonské deklaraci z 18. října 1918, kde za jeden z programových cílů bylo stanoveno vyvlastnění velkostatků a zrušení šlechtických výsad. Samotní rolníci během války přílišný zájem o pozemkovou reformu neprojevovali, neboť byli nuceni bojovat proti aktuálním problémům jako např. nuceným dodávkám zemědělských produktů neboli rekvizicím, nedostatku pracovních sil způsobeném odchodem mužů do armády anebo vykořisťování většími zemědělskými podniky.¹⁰

Po skončení první světové války se úprava pozemkového vlastnictví stala prvořadou otázkou v nově vzniklém státě a provedení pozemkové reformy požadovaly, kromě Němců, všechny společenské vrstvy i politické strany, z nichž nejdůležitější ve svých požadavcích bylo rolnické hnutí. Toto početné, avšak nijak neorganizované hnutí představovalo rostoucí hrozbu, která výrazně urychlila projednání celé otázky a ačkoliv uzákonění pozemkové reformy bylo otázkou čistě politickou, musely strany při vytváření její podoby hledět právě na to, aby rolnické hnutí bylo uspokojeno, chtěly-li uspět ve volbách. Přes poměrně rychlé projednání došlo místy k situacím, kdy si rolníci půdu rozdělili sami, aniž by čekali na rozhodnutí úřadů.

Ohledně provedení pozemkové reformy panovala napříč politickým spektrem shoda, zatímco ohledně výměry půdy, která by měla být zabránena nebo naopak

¹⁰ LACINA, V. *Představy o pozemkové reformě před jejím uzákoněním*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 35-38

ponechána původnímu vlastníku, náhrady a způsobu, jak s vyvlastněnými statky naložit existovalo hned názorů několik. V zásadě lze návrhy stran rozdělit do dvou skupin, přičemž pro první skupinu bylo charakteristické zachování velkostatkářského způsobu hospodaření, a to při ponechání vlastnického práva k vyvlastněné půdě státu, a pro druhou naopak parcelace půdy a její převedení do soukromého vlastnictví.

2.1.1 Sociální demokracie

Reprezentantem první skupiny byla především sociální demokracie, jež se v rámci sjezdu strany konaném v prosinci 1918 usnesla na okamžitém vyvlastnění velkostatků pro stát a následném využití vyvlastněné půdy k socializaci zemědělské výroby. K dalším závěrům na sjezdu strana nedošla, neboť na většinu otázek ohledně podoby reformy existovalo uvnitř strany několik rozdílných názorů. Jednou z takových otázek byla otázka náhrady a přesto, že strana byla ovlivněna ruským Dekretem o půdě, jímž bylo uzákoněno převzetí bez náhrady, zvítězil nakonec návrh Františka Modráčka, podle nějž měla být za převzatý majetek poskytnuta náhrada s výjimkou u majetku bývalé panovnické rodiny a rodů Liechtensteinů, Clam-Martiničů a Černínů. Modráček rovněž uspěl s návrhem v otázce výměry ponechané půdy, kdy navrhoval vyvlastnění půdy od hranice 100 ha. Největší rozpory vyvolávala otázka, jak naložit s vyvlastněnými velkostatky. Již během války vykrytalizovaly dvě koncepce, a to státní kolektivismus a družstevní socialismus. Podle státně kolektivistické koncepce, jejímž propagátorem se po válce stal Rudolf Bechyně, měly být vyvlastněné velkostatky přeměněny na státní podniky s účastí zemědělských dělníků na jejich správě, zatímco podle Modráčkova družstevního socialismu měly být velkostatky dlouhodobě pronajímány družstvům malovýrobců. I v tomto případě byl vybrán Modráčkův návrh, avšak ani jeho, ani koncepce prosazovaná Bechyněm nebraly ohled na zájem drobných rolníků, kteří chtěli získat půdu, jež by jim umožnila postarat se alespoň v základní míře o svou obživu a vyřešit tak své existenční problémy. Jako určitý kompromis mezi družstevním socialismem a požadavkem rolníků na přiděl půdy do vlastnictví navrhl Modráček, aby v první etapě družstva přidělila půdu ve formě parcel svým podílníkům k samostatnému hospodaření, přičemž sama by pouze vykonávala dohled, hospodařila s finančními prostředky a případně prováděla náročnější činnosti, avšak ani tato koncepce nebyla pro rolnictvo přijatelná. Dalším pokusem o kompromis byl návrh na přiděl půdy do individuálního hospodaření prostřednictvím dědičného pachtu, ale

jelikož ani s tímto konceptem neslavila sociální demokracie úspěch, připustila nakrátko i existenci soukromého vlastnictví, avšak pouze u drobných hospodářství, jež by sloužily k zajištění existenčního minima. Vzhledem k odmítavým postojům rolnictva se nakonec sociální demokracie rozhodla prosadit pouze přijetí zákona, kterým by bylo prohlášeno vyvlastnění velkostatků, a ponechat otázku přidělu na později, aby svými návrhy již více rolnictvo neodrazovala a naopak se před ním mohla prezentovat jako strana, jež se zasloužila o vyvlastnění. Tato opatření však již nedokázala napravit reputaci, kterou si sociální demokracie vydobyla svou družstevní politikou u rolnictva, a jež podstatnou měrou zapříčinila neúspěch strany ve volbách.¹¹

2.1.2 Československá strana socialistická

Kromě sociální demokracie patřila do levicového spektra alespoň zpočátku také československá strana socialistická, jež vznikla v posledním roce války sloučením národně sociální strany a části anarchokomunistů vedených Bohuslavem Vrbenským. Ve svém programu z 1. dubna 1918 se strana vyslovila pro vytvoření socialistické společnosti zbavené vykořisťování prostřednictvím vyvlastnění soukromého vlastnictví a výrobních prostředků, přičemž stát měl vlastnit a spravovat pouze některé podniky a státní monopoly a zbylé přidělit do správy nebo spoluvlastnictví odborů a syndikátů, případně do komunálního či družstevního vlastnictví. Náhrada měla být poskytována v přiměřené výši, a to pouze v případech, kdy to bylo vzhledem k legitimitě původu soukromého vlastnictví důvodné. Po válce již strana žádný další program nevypracovala a spíše se snažila vyhovět požadavkům radikálně naladěného maloměšťanstva, jehož byla hlavním reprezentantem. Jak opadala radikální nálada, strana postupně upouštěla od levicové politiky. Na počátku roku 1919 se strana rozhodla za účelem získání nových voličů zaměřit svou pozornost na venkov a k získání potenciálních voličů zvolila program, jenž představoval kompromis mezi koncepcemi sociální demokracie a agrární strany. Strana v programu navrhovala vyvlastnění půdy od výměry 50 až 100 ha podle její úrodnosti, a to bez náhrady. Půda měla být následně přidělena malým rolníkům a bezzemkům do individuální držby nebo družstvům, která by však vznikala pouze na vlastní přání. Stát by i po přidělu měl tzv. vrchnovlastnické právo, jež by mu umožňovalo v případě potřeby provést změnu držby. Strana viděla klíč k získání

¹¹ Tamtéž a dále PRAŽÁK, P. *Přehled a program politických stran v Československu*. Turnov: Jan Jiránek, 1935, s. 19-26

rolnictva v protisocialisticky zaměřené politice a tato politika jí také přinesla určitý úspěch, ať už ve volbách nebo při obsazování Státního pozemkového úřadu.¹²

2.1.3 Agrární strana

Ze skupiny politických stran požadujících rozparcelování půdy byla jednoznačně nejvýznamnější agrární strana. Na rozdíl od sociální demokracie se strana zaměřila na venkov, pro nějž měla reforma mimořádný politický a sociální význam, a vyšla vstříc požadavku rolnictva na přiděl půdy do soukromého vlastnictví. Politickou kampaň zahájila agrární strana v lednu 1919, jako reakci na sociálnědemokratický program vypracovaný na sjezdu strany v prosinci 1918, a do boje o rolnictvo se sociální demokracií vyrazila strana s hesly „parcelace šmahem“ a „přiděl půdy do soukromého vlastnictví“. Straně se nejprve podařilo prosadit prozatímní opatření jako např. urychlený výkup zemědělské půdy nebo přiděl půdy do nuceného pachtu, jimiž částečně uklidnila radikálně naladěné rolnictvo. Aby strana pronikla mezi rolníky, zakládala tzv. domoviny, organizace sdružující uchazeče o půdu, jejichž prostřednictvím zároveň zjišťovala, kolik půdy požadují a zda preferují přiděl do vlastnictví či do nájmu. Strana shrnula své představy ohledně pozemkové reformy do „Programu práce Národního shromáždění v agrárních otázkách“, který předložil 20. února 1919 její poslanecký klub. Program obsahoval požadavky na zrušení fideikomisu, volný pohyb půdy velkostatků a nucené odevzdání části jejich půdy, která měla být posléze přidělena, přičemž bez náhrady měl být převzat pouze majetek panovnického rodu a u majetku nepřátel českého národa měl rozhodnout soud, zda se tyto osoby provinily proti českému národu. Program však nebyl příliš konkrétní a umožňoval určitou flexibilitu pro vyjednávání. O poznání konkrétnější bylo prohlášení výkonného výboru strany z 9. dubna 1919, kde se již přímo mluvilo o přidělu půdy z velkostatků do soukromého vlastnictví a znárodnění nebo dlouhodobý pronájem byly výslovně odmítnuty. O výměře ponechané půdy měli rozhodovat znalci. Uvnitř agrární strany existovaly dva názorové proudy, přičemž první z nich prosazoval malorolnickou politiku a jeho hlavními propagátory bylo trio Antonín Švehla, Karel Viškovský a František Udržal a druhý konzervativní proud reprezentovali velkostatkáři v čele s

¹² KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo*. Praha: Auditorium, 2010, s. 36-39; PEICHOVÁ, A. *Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky*. In: KUKLÍK, J. *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*. Praha: Auditorium, 2011, s. 33-35

Karlem Práškem a Rudolfem Bergmanem. Velkostatkáři nesouhlasili především s prohlášením výkonného výboru z dubna 1919, neboť pozemková reforma v podobě uvedené v prohlášení by je samotné citelně zasáhla, a někteří jednotlivci stranu dokonce opustili. Dalším kamenem úrazu se ukázal být zákon o obecním statku¹³ z června 1919, který odebral právo užívání lesů, pastvin a polí starousedlíkům, představujícím důležitou složku agrární strany. Aby Švehla zabránil vzniku velké opozice, prosadil pod hrozbou demise sociální demokracii novelu zákona o obecním statku. Ani přesto se však skupina velkostatkářů a část skupiny starousedlíků neshodly s maloroľnickou politikou agrární strany a po neúspěšném pokusu vytvořit vlastní politickou stranu se před volbami v roce 1920 tyto dvě skupiny sloučily s národní demokracií. I po odchodu těchto významných skupin zůstala agrární strana nejmocnější stranou, jelikož se mohla i nadále opírat o hlasy roľnictva, a byla to právě ona, kdo vtiskl pozemkové reformě finální podobu a kdo měl prostřednictvím Státního pozemkového úřadu největší vliv na její realizaci.¹⁴

2.1.4 Československá strana lidová

Lidová strana stála po válce na pomezí dvou táborů. Na jedné straně byla katolická církev, jejíž zájmy měla strana hájit a na druhé její voliči, katoličtí domkaři a chalupníci, kteří žádali přiděl půdy do soukromého vlastnictví. Poprvé se strana zabývala pozemkovou reformou v květnu 1918 na svém svatodušním sjezdu, kde došla k závěru, že reforma by měla probíhat formou nuceného odprodeje velkostatků za plnou náhradu a následného předání půdy malým zemědělcům, a to za nízkou přidělovou cenu rozloženou do dlouhodobých splátek. Strana se tedy víceméně přiklonila k politice agrární strany, na rozdíl od ní však zpočátku nebyla ochotna připustit, že by se nucený odprodej týkal církevního majetku. Dále se strana vyjádřila k problematice pozemkové reformy při projednávání vládního prohlášení v lednu 1919, kdy se přiklonila k všeobecnému požadavku na vyvlastnění velkostatků, ale oproti vládnímu prohlášení požadovala umírněnější postup odpovídající programu ze svatodušního sjezdu. Stále více se však v rámci strany hlásili ke slovu katoličtí domkaři a chalupníci. Na svém přípravném sjezdu, konaném v březnu 1919 v Brně, se usnesli na požadavku

¹³ Zákon č. 421/1919 Sb. z. a n., kterým se mění obecní statek v kmenové obecní jmění, ze dne 17. července 1919

¹⁴ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 51-71 a 89-145

vyvlastnění všech statků, a to světských i církevních, a následném přidělu půdy do soukromého vlastnictví nebo do dlouhodobého, státem nevypověditelného pachtu osobám, které neměly prostředky na zakoupení, a družstvům složeným ze zájemců o půdu. Proti tomuto stanovisku se ohradila církev, a tak nezbyvalo straně najít kompromis, který by pokud možno uspokojil dva tábory. Strana se za každou cenu chtěla vyhnout vyvlastnění velkostatků a raději se snažila zmírnit význam hladu po půdě, protože tvrdila, že se jedná o přechodnou záležitost způsobenou válkou a nedostatkem zásob, kdy si každý chce opatřit základní obživu vlastní výrobou. Dále tvrdila, že po překonání problémů se zásobováním hlad pomine a zemědělci půjdou raději pracovat do továrny se stálou pracovní dobou, než aby obhospodařovali svoje pozemky. Strana si byla vědoma, že vzhledem k negativnímu postoji k vyvlastnění velkostatků nenajde u rolnictva širší podporu, a proto se snažila získat alespoň nějaké hlasy prostřednictvím prosazování jiných rolnických požadavků, jakými byly uvolnění vázaného hospodářství, volný obchod se zemědělskými produkty, vyloučení malých rolníků z rekvizic a další. Tyto kroky však v žádném případě nemohly ohrozit postavení agrární strany na venkově, a strana tak v rámci vytváření podoby pozemkové reformy a její následné realizace nesehrála významnou roli.¹⁵

2.1.5 Československá národní demokracie

Československá národní demokracie neměla jako reprezentant české průmyslové buržoazie a nejmocnější skupiny českého finančního kapitálu na pozemkové reformě bezprostřední zájem, ale i přesto byla její příznavcem, neboť jí z hlediska svého nacionalistického zaměření chápala jako součást boje za oslabení ekonomické moci cizích národnostních skupin v zemědělství. Její návrhy ohledně pozemkové reformy vycházely ze zájmů zemědělského průmyslu a částečně také ze zájmů velkostatkářů, kteří se po vyloučení z agrární strany k národní demokracii připojili. Strana se vyslovila pro zrušení latifundií a přiděl půdy do soukromého vlastnictví drobným rolníkům, přičemž však zdůrazňovala, že nejdůležitějším cílem pozemkové reformy je zvýšení zemědělské produkce, a proto požadovala, aby alespoň část velkostatků zůstala zachována, neboť právě velkostatky byly největšími dodavateli pro podniky zemědělského průmyslu. Zachování velkostatků prosazovali pochopitelně i připojivší se

¹⁵ Tamtéž a dále PEICHOVÁ, A. *Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky*. In: KUKLÍK, J. *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*. Praha: Auditorium, 2011, s. 33-35

velkostatkáři. Vyvlastněnou půdu měli následně obhospodařovat jednotlivci nebo družstva, eventuálně bylo připuštěno i státní hospodaření. Program strany dále obsahoval zestátnění lesů, konfiskaci statků bývalé panovnické rodiny a majetku zabaveného z politických nebo náboženských důvodů po třicetileté válce a také majetku zabaveného bývalé České koruně. Další požadavky se týkaly církve, u níž mělo dojít k převedení církevního majetku do státní správy a odejmutí finančních výnosů, které církve z majetku měla. Strana se snažila prostřednictvím pozemkové reformy zajistit i určité speciální potřeby průmyslu, konkrétně např. návrhem na vyvlastnění půdy v Praze a blízkém okolí za účelem stavebního rozvoje, čímž měla být zajištěna levná půda pro stavby průmyslových závodů a zejména obytných domů. V souvislosti s placením daně z majetku navrhl Alois Rašín, člen strany, aby velkostatky platily daň z majetku půdou, která by byla následně rozdělována rolníkům. Z řad strany také pocházela myšlenka na založení zvláštního samostatného úřadu, který by měl na starosti realizaci pozemkové reformy, a jímž se posléze stal Státní pozemkový úřad. I přes nízkou angažovanost se strana, vzhledem k podobnosti programů s agrární stranou, podílela na přípravě zákonů o pozemkové reformě a měla svého zástupce v tříčlenném komitétu, jehož úkolem byla konečná redakce záborového zákona.

2.1.6 Živnostenská strana

Pro pozemkovou reformu se vyslovila také živnostenská strana (celým jménem Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská), ačkoliv se jí reforma, jako reprezentanta podnikajícího měšťanstva, prakticky netýkala a její program vznikl spíše pod vlivem radikálně naladěného maloměšťanstva. I požadavky strany byly poměrně radikální a v některých případech se dokonce shodovaly s požadavky československé strany socialistické. Konkrétně požadovala strana vyvlastnění velkostatků, přičemž statky bývalé panovnické rodiny měly být vyvlastněny bez náhrady a statky získané darem nebo loupeží po třicetileté válce rovněž, pokud tak rozhodl zvláštní soudní tribunál. Většina zbývajících statků měla být vyvlastněna za náhradu podle předválečných cen a následně přidělena legionářům, invalidům, malorolníkům, živnostníkům. Zbylou část těchto statků zamýšlela strana ponechat ve větších celcích, které by obhospodařovat stát nebo nájemná družstva. Výměra představující hranici, od níž se mělo vyvlastňovat, se pohybovala mezi 250 a 500 měřici půdy v závislosti na úrodnosti půdy, což odpovídalo zhruba 50 až 100 ha. Ačkoliv tento

program mohl být pro rolnictvo poměrně atraktivní, strana nevyvinula téměř žádné úsilí, aby jej prosadila, neboť se soustředila na své cílové skupiny, které byly zcela mimo venkov.¹⁶

2.1.7 Velkostatkáři

Zájem na provedení pozemkové reformy byl přítomný napříč celou společností nově vzniklého československého státu a výjimku tak představovali pouze ti, kteří měli být reformou dotčení, tedy velkostatkáři. Část dotčeného majetku náležela velkostatkářům občanského původu, ale většina byla v rukách šlechty, nyní zbavené veškerých výsad. Kromě ztráty svého postavení byla šlechta znevýhodněna tím, že na rozdíl od velkostatkářů občanského původu, sdružených v agrární straně a později v národní demokracii, nebyla nijak politicky organizována. Zájmy šlechty sice hájily německé strany, především pak strana agrární, avšak tyto strany nemohly pro neúčast v Revolučním národním shromáždění podobu ani realizaci pozemkové reformy ovlivnit.¹⁷

Po skončení války velkostatkáři rychle pochopili, že pozemková reforma je nevyhnutelná a že bude třeba urychleně reagovat, chtějí-li alespoň část svého majetku zachránit. Konkrétně zareagovali velkostatkáři dvěma způsoby, a to jednak odprodejem částí majetku, jenž probíhal již ke konci války za asistence agrární strany, a jednak zapojením se do boje o podobu pozemkové reformy. Velkostatkáři uznali potřebu pozemkové reformy, která měla probíhat formou nuceného odprodeje půdy podle konkrétních potřeb, ale vždy s ohledem na to, aby dotčenému velkostatku zbyla půda o výměře umožňující racionální a rentabilní hospodaření. Velkostatky, byť zmenšené, měly zůstat zachovány s ohledem na svůj význam pro hospodářství a zajištění existence zaměstnanců velkostatků, neboť jejich zánik by dle mínění velkostatkářů vedl k poklesu zemědělské výroby, potížím se zásobováním obyvatelstva a nárůstu nezaměstnanosti. Další návrhy velkostatkářů vycházely převážně z jejich nesouhlasu s přijímanými zákony pozemkové reformy. V souvislosti se záborovým zákonem¹⁸ požadovali zvýšení minimální hranice pro ponechání půdy a možnost rozdělení majetku mezi děti a nejbližší příbuzné tak, aby tento rozdělený majetek nespadal pod zábor. Kromě toho

¹⁶ Tamtéž a dále PRAŽÁK, P. *Přehled a program politických stran v Československu*. Turnov: Jan Jiránek, 1935, s. 57-62

¹⁷ PEROUTKA F. *Budování státu*. II. díl. Praha: Lidové Noviny, 1991, s. 563-572

¹⁸ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

požadovali také vyloučení lesů a rybníků ze záboru. Po vydání přídělového zákona¹⁹ protestovali velkostatkáři proti vnučenému pachtu a požadovali jeho revizi, neboť tento institut prý ohrožoval hospodaření na řadě velkostatků. V náhradovém zákoně²⁰ byl kamenem úrazu způsob určení náhradové ceny dle předválečných cen, který chtěli velkostatkáři upravit tak, aby náhrada více odpovídala aktuálním cenám. Do návrhů nevztahujících se přímo k zákonům patřily např. požadavek na dlouhodobé provádění reformy s využitím dobrovolných nabídek půdy, požadavek na osvobození Státního pozemkového úřadu z vlivu politických stran a jeho přeměnu na ministerstvo a další. Některé z těchto návrhů byly i obecně přijatelné, přesto však neměly šanci na úspěch, neboť podpora velkostatkářů na politické scéně byla prakticky nulová.²¹

Po přijetí záborového zákona vznikl za účelem účinnějšího prosazování zájmů Svaz československých velkostatkářů. Ve Svazu byli organizováni zvláště českoslovenští velkostatkáři a zvláště němečtí velkostatkáři, avšak proti pozemkové reformě vystupovaly obě skupiny společně. Svaz však nebyl politickou organizací a své návrhy tak mohl uplatňovat pouze prostřednictvím politických stran, což činil především prostřednictvím agrární strany a později národní demokracie.

Součástí Svazu byl také odbor středních statků s výměrou do 500 ha, jehož členové byli pozemkovou reformou rovněž dotčeni, pokud jim úřad v konkrétním případě neudělil na základě záborového zákona výjimku na propuštění půdy ze záboru až do 500 ha. Na základě tohoto ustanovení požadovali členové výboru v memorandu zaslaném Státnímu pozemkovému úřadu hromadné udělení této výjimky v maximální možné výši středním statkům s tím, že pokud statek nedosahoval této výměry, měl být doplněn lesní či jinou půdou. Odbor dále požadoval, aby reforma byla prováděna prostřednictvím odprodeje půdy z volné ruky a aby byla provedena revize vnučeného pachtu, tedy v podstatě totéž, co požadoval Svaz. Po skončení pozemkové reformy odbor středních statků, na rozdíl od Svazu československých velkostatkářů, zanikl.

¹⁹ Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě, ze dne 30. ledna 1920

²⁰ Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

²¹ RYCHLÍK, J. *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště; SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 3-12 Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 43-49

2.2 *Proces tvorby zákonů pozemkové reformy*

Již při plánování pozemkové reformy bylo zřejmé, že před zákonodárci stojí nesnadný úkol, ať už z hlediska rozdílnosti názorů na její podobu, tak z hlediska rozsahu, neboť reforma zasahovala do několika právních odvětví a spíše než jeden zákon bylo třeba vytvořit celý komplex nových zákonů a zároveň upravit zákony stávající.

První zákon pozemkové reformy, o obstavení velkostatků²², představoval pouze předběžné opatření, jímž mělo být zabráněno dispozicím s majetkem zapsaným v zemských deskách, patřícím povětšinou německé šlechtě. Omezení na zemskodeskové statky však bylo důvodem interpelace vlády dne 26. listopadu 1918 poslanci levicových stran, kteří, jako zástupci stran požadujících okamžitou realizaci reformy, žádali po vládě rovněž vysvětlení, proč dosud nepodala návrh zákona o vyvlastnění velkostatků, a vyzvali jí, aby takový zákon připravila.²³

Přípravy se však chopily především politické strany, které se svými návrhy snažily získat přízeň voličů. Zvláště aktivní v tomto směru byla sociální demokracie, která usilovala o co nejrychlejší vyvlastnění velkostatků, aby bylo zabráněno jejímu rozdělení, přičemž další otázky jako náhrada, její placení a použití vyvlastněné půdy by byly řešeny až následně. Strana rovněž usilovala o změnu zákona o obecním statku²⁴. Naproti tomu agrární strana byla zastáncem dělení velkostatků na samostatná hospodářství a následného přidělu občanům trpícím nedostatkem půdy. Strana zároveň prosazovala, aby byla individuálně určována výměra, od níž začíná vyvlastnění namísto stanovení obecné hranice platné pro všechny velkostatky. Konkrétní návrhy však agrární strana nepodala, neboť zastávala stanovisko, že řešení pozemkové reformy by mělo vzniknout spíše na úrovni státních orgánů. Naopak velmi aktivní v podávání návrhů byla národní demokracie, na jejíž podnět byl 10. prosince 1918 zřízen v Národním shromáždění Výbor pro vnitřní kolonizaci, který se měl zabývat zejména novou právní úpravou vlastnictví k půdě.²⁵

²² Zákon č. 32/1918 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků, ze dne 9. listopadu 1918

²³ KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo*. Praha: Auditorium, 2010, s. 39-42

²⁴ Zákon č. 421/1919 Sb. z. a n., kterým se mění obecní statek v kmenové obecní jmění, ze dne 17. července 1919

²⁵ PEROUTKA F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Lidové Noviny, 1991, s. 157

Vláda se poprvé k pozemkové reformě vyjádřila ve svém programovém prohlášení z 9. ledna 1919 a následně debatě s politickými stranami, jež proběhla o den později. Ústy předsedy vlády Karla Kramáře bylo přislíbena vyvlastnění velkostatků, a to nejen zemskodeskových, jak naznačoval zákon o obstavení velkostatků²⁶. Vyvlastnění bylo, dle Kramářových slov, nezbytnou potřebou poválečného hospodářství. K opatření podkladů ohledně požadavků jednotlivých vrstev obyvatelstva bylo vládou rozhodnuto o uskutečnění ankety. Za tímto účelem rozeslalo ministerstvo zemědělství 26. března 1919 jím vytvořený dotazník, jenž měl být zodpovězen do 30. dubna 1919. V tomto mezidobí byl Výbor pro vnitřní kolonizaci nahrazen Výborem pro pozemkovou reformu s víceméně stejným předmětem činnosti.²⁷

Vládní prohlášení bylo vydáno především za účelem uklidnění radikálně naladěného venkovského obyvatelstva, jež se domáhalo půdy. To se sice na krátkou dobu podařilo, ale jelikož prohlášení nenásledovaly ze strany vlády žádné kroky k jeho realizaci, rolnictvo se začalo znovu hlásit o slovo, a to především pomocí petic zasílaných Národnímu shromáždění. Během prací na přípravě zákonů se vláda zároveň snažila vyjít vstříc požadavkům rolnictva prostřednictvím přijímání opatření jako např. zavedením nucené správy na část velkostatků. Sílící rolnické hnutí mělo také za následek, že politické strany se v návrzích na řešení pozemkové reformy začaly více zabývat požadavky venkovského obyvatelstva. Poslanecký klub agrární strany dokonce přijal usnesení, kterým byla stanovena taktika strany v Národním shromáždění pro postup v rámci tvorby pozemkového zákonodárství, jejímž cílem rovněž bylo uklidnit dělnictvo, než budou přijaty stěžejní zákony reformy, a v duchu tohoto usnesení podala strana mimo jiné návrhy na zrušení fideikomisu, na uzákonění práva výkupu dlouhodobých pachtů, úpravu zákona o obstavení velkostatků, která by odstranila překážky obchodu s půdou nebo na vyloučení existenčního minima domkářů a maloročníků z rekvizic a veřejných naturálních dávek. Všechny tyto návrhy však představovaly pouze prozatímní opatření a nikoliv řešení samotné reformy. Levicové strany oponovaly návrhům agrární strany, neboť uvolnění dispozic s půdou by bylo

²⁶ Zákon č. 32/1918 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků, ze dne 9. listopadu 1918

²⁷ ČEREŠŇÁK, B. *Ke klíčovým aspektům hodnocení První pozemkové reformy v Československé republice*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 39-42; STIEBER, M. *Pozemková reforma*. In: *Právník*. Roč. LVIII, Sešit VI, Praha: Právnícká Jednota v Praze, 1919, s. 177-183

výhodné pouze pro ty, kteří mají dostatek financí na její odkup, nikoliv však pro chudé rolnictvo.²⁸

Vleknoucí se názorové spory a odklady dalšího postupu vyústily ve vládní krizi na přelomu února a března 1919. V souvislosti s projednáváním dalšího z návrhů agrární strany, o omezení svobody shromažďování, vystoupil před ústavním výborem jménem poslaneckého klubu sociální demokracie Rudolf Bechyně a prohlásil, že politický život v zemi se ocitl v krizi, a že zástupci sociální demokracie se nezúčastní jednání, pokud se klub strany nedohodne na způsobu řešení krize. Poslanecký klub sociální demokracie se sešel ještě téhož dne a nejdůležitějším výsledkem jednání bylo vládě adresované ultimátum přijmout do 14 dnů zákon o vyvlastnění velkostatků. Za účelem odvrácení hrozící demise vlády a státní krize byl na návrh předsedy Národního shromáždění Františka Tomáška vytvořen tříčlenný komitét tvořený Karlem Viškovským za agrární stranu, Alfrédem Meissnerem za sociální demokracii a Bohumilem Němcem za národní demokracii, který měl vytvořit kompromisní návrh zákona o vyvlastnění velkostatků. Komitét sice k žádnému výsledku nedospěl, nicméně k určitému posunu došlo v dialogu mezi agrární stranou a sociální demokracií, a to ohledně charakteru zákona. Posun spočíval v tom, že agrární strana byla ochotna přistoupit na požadavek okamžitého vyvlastnění velkostatků za podmínky, že bude současně stanoven způsob, jakým bude naloženo s vyvlastněnou půdou. Agrární strana zároveň připustila přiděl půdy obcím a družstvům, pokud bude definováno, co přesně se jimi rozumí. Ze svých požadavků slevila i sociální demokracie, když vyjádřila souhlas s návrhem agrární strany, aby reforma byla realizována za pomoci zvláštního úřadu, který by postupně přejímal vyvlastněnou půdu a následně ji rozdělával dle výsledků ankety. Strana rovněž připustila přiděl půdy jednotlivcům, pokud alespoň část půdy zůstane velkým statkům, aby nebylo ohroženo zásobování měst.²⁹

Po vyřešení nejdůležitějších sporných bodů byl na místě Výboru kolonizačního a zemědělského zřízen Výbor pro pozemkovou reformu, aby na základě dohody vypracoval do 8 dnů nový zákon. K projednání nejdůležitějších otázek byly ve výboru zřízeny dva subkomitety, a to subkomitét pro výměru a subkomitét pro náhradu, které

²⁸ Tamtéž a dále OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 145-195

²⁹ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. I. díl. Praha: Libri, 2003, s. 454-461

v rámci hledání ideálního řešení vyslechly řadu expertů a zástupců všech zúčastněných skupin obyvatelstva.³⁰

Největší rozpory vyvolávala otázka výměry půdy, která má být ponechána dosavadním vlastníkům. Navrhovaná hranice vyvlastnění se pohybovala od 100 ha, v podání sociální demokracie, až do 1000 ha, v podání národní demokracie a slovenského klubu. Agrární strana oproti tomu nechtěla stanovit pevnou hranici a prosazovala, aby namísto ní bylo v zákoně uvedeno, že vyvlastňovat se bude podle potřeby. Subkomitét pro výměru nakonec doporučil, s ohledem na potřeby zemědělského průmyslu a zajištění zásobování měst, relativně vysokou hranici 200-250 ha zemědělské půdy a 100-200 ha lesní půdy, která však byla pro sociální demokracii nepřijatelná. Z doporučení subkomitétu vycházel návrh poslance za národní demokracii Bohumila Němce na stanovení hranice vyvlastnění ve výši 200 ha zemědělské půdy a 150 ha lesní půdy. Ve Výboru se 14. dubna 1919 pro Němcův návrh vyslovilo 20 členů agrární strany, národní demokracie, lidové strany a slovenského klubu a proti návrhu bylo 12 členů sociální demokracie, národně sociální strany a pokrokové strany. Sociální demokracie však vyhlásila minoritní vótum a posléze se k ní připojily i agrární strana, která žádala vyvlastňování dle potřeby, a strana lidová. Otázka výměry byla znovu projednána ještě téhož dne na konferenci předsedů klubů, kde Antonín Švehla prohlásil, že agrární strana trvá na tom, aby s ohledem na veřejnost byl zákon přijat jednomyslně. Konference rozhodla, že vyjednávání ohledně sporných otázek bude přeneseno zpět na výbor pro pozemkovou reformu. Výbor se sešel 15. dubna 1919 a po dlouhém jednání byl nakonec přijat návrh sociálnědemokratického poslance Rudolfa Bechyně, který stanovil hranice vyvlastnění na 150 ha zemědělské půdy a zároveň 250 ha celkové půdy, přičemž Státní pozemkový úřad byl oprávněn v případech naléhavé místní potřeby jít i pod tuto hranici. Minimální hranice vyvlastnění stanoveny nebyly.³¹

Společně s hledáním optimální výměry pro vyvlastnění řešil Výbor pro pozemkovou reformu otázku, zda mají být velkostatky zákonem vyvlastněny nebo zda má zákon pouze zmocnit stát k vyvlastnění. Levicové strany prosazovaly první variantu,

³⁰ STIEBER, M. *Pozemková reforma*. In: *Právník*. Roč. LVIII, Sešit VI, Praha: Právnická Jednota v Praze, 1919, s. 177-183

³¹ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 145-195; PEICHLOVÁ, A. *Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky*. In: KUKLÍK, J. *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*. Praha: Auditorium, 2011, s. 35-36

neboť právě na vyvlastnění byl postaven jejich program řešení pozemkové reformy, zatímco pravicové strany, razící ideu pozvolné realizace reformy, byly pro druhou variantu. Rozpor mezi těmito dvěma tábory vyřešil až Jan Krčmář, profesor Karlovy univerzity, který vymyslel termín „zábor“. Výhodou tohoto termínu bylo, že vzbuzoval dojem vyvlastnění, což bylo pro sociální demokracii z hlediska zachování reputace před lidem důležité, ale okamžité vyvlastnění prováděl, což naopak vyhovovalo pravicovým stranám, a tak byl toto řešení přijatelné pro všechny.³²

Vedle otázky výměry bylo druhou klíčovou otázkou, zda poskytnout za vyvlastněné statky náhradu. Stejně jako u výměry byl pro bližší zkoumání problému zřízen zvláštní subkomitét, který měl otázku náhrady zkoumat mimo jiné z historického hlediska a určit, zda by bylo oprávněné konfiskovat statky zabavené v době pobělohorské. Subkomitét došel k závěru, že vyvlastňovat by se mělo za náhradu s ohledem na fakt, že rody, které nabyly majetek v rámci pobělohorských konfiskací, již převážně vymřely. Proti vyvlastňování bez náhrady stála i potřeba zachování určité právní jistoty. O otázce náhrady bylo rozhodováno společně s návrhem Bohumila Němce na stanovení hranice vyvlastnění a pro náhradu se vyslovilo 16 členů agrární strany, národní demokracie a strany lidové a proti náhradě 12 členů sociální demokracie, národně sociální strany a pokrokové strany, přičemž slovenský klub se hlasování nezúčastnil. Nakonec bylo v otázce poskytování náhrady dosaženo kompromisu v rámci jednání o výměře vyvlastněné půdy. Výměnou za poměrně nízkou hranici půdy nezahrnuté do záboru byla sociální demokracie ochotna připustit poskytnutí náhrady. Strany se nakonec dohodly na tom, že otázka náhrady bude v připravovaném zákoně řešena pouze rámcově a v budoucnu jí bude věnován samostatný zákon.

Následující den poté, co byla učiněna dohoda ohledně klíčových bodů pozemkové reformy, byl na odpolední schůzi Národního shromáždění přijat zákon o pozemkové reformě, zvaný také záborový³³. Tento zákon sice stanovil hranice záboru a několik základních zásad, ale mnohé otázky ponechal otevřené s tím, že budou řešeny později zvláštními zákony. Pro vydání takových předpisů obsahoval záborový zákon celou řadu zmocnění. V tomto okamžiku již bylo zřejmé, že reforma nebude realizována

³² HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010, s. 75-85

³³ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

okamžitě, jak plánovaly levicové strany, neboť záborový zákon ji sice de facto zahájil, nicméně s realizací bylo třeba vyčkat až do přijetí zvláštních zákonů.

Jako druhý zákon pozemkové reformy byl 27. května 1919 na základě návrhu agrární strany přijat zákon o výkupu dlouhodobých pachtů³⁴. Pacht byl obecně problémem a přítěží malých rolníků, kteří neměli dostatek půdy a museli si jí připachtovávat, což chtěla agrární strana vyřešit právě prostřednictvím výkupu dlouhodobých pachtů trvajících od 10. října 1901 nebo déle. Tento zákon citelně zasáhl šlechtu a církve, neboť ty získávaly z pachtu značný zisk, a to zcela bez práce. Aby nemohli majitelé velkostatků z povinného výkupu vyklouznout, byl 30. října 1919 přijat zákon o ochraně drobných zemědělských pachtů³⁵, kterým byly automaticky o jeden rok prodlouženy pachtování, které měly vypršet v roce 1920.³⁶

Po diskuzích, kdo vlastně bude pozemkovou reformu řídit, v rámci kterých bylo zvažováno např. ministerstvo zemědělství, byl 11. června 1919 na základě zmocnění v záborovém zákoně³⁷ ustaven Státní pozemkový úřad. Do čela úřadu byl jmenován místopředseda agrární strany Karel Viškovský a i ostatní důležité posty byly obsazeny členy agrární strany s výjimkou několika míst svěřených české straně socialistické. Pro sociální demokracii byl vytvořen post ředitele státního pozemkového úřadu, s kterým však nebyl spojen prakticky žádný vliv. Úřad byl ve své činnosti omezen v podstatě jen zákonnými normami, ale ty byly velmi pružné a umožňovaly úřadu svobodně jednat. Určitý vliv a kontrolu nad jednáním úřadu si chtěly zajistit i politické strany, a to prostřednictvím správního výboru, který byl volen Národním shromážděním a jehož souhlas měl být nezbytnou náležitostí všech důležitých rozhodnutí úřadu. V praxi však správní výbor neměl žádný vliv. Činnost Státního pozemkového úřadu byla zahájena až 15. října 1919.³⁸

Ojedinelý úspěch sociální demokracie v rámci zákonodárství pozemkové reformy představoval zákon o obecním statku³⁹ z 17. července 1919, který přinesl možnost využití půdy v majetku obce všem jejím obyvatelům a nikoliv pouze

³⁴ Zákon č. 318/1919 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům, ze dne 27. května 1919

³⁵ Zákon č. 593/1919 Sb. z. a n., o ochraně drobných zemědělských pachtů, ze dne 30. října 1919

³⁶ Tamtéž a dále STIEBER, M. *Pozemková reforma*. In: *Právník*. Roč. LVIII, Sešit IX, Praha: Právnická Jednota v Praze, 1919, s. 277-290

³⁷ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

³⁸ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010, s. 75-85

³⁹ Zákon č. 421/1919 Sb. z. a n., kterým se mění obecní statek v kmenové obecní jmění, ze dne 17. července 1919

starousedlíkům, jak tomu bylo předtím. Tento zákon způsobil krizi uvnitř agrární strany a hrozící vznik opozice Švehla zažehnal hrozbou demise sociální demokracii, aby jí přiměl zákon novelizovat do podoby, která by byla pro opoziční část agrární strany přijatelná. Vůdce opozice, velkostatkář Rudolf Bergman, byl ze strany vyloučen a se svou skupinou následně vstoupil do národní demokracie.

Situace po půl roce od přijetí záborového zákona byla z hlediska možnosti realizace pozemkové reformy stále stejná, jako na počátku. I přesto, že řada zákonů byla přijata, stále chyběly nezbytné zvláštní zákony, a to zákon přídělový a zákon náhradový. Tento stav pochopitelně vedl ke vzrůstající nespokojenosti venkovského obyvatelstva, což se projevovalo zejména zasíláním petic státním úřadům a ojediněle také samovolnými záborů půdy. Pro urychlení pozemkové reformy se vyslovily též „Domoviny“, sdružení žadatelů o půdu zakládána agrární stranou, která za tímto účelem dokonce svolala na 21. a 29. září 1919 manifestační sjezdy, aby své požadavky řádně demonstrovala. Rostoucí radikalismus vyžadoval opatření, která by zájemce o půdu alespoň dočasně uklidnila. Z těchto důvodů byl 10. prosince 1919 podán návrh na prozatímní opatření umožňující v naléhavých případech přiděl půdy zabraných velkostatků do nájmu. Národní shromáždění však tento návrh nevydalo jako samostatný zákon, ale zařadilo jej do přídělového zákona.

Přídělový zákon⁴⁰, vypracovaný z velké části předsedou Státního pozemkového úřadu Karlem Viškovským, byl přijat Národním shromážděním 30. ledna 1920 a reprezentoval koncepci agrární strany. Zákon stanovil zásadu přidělu do soukromého vlastnictví, přičemž ve výjimečných případech byl připuštěn přiděl i obcím či družstvům. Přídělovým zákonem byl rovněž vytvořen důležitý institut zbytkových statků, který umožnil zachování rentabilních velkých zemědělských závodů, a v četných případech sloužil také jako prostředek získávání vlivu nebo korupce, neboť tyto statky bývaly přidělovány za účelem ovlivnění nebo získání přízně vybraných osob politiků.⁴¹

⁴⁰ Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě, ze dne 30. ledna 1920

⁴¹ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. I. díl. Praha: Libri, 2003, s. 454-461; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 145-195

Na základě obav, že velkostatkáři přestanou obhospodařovat svůj zabraný majetek, byl 12. února 1920 přijat zákon o hospodaření na velkém majetku pozemkovém^{42, 43}.

Dalším zákonem v pořadí byl úvěrový zákon⁴⁴ z 11. března 1920, jehož cílem bylo zajistit přídělčům úvěrovou pomoc na výkup pozemků. Byl navržen a přijat poté, co bylo rozhodnuto, že zájemci o příděl budou pozemky získávat výkupem, přičemž se jevílo zřejmým, že mnoho zájemců nebude mít na výkup dostatek prostředků. Proti této koncepci se stavěla sociální demokracie, neboť se obávala, že se rolníci zadluží u bank. Zákon garantoval rolníkům nevypověditelnost úvěrů a veřejným finančním ústavům podpůrné ručení státem.⁴⁵

Jako poslední velký zákon pozemkové reformy byl 8. dubna 1920 přijat zákon o náhradě⁴⁶, přičemž celé projednání a následné přijetí proběhlo ve značném spěchu, neboť volební období Revolučního národního shromáždění se chýlilo ke konci a odložení věci nově zvolenému Národnímu shromáždění by znamenalo, že se na řešení otázky budou podílet i národnostní menšiny. Přijetí však předcházely vášnivé diskuze ohledně způsobu určení výše náhrady a neméně vášnivé byly reakce na zvolený návrh sociální demokracie, podle kterého se náhrada měla řídit cenami pozemků z let 1913 až 1915 při volném prodeji pozemků nad 100 ha výměry, což byla zhruba 1/3 ceny, za kterou by byly pozemky prodávány v době provádění reformy. Proti tomuto způsobu určení náhrady vystupoval především Svaz českých velkostatkářů, který jej označil za „chabě skryté vyvlastnění“. Do řady kritiků tohoto řešení patřili také Tomáš Garrigue Masaryk, historik Josef Pekař nebo novinář Ferdinand Peroutka. Zákon rovněž určil výjimky z principu náhrady, totiž že majetek Habsburků a šlechty, která za války vystupovala proti českému národu, bude konfiskován.

Vydání náhradového zákona bylo posledním nutným krokem k tomu, aby pozemková reforma mohla být zahájena. Určité kroky sice byly podniknuty již před jarem 1920, ale až po vypracování kompletní zákonné úpravy mohlo dojít

⁴² Zákon č. 118/1920 Sb. z. a n., o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém, ze dne 12. února 1920

⁴³ Tamtéž a dále PEROUTKA F. *Budování státu*. II. díl. Praha: Lidové Noviny, 1991, s. 563-572

⁴⁴ Zákon č. 166/1920 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, ze dne 11. března 1920

⁴⁵ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 145-195

⁴⁶ Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

k opravdovým přiděláním. Celková bilance uzákoněných návrhů vyzněla jednoznačně ve prospěch agrární strany, která se tím pádem nejvíce zasloužila o podobu pozemkové reformy a posléze i o její realizaci.

2.3 *Zákony*

2.3.1 **Zákon o obstavení velkostatků (č. 32/1918 Sb. z. a n.)**

Zákon č. 32/1918 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků, byl vydán Národním výborem 9. listopadu 1918 jako vůbec první sociálně politický zákon v Československu. Cílem zákona bylo zajistit půdu pro pozemkovou reformu. Proto bylo třeba urychleně zamezit dispozicím se statky zapsanými v zemských deskách, neboť obavy z blížící se pozemkové reformy by jinak pravděpodobně přiměly aristokracii rozprodávat tyto statky, čímž by se zcela vyhnula dopadům pozemkové reformy nebo je alespoň zmírnila. Vedlejším cílem pak bylo uklidnit národ a především radikálně naladěný venkov a přesvědčit jej o tom, že reforma bude realizována.⁴⁷

Zákon obsahoval pouze tři paragrafy, přičemž obsahový základ tvořilo omezení dispozic se statky zapsanými do zemských desek v § 1. Tyto statky již nebylo více možné bez svolení úřadů pro zemědělskou správu zcizit, zastavit ani smluvně či exekučně zatížit. V § 2 byl vysloven zákaz zápisu do zemských desek pro výše zmíněná jednání z § 1, pokud smlouvy, týkající se těchto jednání, byly datovány před platností tohoto zákona. Závěrečným ustanovením byla stanovena účinnost zákona na den vyhlášení, kterým byl 13. listopad 1918.

Jak je uvedeno výše, tento zákon se dotýkal pouze statků zapsaných do zemských desek. Institut zemských desek byl ovšem zaveden jen v zemích historických a pro Slovensko bylo tedy třeba zvláštní úpravy. Tu představoval § 4 zákona č. 64/1918 Sb. z. a n., o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku, který byl formulován téměř totožně jako § 1 zákona o obstavení velkostatků, avšak kromě zcizení zakazoval i pronájem statků. Udílením souhlasu byl vládou pověřen ministr s plnou mocí pro správu Slovenska, který v lednu 1919 nařízením částečně přenesl tuto pravomoc na župní správní komise.⁴⁸

⁴⁷ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. Vydání. Praha: Linde, 1999, s. 346-350

⁴⁸ KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo*. Praha: Auditorium, 2010, s. 39-42; HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010, s. 75-85

Zákony č. 32/1918 Sb. z. a n. a č. 64/1918 Sb. z. a n. byly zrušeny jako obsoletní zákonem č. 130/1927 Sb. z. a n.⁴⁹ s účinností od 19. srpna 1927.

2.3.2 Záborový zákon (č. 215/1919 Sb. z. a n.)

Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového (dále jen záborový zákon), byl přijat 16. dubna 1919. Přijetím záborového zákona mělo být docíleno především odvrácení vládní krize, neboť sociální demokracie tlačila na urychlené provedení reformy. Odvrátit krizi se podařilo, ale vydaný zákon byl pouze zákonem rámcovým, který sice vyslovil, že se zabírá půda nad určitou výměru, ale samotné provádění svěřil budoucím zákonům. Až tyto zákony měly určit finální podobou pozemkové reformy a bez nich tedy reforma nemohla být realizována.⁵⁰ Zákon byl dvakrát novelizován, a to zákonem č. 387/1919 Sb. z. a n.⁵¹ a zákonem č. 108/1921 Sb. z. a n.⁵²

Co se rozumí pod pojmem zabrání či zábor vysvětloval § 5. Bylo jím právo Československé republiky přejímat a přidělovat zabraný majetek. Stát tedy nezískal zábořem vlastnictví zabraného majetku, nýbrž jen právo, nikoliv však povinnost, s tímto majetkem v rámci pozemkové reformy disponovat. Účelem záboru tedy bylo de facto zachovat stávající faktický i právní stav. Pod pojem zábor dále náleží povinnosti stanovené v dalších paragrafech záborového zákona, jejichž účelem bylo zachovat výše zmíněný status quo. Jedná se o povinnost hospodařit na zabraném majetku řádně dle § 6, povinnost vyžádat si souhlas Státního pozemkového úřadu při zcizení, pronájmu, zavazení nebo dělení zabraného majetku dle § 7, zákaz vedení exekuce s výjimkou vnučené správy dle § 8, povinnost prodat státu při převzetí majetku poměrnou část živého a mrtvého zařízení sloužícího hospodaření na převzatém majetku dle § 12, povinnost majitelů zabraných pozemků nebo jejich zástupců ohlašovat zabraný majetek k soupisu dle § 16 odst. 2 a v neposlední řadě povinnost strpět přejímání majetku

⁴⁹ Zákon č. 130/1927 Sb. z. a n., kterým se zrušují zákon o obstavení velkostatků, § 4 zákona o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku a § 5 zákona o pozemkovém úřadě, ze dne 24. června 1927

⁵⁰ PEROUTKA F. *Budování státu*. II. díl. Praha: Lidové Noviny, 1991, s. 557-563; STIEBER, M. *Pozemková reforma*. In: *Právník*. Roč. LVIII, Sešit IX, Praha: Právnícká Jednota v Praze, 1919, s. 277-290

⁵¹ Zákon č. 387/1919 Sb. z. a n., jímž se doplňují některá ustanovení zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 11. července 1919

⁵² Zákon č. 108/1921 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňuje zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., doplněný zákonem č. 387/1919 Sb. z. a n., ze dne 11. března 1921

státem, která vyplývá ze základního ustanovení o záboru v § 5. Také státu vyplývaly ze záboru povinnosti, konkrétně povinnost poskytnout náhradu za zabraný majetek dle § 9 a povinnost propustit za určitých podmínek ze záboru část majetku dle § 11.⁵³

Předmětem záboru byl „velký majetek pozemkový“. Podle § 2 se pod tímto pojmem rozumějí „*soubory nemovitostí s právy, která jsou spojena s jejich držetím, jestliže výměra náležející v území Československé republiky vlastnický jediné osobě nebo týmž spoluvlastníkům je větší než 150 ha půdy zemědělské (rolí, luk, zahrad, vinic, chmelnic), nebo 250 ha půdy vůbec. Manželé nerozvedení považují se za osobu jedinou.*“⁵⁴ Aby osoba mohla být kvalifikována jako vlastník, bylo podle judikatury Nejvyššího správního soudu rozhodující to, zda s majetkem jako vlastník mohla disponovat. Vlastnictví zapsané v zemských deskách tedy nebylo pro učení osoby vlastníka relevantní.⁵⁵

Souborem nemovitostí byl jejich souhrn či součet bez ohledu na teritoriální souvislost, vztah k jiným nezabraným nemovitostem, vedení v zemských deskách či jiných evidenčních knihách nebo na národnosti majitele. Do souboru spadala též práva s nemovitostmi spojená, ať už se jednalo o nemovitostní služebnosti nebo reálná práva. Aby soubor podléhal záboru, bylo nutné, aby jej tvořilo více než 150 ha zemědělské půdy nebo více než 250 ha veškeré půdy. Pokud byla potřeba půdy v určitém místě obzvláště naléhavá a zabraná půda nepostačovala této potřebě, připouštěl teoreticky § 14 vyvlastnění půdy spadající pod výše uvedené meze, a to až do výměry 50 ha. V praxi však tato možnost nikdy nebyla využita.⁵⁶

Z §§ 2 a 4 vyplývá, že nezáleželo na tom, zda soubor vlastnil jednotlivec, více osob jako spoluvlastníci, nerozvedení manželé nebo rodiče s dětmi prvního stupně, neboť všichni uvedení byli pro účely tohoto zákona považováni za osobu jedinou. U spoluvlastnictví byla vyžadována naprostá identita spoluvlastníků, a proto nebylo možné sčítat majetek osoby, který vlastnila samostatně, s majetkem, který měla ve

⁵³ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010, s. 75-85

⁵⁴ Citace, zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zábrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

⁵⁵ HÁCHA, E., J. HOETZEL, K. LAŠTOVKA a F. WEYR. *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia, 1934, s. 335-338; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábohem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 52-75

⁵⁶ KOŤÁTKO, J. *Pozemková reforma v Československu*. Praha: Orbis, 1949, s. 9-14; STIEBER, M. *Pozemková reforma*. In: *Právník*. Roč. LVIII, Sešit VII, Praha: Právnícká Jednota v Praze, 1919, s. 215-221

spoluvlastnictví, a stejně tak nebylo možné sčítat majetek, který osoba měla ve spoluvlastnictví s různými spoluvlastníky. Majetek rodičů a dětí prvního stupně, a to pouze dětí spojených pokrevním svazkem, mohl být sčítán pouze v případě, že tvořil společnou domácnost a byl společně obhospodařován.⁵⁷

Jak je zmíněno výše, k existenci záboru byl nutný soubor výměrou přesahující jednu z mezí uvedenou v § 2. Nezřídka se však vyskytl problém, že nebylo jasné, zda majetek pod zábor spadá či nikoliv. Soubor mohl existovat již od vyhlášení tohoto zákona nebo mohl vzniknout kdykoliv poté, jak naznačoval § 4. Stejně tak se mohl soubor kdykoliv rozpadnout, např. vydržením, rozdělením, vyloučením určitých objektů a podobně. Rozhodoval tedy aktuální stav a nebylo třeba žádného oficiální vyhlášení ani potvrzení Státním pozemkovým či jiným úřadem. Dle § 16 však bylo třeba zabraný majetek vyšetřit a označit poznámkou v zemských deskách či jiném příslušném registru. Poznámku záboru zapisoval knihovní soud na základě návrhu Státního pozemkového úřadu, aniž by měl právo rozhodnutí úřadu jakkoliv přezkoumávat. Nicméně taková poznámka měla jen evidenční charakter a právní stav, tedy to, že majetek je zabrán, nezakládala. V praxi tedy mělo význam pouze to, zda majetek přesáhl stanovenou výměru, čímž se stal souborem a spadl do záboru, nebo zda naopak výměra zabraného souboru poklesla pod danou mez, což znamenalo rozpad souboru a tím také zánik záboru. Pokud však došlo k zániku souboru a poznámka nebyla vymazána, musel ten, kdo se tohoto stavu dovolával, prokázat, že soubor skutečně zanikl.⁵⁸

Lepší přehled o zabraném majetku měla přinést novela záborového zákona č. 387/1919 Sb. z. a n.⁵⁹, v jejímž důsledku přibyl do § 16 druhý odstavec, který umožnil uložit majitelům pozemků nebo jejich zástupcům za účelem řádného vyšetření majetku ohlašovací povinnost. K realizaci došlo vládním nařízením č. 61/1920 Sb. z. a n.⁶⁰, které uložilo tuto povinnost všem vlastníkům, spoluvlastníkům, uživatelům vázaného majetku nebo jejich zákonným zástupcům, a to bez rozdílu státní příslušnosti. Vládní nařízení

⁵⁷ HÁCHA, E., J. HOETZEL, K. LAŠTOVKA a F. WEYR *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia, 1934, s. 335-338; STIEBER, M. *Pozemková reforma*. In: *Právník*. Roč. LVIII, Sešit VII, Praha: Právnická Jednota v Praze, 1919, s. 215-221

⁵⁸ SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 76-83; STIEBER, M. *Pozemková reforma*. In: *Právník*. Roč. LVIII, Sešit IX, Praha: Právnická Jednota v Praze, 1919, s. 277-290

⁵⁹ Zákon č. 387/1919 Sb. z. a n., jímž se doplňují některá ustanovení zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 11. července 1919

⁶⁰ Vládní nařízení č. 61/1920 Sb. z. a n., o vyšetření a uvedení v patrnost zabraného majetku pozemkového republiky Československé, ze dne 9. ledna 1920

mimo jiné umožnilo nařídit tuto povinnost i jiným osobám, pokud to bylo třeba pro řádné vyšetření majetku. Ohlašovací povinnost se vztahovala zpětně na soubory vzniklé od 28. říjmem 1918 do účinnosti vládního nařízení, stejně jako na soubory vzniklé po jeho účinnosti. K jejímu splnění bylo vyžadováno odevzdání seznamu zabraného majetku na předepsaném tiskopise Státnímu pozemkovému úřadu, a to ve lhůtě, jejíž délka závisela na rozloze zabraného majetku. Pro případ nesplnění ohlašovací povinnosti stanovilo vládní nařízení sankce, konkrétně pokutu do výše 50 000 Kčs nebo vězení do jednoho měsíce. Sankce ukládaly politické úřady první stolice na návrh Státního pozemkového úřadu.⁶¹

Přes primární cíl zachovat majetek pro pozemkovou reformu připouštěl záborový zákon v některých případech zmenšování výměry záboru, a to buď cestou vyloučení nebo propuštění nemovitostí.⁶²

V § 3 byly uvedeny dvě skupiny majetku, které zákon ze záboru vylučoval. První skupinou, uvedenou v odstavci a), byly objekty právně i hospodářsky samostatné, které nesloužily hospodaření na zabraných nemovitostech. Objektem zde byla myšlena hospodářská jednotka, určená k jinému cíli, než zemědělskému hospodářství. Jednotka musela být samostatná právně, tedy zapsaná ve zvláštní knihovní vložce, i hospodářsky, tedy s vlastním vedením a hospodařící sama pro sebe a nikoliv na zabraných nemovitostech. Ačkoliv znění § 3 napovídalo tomu, že uvedený majetek byl ze záboru automaticky vyloučen, bylo tomu tak pouze u majetku uvedenému v odstavci b). Pro vyloučení majetku v odstavci a) bylo nutné deklaratorní rozhodnutí Státního pozemkového úřadu, vydávané pouze na žádost vlastníka, spoluvlastníka nebo dalších osob žádajících o vyřazení majetku ze zvláštního režimu záboru, např. věřitele či kupce. Pokud byla žádost některou z těchto osob podána, majetek, jehož se týkala, musel zůstat až do rozhodnutí úřadu mimo zábor. I přesto zůstalo v tomto mezidobí Státnímu pozemkovému úřadu právo výpovědi hospodařícím osobám, avšak případná výpověď při rozhodnutí o vyloučení objektu pozbyla účinnosti. Automaticky byl ze záboru vyloučen majetek uvedený v odstavci b), konkrétně nemovitosti patřící zemi, okresu a obcím, a to jmění i statek. Tento majetek nepodléhal ani soupisové povinnosti.

⁶¹ SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 115-116

⁶² HÁCHA, E., J. HOETZEL, K. LAŠTOVKA a F. WEYR *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia, 1934, s. 335-341 a 343-345

Propouštění majetku ze záboru upravoval § 11, který v první větě přiznával vlastníkům zabraného majetku, případně jejich dědicům či právním nástupcům, nárok na propouštění půdy nepřesahující výměru uvedenou v § 2, tedy 150 ha zemědělské půdy nebo 250 ha veškeré půdy. Pokud vlastník tento nárok uplatnil v plném rozsahu, mohlo mu být dohromady propuštěno až 150 ha zemědělské půdy a 100 ha veškeré půdy, případně při absenci půdy zemědělské až 250 ha jiné půdy. Stejně jako u sčítání majetku pro účely záboru se spoluvlastníci, nerozvedení manželé a rodiče a děti prvního stupně považovali za osobu jedinou a měli tudíž nárok na jediné propuštění. Uplatnění nároku se řídilo § 3 náhradového zákona, podle něž měl vlastník 30denní prekluzivní lhůtu od doručení výzvy soudu k uplatnění svého práva. Vlastník měl možnost si zvolit, který konkrétní majetek žádá propustit, přičemž Státní pozemkový úřad byl povinen mu vyhovět, pokud volba nebyla v rozporu s cíli pozemkové reformy. Kladné vyřízení žádosti o propuštění mohlo být podmíněno zřízením služebnosti dle § 18 přídělového zákona za účelem zajištění řádného hospodaření na propuštěné i přidělené půdě zároveň, ale také povinností převzít zaměstnance dle § 75 odst. 3 náhradového zákona. Stejně jako u vyloučení nemovitostí platilo, že majetek, o němž je rozhodováno, nelze počítat do záboru a stejné podmínky platily také pro možnost výpovědi Státním pozemkovým úřadem včetně její případné pozdější anulace. Podle druhé věty § 11 bylo možné, s ohledem na veřejný zájem, propustit i větší výměru půdy, než byla stanovena v § 2. Narozdíl od propuštění dle věty první zde chyběl nárok vlastníka a záviselo čistě na rozhodnutí Státního pozemkového úřadu, zda shledá dostatečný veřejný zájem k propuštění nad výměru uvedenou v § 2. Maximálně mohlo být propuštěno až 500 ha půdy. I v tomto případě mohl úřad povolit propuštění půdy podmíněně, avšak s ohledem na veřejný zájem, byl v tomto ohledu daleko méně limitován.⁶³

Jednou z povinností vyplývajících ze záboru byla již výše zmíněná povinnost vyžádat si souhlas Státního pozemkového úřadu při zcizení, pronájmu, zavazení nebo dělení zabraného majetku dle § 7. Bez přivolení Státního pozemkového úřadu byla tato jednání vůči státu bez právních účinků. Na základě § 7 v původní znění a po novelizaci

⁶³ Tamtéž a dále KREJČÍ, D. *K výkladu §u 11. záborového zákona*. In: *Právník*. Roč. LX, Sešity III a IV, Praha: Právnícká Jednota v Praze, 1921, s. 66-75 a 100-111

zákonem č. 108/1921 Sb. z. a n.⁶⁴ a také dle §§ 17 a 18 byly rozlišovány 4 režimy posuzování smluv, a to v závislosti na datu uzavření příslušné smlouvy.⁶⁵

1.) Pro právní jednání učiněná do 28. října 1918 měl zásadní význam § 17, který stanovil, že práva a závazky z těchto smluv zůstávají beze změny i v případě, že smlouva ještě nebyla realizována nebo zaknihována. U těchto jednání tedy nebylo třeba schválení Státního pozemkového úřadu. Mimo to měly strany právo žádat Státní pozemkový úřad o zjišťovací výrok potvrzující neexistenci překážek knihovního provedení smlouvy.

2.) Smlouvy uzavřené od 28. října 1918 do 24. dubna 1919, tedy do dne vyhlášení záborového zákona, upravoval § 18. Tyto smlouvy měly vůči státu právní účinek, pouze pokud bylo prokázáno, že jejich uzavření si vyžádalo řádné hospodaření. Právo zkoumat, zda smlouva byla uzavřena za účelem zajištění řádného hospodaření, měl Státní pozemkový úřad. Stejně jako u předchozí kategorie byl kritériem pro zařazení do této kategorie den uzavření smlouvy a nikoliv její realizace nebo zaknihování. Výjimku tvořily smlouvy schválené ministerstvem zemědělství podle zákona č. 32/1918 Sb. z. a n.⁶⁶ a také smlouvy schválené ministrem s plnou mocí pro Slovensko podle § 4 zákona č. 64/1918 Sb. z. a n.⁶⁷, u nichž nastávala účinnost automaticky. Tyto smlouvy však mohl Státní pozemkový úřad do 1 roku napadnout a prokázat, že byly schváleny na základě nepravdivých údajů. U smluv schválených s výhradou příští zákonné úpravy bylo třeba získat nový souhlas dle § 7.

3.) Právní jednání uzavřená po vyhlášení záborového zákona do 9. dubna 1921 upravoval § 7 v původním znění, než jej novelizoval zákon č. 108/1921 Sb. z. a n. Pro tato jednání bylo třeba schválení Státního pozemkového úřadu, bez něhož zůstala bez právních následků.

4.) Nové znění § 7 dle zákona č. 108/1921 Sb. z. a n. stanovilo, že smlouvy uzavřené po účinnosti novely, tedy po 9. dubna 1921, jsou bez schválení Státního pozemkového úřadu neplatné.

⁶⁴ Zákon č. 108/1921 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňuje zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., doplněný zákonem č. 387/1919 Sb. z. a n., ze dne 11. března 1921

⁶⁵ STIEBER, M. *Pozemková reforma*. In: *Právník*. Roč. LVIII, Sešit VII, Praha: Právnická Jednota v Praze, 1919, s. 248-257

⁶⁶ Zákon č. 32/1918 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků, ze dne 9. listopadu 1918

⁶⁷ Zákon č. 64/1918 Sb. z. a n., o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku, ze dne 10. prosince 1918

Žádost o přivolení mohl podat vlastník, druhá smluvní strana, a to i proti vůli vlastníka, nebo oba společně. Mimo to náleželo Státnímu pozemkovému úřadu právo rozhodnout kdykoliv z moci úřední o účinnosti právního jednání. Opět platilo pravidlo, že půda, které se žádost týkala, byla až do rozhodnutí úřadu vyloučena z jeho dispozice. Hlavním kritériem pro rozhodování Státního pozemkového úřadu bylo, zda případným udělením souhlasu nebude zmařen veřejný zájem a cíle pozemkové reformy. Novela č. 387/1919 Sb. z. a n.⁶⁸ umožnila Státnímu pozemkovému úřadu k udělenému souhlasu připojit omezující podmínky a výhrady, pokud jich bylo třeba k dosažení cílů pozemkové reformy. Státní pozemkový úřad mohl také podmínit každé další zcizení opětovným udělením souhlasu. V praxi též docházelo k udělování tzv. zásadního souhlasu, což byl ve své podstatě příslib, že při splnění určitých výhrad a podmínek bude souhlas udělen. Takovýto příslib byl samostatným rozhodnutím a zakládal nárok stran na udělení souhlasu při splnění stanovených podmínek. Jednou udělené svolení nebylo možné bez souhlasu stran odvolat, ani k němu dodatečně stanovit nové podmínky a výhrady. Pokud však došlo ke změně faktických poměrů či veřejných zájmů, byl Státní pozemkový úřad oprávněn své rozhodnutí přezkoumat.

Dalším opatřením za účelem ochrany majetku určeného pro pozemkovou reformu byla dle § 6 záborového zákona povinnost řádného hospodaření. Povinným subjektem byly dle téhož paragrafu osoby oprávněné hospodařit na zabraném majetku ve smyslu občanského práva, jinými slovy tedy osoby chráněné občanským právem před zásahy do jejich hospodaření. Řádnému hospodaření se měl dle druhého odstavce blíže věnovat zvláštní zákon, jímž se stal zákon č. 118/1920 Sb. z. a n., o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém⁶⁹. Tento zákon definoval následujícím způsobem obsah pojmu řádné hospodaření: „*Řádným hospodařením ve smyslu tohoto zákona rozumí se vynaložení veškeré péče, práce i nákladů nutných k tomu, aby ze zabraného majetku dosaženo bylo výtěžků hospodářských, úměrných jeho povaze a jakosti, a majetek se vším příslušenstvím byl udržován stále v dobrém stavu a neztenčený.*“⁷⁰ Tato povinnost byla dále rozvedena v § 2, který obsahoval příkladný výčet činností, jež

⁶⁸ Zákon č. 387/1919 Sb. z. a n., jímž se doplňují některá ustanovení zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 11. července 1919

⁶⁹ Zákon č. 118/1920 Sb. z. a n., o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém, ze dne 12. února 1920

⁷⁰ Citace, zákon č. 118/1920 Sb. z. a n., o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém, ze dne 12. února 1920

zahrnovalo řádné hospodaření. Pokud nesprávným hospodařením vznikla státu majetková újma, měl stát právo na její náhradu. Mimo tento výčet byly v §§ 3 a 4 zvlášť vytknuty povinnost zajistit své současné i minulé zaměstnance a povinnost hlásit prodej dřeva.⁷¹

Dozorem nad dodržováním těchto povinností byl dle § 5 zákona č. 118/1920 Sb. z. a n.⁷² pověřen Státní pozemkový úřad, který měl tento úkol svěřit osobám odborně vzdělaným a zvláště důvěryhodným. Dále byla dozoru věnována ustanovení §§ 6 až 11 a §§ 21 až 26. Osoby pověřené dozorem podléhaly při jeho výkonu ochrany úředních osob podle trestních zákonů a k zajištění potřebných úkonů mohly žádat o pomoc politické úřady. Jestliže pověřená osoba zjistila při výkonu kontroly porušení povinnosti, byla oprávněna hospodařící osobě nebo jejímu zástupci uložit přímo na místě opatření, pokud jej považovala za bezodkladné pro učinění nápravy. Pro případ, že nebylo opatření vykonáno nebo jej nebylo komu uložit, byla dozorčí osoba oprávněna sama provést opatření nebo ustanovit vhodnou osobu, aby na provedení dohlédla, přičemž náklady v obou případech hradila hospodařící osoba. Proti opatření bylo možné bránit se do 14 dnů podáním stížnosti u obvodové úřadovny Státního pozemkového úřadu, stížnost však neměla odkladný účinek. Pokud bylo zjištěno, že hospodařící osoba svým zaviněním opakovaně hrubým způsobem porušila zásady řádného hospodaření, mohl být vůči jejímu majetku vyhlášen trvalý dozor. Jestliže ani trvalý dozor nevedl k dostatečnému zlepšení nebo od něj zlepšení situace ani nemohlo být očekáváno, uvalil Státní pozemkový úřad na dotyčný majetek úřední správu. Ta byla vykonávána úředním správcem ustanoveným úřadem, respektive jeho obvodovou úřadovnou, jemuž byl podřízen a zodpovídal se z hospodaření. Hospodařící osoba nesměla do činnosti úředního správce zasahovat, měla pouze právo nahlížet do písemností týkajících se hospodaření a právo vyjádřit se ke smlouvám, které měly závažné důsledky pro další fungování hospodářství. Trvalý dozor či úřední správu byl Státní pozemkový úřad oprávněn zrušit, pokud bylo dosaženo účelu sledovaného uvalením opatření nebo pro něj odpadl důvod a hospodařící osoba se zároveň zaručila, že bude řádně hospodařit.

⁷¹ SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o zaboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zaborem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 83-115

⁷² Zákon č. 118/1920 Sb. z. a n., o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém, ze dne 12. února 1920

V § 9 se záborový zákon krátce zabýval problematikou převzetí zabraného majetku. První odstavce vypočítával majetek, který měl být převzat bez náhrady, konkrétně šlo o „majetek příslušníků nepřátelských států, příslušníků bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, majetek nadací spočívajících na právech ze šlechtictví zrušeného zákonem ze dne 10. prosince 1918, čís. 61 Sb. z. a n.⁷³; majetek, jehož užívání zakládá se na výkonu funkcí, úřadů a důstojenství cizozemských, nebo který s takovou funkcí, úřadem nebo důstojenstvím jest spojen; majetek bezprávně nabytý; majetek osob, které se hrubě provinily proti československému národu ve světové válce; konečně majetek, který podle ustanovení zákonů finančních případně státu jako splátka na dávku z majetku.“⁷⁴ Na základě mírových smluv uzavřených s poraženými státy však musel být tento výčet výrazně zúžen, k čemuž došlo zákonem náhradovým⁷⁵. Podle druhého odstavce byl Státní pozemkový úřad povinen při převzetí postupovat tak, aby nebyla zkrácena práva osob, pro které na zabraném majetku vážnou práva, a stejně tak i osob, které měly proti dosavadnímu vlastníku právo z poměru služebního, zaopatřovacího nebo pachtovního. Bližší úpravu převzetí zabraného majetku, jakož i otázky náhrady za převzatý majetek svěřoval § 9 zvláštním zákonům.⁷⁶

Komu mohla být převzatá půda přidělena, vypočítával § 10. Pokud si půdu neponechal stát pro všeobecně prospěšné účely, přicházelo v úvahu přidělení do vlastnictví nebo pachtu „malým zemědělcům, domkářům, drobným živnostníkům, bezzemkům, a to zvláště příslušníkům ozbrojené moci československé a válečným invalidům, kteří by na půdě chtěli a mohli hospodařiti, pak družstvům složeným z uvedených osob, družstvům bytovým, spotřebním a zemědělským, obcím a jiným veřejným svazkům k účelům všeobecně prospěšným, vědeckým a humanitním ústavům. Půdy může býti užito také k jiným účelům všeobecně prospěšným.“⁷⁷ Bližší úprava byla opět svěřena zvláštnímu zákonu.

⁷³ Zákon č. 61/1918 Sb. z. a n., jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly, ze dne 10. prosince 1918

⁷⁴ Citace, zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

⁷⁵ Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

⁷⁶ PEICHOVÁ, A. *Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky*. In: KUKLÍK, J. *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*. Praha: Auditorium, 2011, s. 37-40; STIEBER, M. *Pozemková reforma*. In: *Právník*. Roč. LVIII, Sešit IX, Praha: Právnická Jednota v Praze, 1919, s. 277-290

⁷⁷ Citace, zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

Základní právní úpravu Státního pozemkového úřadu obsahoval § 15, jehož prostřednictvím byly úkoly uložené státu záborovým zákonem svěřeny tomuto úřadu. Dále bylo stanoveno, že Státní pozemkový úřad je podřízen ministerské radě, předsedu jmenuje prezident republiky a správní výbor je volen Národním shromážděním. Finanční operace týkající se provádění záborového zákona měly vykonávat veřejné finanční ústavy. Další náležitosti týkající se organizace úřadu a jeho činnosti měl upravit zvláštní zákon.

Na samotném konci záborového zákona se nacházela trestní ustanovení. Tato závěrečná část byla dvakrát významně obměněna novelami záborového zákona. První novela⁷⁸ vytvořila jakýsi obecný režim, kdy za přestupky upravené v záborovém zákoně nebo v prováděcích zákonech a nařízeních byly politické úřady dle § 20 oprávněny uložit pokutu do výše 50 000 Kčs nebo vězení do jednoho měsíce. Druhá novela⁷⁹ přidala ustanovení § 18a až § 18d, v nichž se nacházel výčet nových skutkových podstat přestupků, přečinů a trestných činů společně s tresty za jejich spáchání. Bylo také určeno, že prostředky z peněžitých trestů plynou do fondu zřízeného u pozemkového úřadu podle úvěrového zákona⁸⁰.

2.3.3 Přídělový zákon (č. 81/1920 Sb. z. a n.)

Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přídělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě, dále jen přídělový zákon, byl vydán 30. ledna 1920 za účelem provedení § 10 záborového zákona. Měl 5 částí a byl jednou novelizován vládním nařízením č. 665/1920 Sb. z. a n.⁸¹

První část přídělová zákona v §§ 1 až 29 byla věnována základním zásadám přídělového řízení, které toto řízení v mnohých věcech zásadně odchylovaly od běžného řízení správního. Bylo zde určeno, komu lze a nelze půdu přidělit, v jakém množství, druhu a formách a za jakých podmínek. Ustanovení první části byly dále rozvedeny

⁷⁸ Zákon č. 387/1919 Sb. z. a n., jímž se doplňují některá ustanovení zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 11. července 1919

⁷⁹ Zákon č. 108/1921 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňuje zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., doplněný zákonem č. 387/1919 Sb. z. a n., ze dne 11. března 1921

⁸⁰ Zákon č. 166/1920 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, ze dne 11. března 1920

⁸¹ Vládní nařízení č. 665/1920 Sb. z. a n., kterým prodlužuje se pravomoc Státního pozemkového úřadu podle přechodných ustanovení § 63 zákona č. 81/1920 Sb. z. a n., na rok 1921, pokud jde o Slovensko a Podkarpatskou Rus, ze dne 17. prosince 1920

v prováděcích nařízeních č. 177/1922 Sb. z. a n.⁸², a č.74/1923 Sb. z. a n.⁸³ vydanými na základě zmocnění v § 29.

Ze všech zásad uvedených v první části byla pro přidělové řízení nejvíce určující zásada uvedená v § 16, podle níž měla být půda přidělována Státním pozemkovým úřadem tak, aby bylo co nejlépe vyhověno účelu přidělu a, pokud možno, též požadavkům uchazeče, ale zároveň tak, aby nebyly zkráceny veřejné zájmy a oprávněné požadavky jiných uchazečů. Za účelem ochrany těchto cílů byl dle § 19 Státní pozemkový úřad oprávněn přiděl podmnít určitými opatřeními, zejména služebnostmi týkajícími se práv vodních a cestných. Určité druhy opatření, u nichž to knihovní řád umožňoval, byly zapisovány do pozemkových knih, přičemž úřad byl oprávněn vyhradit si u těchto opatření jejich provedení do budoucna. Zákonem č. 93/1931 Sb. z. a n.⁸⁴ byl však v tomto omezen, a to tím způsobem, že opatření bylo možné provést maximálně do dvou let ode dne účinnosti tohoto zákona a pouze za podmínky, že opatření je nezbytné pro půdu, která se dodatečně přiděluje.⁸⁵

Přídělem se dle § 10 záborového zákona rozumělo předání zabrané a převzaté půdy do vlastnictví nebo její propachtování. Rozšíření pojmu přinesl § 15 přidělového zákona, který umožnil přiděl půdy do vlastnictví, nájmu a pachtu nebo zřízení stavebního práva dle zákona č. 86/1912 ř. z.⁸⁶. V případě, že půda byla určena k přidělu do nájmu, pachtu anebo ke zřízení stavebního práva, stát musel k této půdě nejprve nabýt vlastnické právo a i po přidělu zůstával jejím vlastníkem. Jestliže měla být půda přidělena do vlastnictví, mohl jí nabýt rovnou přidělce, pokud společně s přidělem nabyt vlastnické právo. I zde se ale stával vlastníkem zpravidla nejprve stát a až poté byla půda převedena na přidělce, pokud si ji stát neponechal. O výběru vhodné varianty přidělu rozhodoval Státní pozemkový úřad.

⁸² Vládní nařízení č. 177/1922 Sb. z. a n., kterým se stanoví nové úřední tituly pro technické úředníky tabákové režie, ze dne 22. června 1922

⁸³ Vládní nařízení č. 74/1923 Sb. z. a n., kterým se provádějí ustanovení § 50a, odst. 2. a 3., zákona náhradového o pachtýřích zemědělských podniků, jichž poměr pachtovní (nájemní) byl předčasně rozváznán výpovědí pozemkového úřadu, a kterým se doplňuje vládní nařízení č. 117/1922 Sb. z. a n., odd. II., o vyhláškách řízení přidělového, ze dne 7. dubna 1923

⁸⁴ Zákon č. 93/1931 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují předpisy o právním poměru k přidělené půdě, ze dne 27. května 1931 (Malý zákon přidělový)

⁸⁵ RYCHLÍK, J. *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 43-49; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se záborem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 239-243

⁸⁶ Zákon č. 86/1912 ř. z., o stavebním právu, ze dne 26. dubna 1912

Komu bylo možné přidělit půdu, vypočítával § 1 a šlo víceméně o tytéž subjekty, které uváděl § 10 záborového zákona. Vhodnými subjekty byly jednotlivci, sdružení jednotlivců, veřejnoprávní korporace s výjimkou státu a jiné osoby právnické.

Prvními potencionálními přidělci byli dle bodu č. 1 § 1 jednotlivci. Přídělový zákon uváděl několik kategorií jednotlivců, ale v zásadě je bylo možné rozdělit do dvou skupin: skupiny pro drobný příděl a skupiny pro příděl větších hospodářských celků. Do první skupiny patřili domkáři, drobní živnostníci, bezzemci, zemědělští a lesníctví zaměstnanci, z nichž přednost měli ti, kteří sloužili jako legionáři a příslušníci československých ozbrojených sil a dále pozůstalí po nich a váleční invalidé. Těmto osobám měla být dle § 2 přidělena půda o výměře dostačující k vytvoření samostatných hospodářství, tzv. usedlostí. Ke zřízení usedlostí bylo též možné doplnit stávající svobodnou půdu na dostatečnou výměru půdou přidělenou. Dostatečnou výměrou bylo dle § 16 5-10 ha, v případě nižší kvality půdy či horších krajinných poměrech až 15 ha. Mimo to mohla být půda přidělena za účelem stavby rodinných domků, hospodářských budov, živnostenských provozoven, drobných podniků, ke zřízení zahrádek při takových budovách a podobně.⁸⁷

Příděl větších hospodářských celků, tzv. zbytkových statků, byl obecně upraven v §§ 24 a 25 a měl být použit v případech, kdy nebylo možné zcela rozparcelovat zabraný majetek, např. u rozsáhlých hospodářských budov panských dvorů. Mezi subjekty, které mohly nabýt větší hospodářský celek, patřili za prvé hospodáři na nezabrané půdě, kteří mohli v oblastech, kde se nedostávalo půdy pro drobný příděl, směniti svou dosavadní svobodnou půdu za celek o větší výměře za účelem rozšíření svého hospodářství, a za druhé sdružení, obce a jiné právnické osoby. Za podmínky, že majetek nenabýly tyto subjekty, mohli jej nabýt také jednotlivci zvláště způsobilí k vedení větších hospodářských podniků, tedy osoby ve svém oboru již zkušené, kterými byli zpravidla pachtýři a hospodářští úředníci.⁸⁸

Jednotlivcům měla být zásadně přidělována jen zemědělská půda, přičemž určitou výjimku tvořily pastviny, pokud nebyly pro obce a sdružení zemědělců z hlediska polohy vhodné a pokud se jejich převzetí tyto subjekty nedomáhaly.

⁸⁷ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010, s. 75-85

⁸⁸ Tamtéž a dále MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. Vydání. Praha: Linde, 1999, s. 346-350; PEROUTKA F. *Budování státu*. II. díl. Praha: Lidové Noviny, 1991, s. 563-572

Výjimečně bylo možné přidělit jednotlivcům lesy a rybníky v menší rozloze, pokud se vzhledem k malé rozloze nehodily pro hospodaření obecní či státní a pokud cílem přidělu bylo doplnit přidělcův stávající svobodný lesní či rybníční majetek nebo pokud přidělcův majetek obklopoval majetek přidělovaný. Průmyslové podniky měly být přidělovány spolu se zbytkovými statky a za podmínek stanovených výše je tedy mohli nabýt i jednotlivci. Podobně tomu bylo i u vodních sil, a pokud si je neponechal stát nebo je nepřidělil jiným veřejnoprávním subjektům či sdružením, mohly být přiděleny jednotlivcům k provozování závodů existujících nebo ke zřízení závodů nových.⁸⁹

Kategorie jednotlivců z přidělu vyloučených vyjmenovával § 3. Jednalo se o cizince, kteří do dvou let nenabylí státního občanství, osoby mravně zvrhlé, osoby, které v důsledku odsouzení ztratili volební právo do obce a osoby duševně a tělesně neschopné věnovat se účelům, ke kterým se půda přiděluje. V poslední kategorii bylo možné udělat výjimku v případě válečných invalidů, pokud uchazečova rodina dokázala vynahradiť nedostatek jeho schopnosti.⁹⁰

Dalšími možnými přidělci byla dle § 1 sdružení. Přídělový zákon rozeznával pro účely přidělu celkem 5 různých typů sdružení. Prvním typem byla dle § 4 sdružení složená z jednotlivců v bodě č. 1 s uplatněním § 3, jejichž účelem bylo výhradně společné provozování. Těmto sdružením mohly být přiděleny i průmyslové podniky dle § 13, neměly však nárok na půdu o větší výměře, než kolik by byli oprávnění celkem obdržet členové družstva, pokud by se o půdu ucházeli jednotlivě, jak určoval § 16. Druhým typem byla sdružení drobných zemědělců ke společným zařízením pro zvelebení zemědělství a lesnictví dle § 6, např. k zařízení a udržování společných chovných nebo výkrmných podniků, výběhů, pastvin a podobně. Patřila sem také sdružení pro rybníční hospodářství dle § 11 a sdružení pro zemědělský průmysl dle § 13. Třetím typem byla sdružení pro bytové účely dle § 5. Jednalo se o nevýdělečná sdružení, jmenovitě stavební společnosti, stavebné spolky, stavební družstva a podobně, kterým byla přidělována půda ke stavbě malých bytů. Čtvrtým typem byla svépomocná sdružení spotřebitelů, kterým bylo možné přidělit půdu dle § 7 za podmínky, že jejich účelem byla výroba předmětů obživy k vlastní spotřebě členů sdružení a jejich rodin.

⁸⁹ HÁCHA, E., J. HOETZEL, K. LAŠTOVKA a F. WEYR *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia, 1934, s. 368-382

⁹⁰ Tamtéž a dále VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. II. vydání. Praha: Rolnická tiskárna v Praze, 1924, s. 23-31

Konečně pátým typem byly sdružení výrobců ke zpracování surovin, jimž byly přidělovány vodní síly.

Dalším subjektem přidělu byly veřejnoprávní korporace kromě státu, tedy obce, okresy, země a také zájmové korporace. Státu, jak již bylo zmíněno výše, se půda nepřidělovala, neboť ten se jejím vlastníkem stával již při převzetí. Majetek vhodný pro přiděl veřejnoprávní korporacím upravovaly §§ 9 až 13. Jednalo se o půdu jiným subjektům nepřidělovanou, konkrétně o pastviny, lesy, rybníky, vodní síly, ale také těžko využitelnou nebo méně hodnotnou zemědělskou půdu.

Do poslední skupiny možných přidělců patřily dle bodu č. 6 § 1 jiné osoby právnické a ústavy či zařízení k účelům vědeckým, lidumilným a obecně prospěšným. V těchto případech tedy mohl být majetek přidělen i za jinými účely, než v předchozích třech skupinách. U požadavku přidělu obecně prospěšného byl Státní pozemkový úřad povinen dle § 26 vyžádat si dobrozdání příslušného ministerstva, zda lze shledat přiděl obecně prospěšným. Pokud byl majetek požadován k více účelům obecně prospěšným, rozhodovala příslušná ministerstva společně a v případě jejich neshody vláda.

Obecného prospěchu se v určitém směru dotýkal též § 20, který ukládal Státnímu pozemkovému úřadu povinnost, aby při přidělu dbal na zachování původního rázu přírody, krásy krajiny a ochrany přírodních, historických a uměleckých památek. Za tímto účelem mohla být původnímu vlastníkovi ponechána, kromě půdy propuštěné dle § 11 záborového zákona, i další půda. Vlastník měl na tuto další půdu právní nárok, kterému nebránilo ani to, že stát potřeboval půdu pro své účely nebo pro účely pozemkové reformy. Tento nárok mohl být uplatněn, stejně jako u propuštění půdy, dle § 3 náhradového zákona v prekluzivní lhůtě 30 dnů. Ponechání vlastnického práva mohl úřad podmínit přístupností vědeckým a uměleckým pracovníkům, nemožností půdu dělit a podobně.⁹¹

Druhá část přidělového zákona obsahovala ustanovení týkající se tzv. rolnických nedílů. Pro definici rolnického nedílu je však nutné jít zpět do § 2, podle nějž se jednalo o samostatný zemědělský podnik, který postačoval k obživě hospodáře a jeho rodiny, byl obhospodařován hospodářem a jeho rodinou bez stálé cizí pomoci a jehož provozování tvořilo výhradní nebo aspoň hlavní držitelovo povolání a zároveň výhradní

⁹¹ FIKAR, M. *Ochrana umělecko-historických památek a přírodních krás v pozemkové reformě*. In: *Právník*. Roč. LXVI, Sešit I, Praha: Právníká Jednota v Praze, 1927, s. 30-37

nebo aspoň hlavní pramen jeho obživy. Byla-li půda přidělována jednotlivcům ke zřízení soběstačných usedlostí, měla být dle § 15 zpravidla přidělena jako rolnický nedíl. Právníkům osobám neměly být nedíly přidělovány. Spoluvlastnictví nedílu bylo možné pouze mezi sourozenci v rámci dědické posloupnosti dle § 48 a mezi manželi dle § 34.⁹²

Rolnické nedíly vznikaly třemi možnými způsoby, uvedenými v § 30, konkrétně přidělením celé usedlosti, sloučením nesoběstačných svobodných pozemků s přidělenými za účelem vytvoření soběstačné usedlosti anebo podřízením svobodných pozemků pravidlům pro rolnické nedíly na žádost vlastníka. Ve všech třech případech bylo pro vznik rolnického nedílu klíčové rozhodnutí Státního pozemkového úřadu. Rolnický nedíl se sice zapisoval do pozemkových knih, ale pro jeho samotný vznik nebylo zápisu třeba.

Výměra rolnického nedílu se dle § 16 měla zpravidla pohybovat mezi 5 až 10 ha, přičemž hlavním kritériem pro výměru byla dle § 2 soběstačnost uvedená a právě z tohoto důvodu se také přidělená půda někdy pohybovala mimo výše uvedenou hranici. Společně s půdou připadlo přidělci dle § 42 též příslušenství, hospodářské budovy a hospodářský inventář, pokud se nacházely na nemovitostech patřících do nedílu a sloužily k jeho obhospodařování.

Rolnický nedíl představoval určitý právní poměr mezi vlastníkem a státem. Nešlo tedy o trvalý přechod vlastnického práva na nabyvatele a ten naopak zůstával oproti svobodnému vlastníku limitován. Byl povinen řádně hospodařit, což mu ukládal zvláštní řád vydaný Státním pozemkovým úřadem na základě zmocnění v § 50. Špatné hospodaření pak představovalo jeden z důvodů uvedených v § 51, které opravňovaly Státní pozemkový úřad k výkupu podílu. Dalšími důvody bylo např. vedení nezřízeného života, pozbytí způsobilosti k hospodaření dle § 3, neužívání nedílu a další. Dalším omezením byla povinnost vlastníka vyžádat si souhlas Státního pozemkového úřadu při zcizení, propachtování nebo zavazení nedílu. Zcizit nedíl bylo v zásadě možné jen dědici a manželovi, zatímco zcizení jiným osobám přicházelo v úvahu v prvních deseti letech po přidělu jen z naléhavých důvodů. Konkrétní případy a podmínky udělení souhlasu úřadem upravovaly § 37 pro zcizení, §§ 32 a 35 pro zavazení a § 38 pro

⁹² SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o zaboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zaborem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 244-264

propachtování. Exekuce na rolnické nedíly byla dle § 36 připuštěna, stejně jako na zabraný majetek, pouze formou vnučené správy. Dle § 12 úvěrového zákona však byla přípustná i dražba nedílových nemovitostí pro nezaplacené hypotekární dluhy.

Zvláštní režim dědění rolnického nedílu upravovaly §§ 39 až 49. Jak vyplývá ze samotného názvu, neměl být dělen, a to ani mezi dědice. Nedíl připadal podle závěti nebo dědické posloupnosti jednomu dědici a ten byl pak povinen se s ostatními dědici vypořádat. Zákon připouštěl i rozdělení nedílu, ale to bylo možné pouze za účelem spojení částí rozděleného nedílu se svobodnou půdou k vytvoření nových nedílů. Výjimečně mohl nedíl v rámci dědického řízení připadnout do spoluvlastnictví, k čemuž došlo buď tak, že podíl byl do spoluvlastnictví odevzdán sourozencům anebo tak, že půl nedílu, který byl ve spoluvlastnictví manželů, připadlo dědici po zemřelém manželovi a ten se tak stal spoluvlastníkem se zemřelým manželem. V takovém případě mohl Státní pozemkový úřad zmocnit pozůstalého manžela, aby podíl po zemřelém manželovi vykoupil, jestliže to jako jediné dávalo záruku úspěšného hospodaření na nedílu.⁹³

Třetí část přídělového zákona byla věnována poplatkům. Příděl do vlastnictví byl dle § 57 považován za úplatný majetkový převod a § 59 ukládal přídělcům za takový převod přímou poplatkovou povinnost. Základ pro vyměňování poplatků tvořila hodnota přídělu stanovená Státním pozemkovým úřadem spolu s hodnotou převzatých vedlejších plnění. Výše poplatků byla stanovena § 58 tak, že jednotlivci uvedení v § 1, sdružení složená z těchto jednotlivců a sdružení pro bytové účely platily za příděly s hodnotou nepřevyšující 10 000 Kč čtvrtinu převodního poplatku z celé hodnoty přídělu. Zbylé skupiny přídělců a všechny skupiny přídělců přídělů s hodnotou převyšující 10 000 Kč pak platily polovinu převodního poplatku. Za udělení souhlasu ke zcizení a dělení nemovitostí podle § 7 záborového zákona vybíral Státní pozemkový úřad v případě, že se půda propouštěla ze záboru, poplatek ve výši 10 % z hodnoty propuštěné nemovitosti. Za udělování souhlasu k propachtování hospodářských celků a podniků hospodářského a lesnického průmyslu podle § 7 záborového zákona vybíral úřad od strany žádající schválení pronájmu ¼ % z úhrnného pachtovného placeného v hotovosti. Pro výše zmíněné poplatky vybírané za udělení souhlasu stanovil § 62 zpětnou účinnost.

⁹³ Tamtéž a dále HÁCHA, E., J. HOETZEL, K. LAŠTOVKA a F. WEYR *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia, 1934, s. 368-382

Čtvrtou část přídělového zákona, pojmenovanou „Přechodná ustanovení“, představoval jediný § 63 upravující institut tzv. vnučených pachtů. Původně měl být tomuto institutu věnován samostatný zákon, jehož přijetí bylo naplánováno na konec roku 1919, ale nakonec byla tato úprava včleněna do přídělového zákona a opravňovala Státní pozemkový úřad uložit v místě, kde byla po půdě zvlášť naléhavá poptávka za předpokladu, že převzetí a přiděl si vyžádá delší dobu, osobě hospodařící na zabrané půdě, aby přenechala dle § 1 jednotlivcům nebo sdružením těchto jednotlivců půdu do pachtu, a to až na šest let. Tyto subjekty musely poskytovat záruku řádného hospodaření. Pokud hospodařící osoba příkazu Státního pozemkového úřadu nevyhověla, určil úřad podmínky pachtu a půdu přidělil sám. Zákon umožňoval přenést provádění vnučených pachtů na příslušné politické úřady, k čemuž skutečně došlo a Státní pozemkový úřad pak rozhodoval pouze v druhé instanci. Jak již bylo zmíněno výše, šlo o přechodná ustanovení, která opravňovala nařizovat vnučené pachtu pouze do konce roku 1920, ale tato pravomoc byla následně prodloužena a pro Slovensko, Podkarpatskou Rus, Slezsko a Hlučínsko vládními nařízením č. 665/1920 Sb. z. a n. až do roku 1921.⁹⁴

2.3.4 Náhradový zákon (č. 329/1920 Sb. z. a n.)

Na základě zmocnění v § 9 záborového zákona byl k úpravě náhrady za převzatý majetek dne 8. dubna 1920 vydán zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, dále jen náhradový zákon. Zákon obsahoval 84 paragrafů rozdělených do devíti částí. Jak vyplývá i ze samotného názvu, tento zákon blíže rozváděl i další ustanovení záborového zákona, a sice § 5, jímž byla Československá republika zmocněna přejímat zabraný majetek. Náhradový zákon byl čtyřikrát novelizován, z toho však třikrát až v rámci druhé pozemkové reformy po 2. světové válce. Jedinou novelu vydanou ještě během první pozemkové reformy byl zákon č. 220/1922 Sb. z. a n.⁹⁵ K náhradovému zákonu bylo vydáno přes 20 prováděcích předpisů, z nichž drtivá většina pocházela z let následujících po vydání zákona.

⁹⁴ HORÁČEK, V. *K výkladu na § 63 zákona ze dne 30. ledna 1920 č. 81 sb. z. a n. (zák. přídělový) podle judikatury nejvyššího správního soudu (nález č. 2747-21)*. In: *Právník*. Roč. LX, Sešit VII-VIII, Praha: Právnická Jednota v Praze, 1921, s. 217-221; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. II. vydání. Praha: Rolnická tiskárna v Praze, 1924, s. 32-44

⁹⁵ Zákon č. 220/1922 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňuje zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 13. července 1922

První část obsahovala úpravu procesu předcházejícího samotnému převzetí. V § 2 byla stanovena povinnost Státnímu pozemkovému úřadu vyrozumět vlastníka nebo jeho zákonného zástupce o zamýšleném převzetí. Soud, v jehož pozemkových knihách byly příslušné nemovitosti zapsány, posléze zaslal na základě § 3 vlastníkovi vyrozumění úřadu společně s výzvou, aby případně uplatnil nárok na propuštění půdy dle § 11 záborového zákona, a také provedl do pozemkových knih poznámku zamýšleného převzetí, jež byla předpokladem pozdějšího nabytí vlastnického práva. Nebylo-li možné kvůli nepřítomnosti vyrozumět vlastníka nebo jeho zákonného zástupce, ustanovil mu soud na základě § 4 opatrovníka. Skutečnému převzetí předcházela také výpověď, upravená v §§ 12 až 25. Výpověď byla doručována také prostřednictvím soudu, ale adresátem zde byla především hospodařící osoba, neboť té se výpověď dávala. Vlastníkovi se však výpověď také doručovala, pokud byl osobou odlišnou od hospodařící osoby. Po provedení poznámky zamýšleného převzetí bylo možné vypovědět také osoby mající práva k nemovitosti z důvodu nájemního poměru nebo služebnosti bytu. Kromě doručení byl soud povinen výpověď uveřejnit na své úřední desce formou vyhlášky obsahující informace o přejímaných nemovitostech, výpovědní době a účelu výpovědi. V §§ 14 a 15 byly vypočteny případy, v nichž nebylo výpovědi třeba, např. pokud přídělce již hospodařil na nemovitosti určené k převzetí. Výpověď znamenala dle § 22 také ukončení vnučené správy, byla-li na nemovitost uvalena, a to okamžikem uplynutí výpovědní doby.⁹⁶

Druhá část náhradového zákona byla věnována převzetí. Jako první byl v §§ 26 až 28 upraven vklad vlastnického práva. Vklad prováděly soudy na návrh Státního pozemkového úřadu ve prospěch státu anebo, rozhodl-li předtím úřad o přidělu, směně nebo prodeji jiným osobám, ve prospěch těchto osob. Knihovní břemena a dluhy váznoucí na majetku soud při vkladu vymazal, pokud úřad výslovně neprohlásil, že je přebírá. Převzatá břemena a dluhy přecházela společně s užitky a veřejnoprávními povinnostmi dle § 29 na stát či jiného nabyvatele ke dni vkladu vlastnického práva. Od vydání výše zmíněné novely náhradového zákona pak nastával přechod v den, následujícím po posledním dni lhůty výpovědi dané vlastníku jako hospodařící osobě, nebyl-li dohodou stanoven den jiný. První část tohoto ustanovení nebyla v praxi příliš

⁹⁶ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010, s. 75-85; SEDLÁČEK, J. *Přejímání zabrané půdy státem dle zákona náhradového*. In: *Právník*. Roč. LX, Sešity XI a XII, Praha: Právníká Jednota v Praze, 1921, s. 329-334 a s. 374-386

užita i proto, že vlastník musel být hospodařící osobou, a nejvíce byla využívána dohoda, přičemž v případě, že nebyla dosažena, platil za den přechodu den skutečného převzetí. Obdobně jako výpověď způsobil vklad vlastnického práva dle § 32 ukončení vnučené správy, a to ke dni vkladu nebo ke dni skutečného převzetí, nastal-li vklad později.

Část třetí obsahovala úpravu převzetí a podle jednotlivých typů převzetí byla rozdělena do tří dalších částí. Část IIIa byla věnována převzetí bez náhrady a obsahovala pouhé dva paragrafy, jimiž byl výrazně zúžen okruh majetku, který měl být původně podroben převzetí bez náhrady dle § 9 záborového zákona. Převzat měl být dle § 35 „majetek příslušníků nepřátelských států a majetek příslušníků bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, pokud tomu neodporují mírové smlouvy uzavřené mocnostmi spojenými a přidruženými ve světové válce“ a dle § 36 „majetek nadací, spočívajících na právech ze šlechtictví zrušeného zákonem ze dne 10. prosince 1918, č. 61 Sb. z. a n., bylo-li příslušným k tomu ministerstvem jako nadačním úřadem vysloveno, že určitá nadace se zrušuje“⁹⁷. Další okleštění přinesly mírové smlouvy, jimiž bylo znemožněno převzít bez náhrady majetek příslušníků nepřátelských států. Převzetí majetku bývalé panovnické rodiny bylo na základě § 35 řešeno také mírovou smlouvou, v tomto případě však s pozitivním výsledkem. Zákonem č. 354/1921 Sb. z. a n.⁹⁸, vydaným právě na základě mírové smlouvy s Rakouskem, bylo stanoveno, že veškerý majetek členů habsbursko-lotrinského rodu, který se nachází na území nové Československé republiky, propadá v její prospěch. Nakonec byl tedy převzat bez náhrady pouze majetek bývalé panovnické rodiny a majetek nadací uvedených v § 36. V § 35 bylo uvedeno, že na základě zvláštního zákona bude převzata bez náhrady také bezprávně získaná selská půda, ale k vydání zákona nikdy nedošlo.⁹⁹

Část IIIb upravovala převzetí za náhradu včetně procesu stanovení náhrady neboli přejímací ceny. Základní zásada pro určení náhrady se nacházela v § 41 a přejímací cenu za převzatý majetek stanovila jako „cenu jeho vyplývající z průměru cen

⁹⁷ Citace, zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

⁹⁸ Zákon č. 354/1921 Sb. z. a n., o převzetí statků a majetku, případných podle mírových smluv československému státu, ze dne 12. srpna 1921

⁹⁹ PEICHOVÁ, A. *Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky*. In: KUKLÍK, J. *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*. Praha: Auditorium, 2011, s. 37-40; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 171-190

*docilovaných v letech 1913 až 1915 při prodeji statků z volné ruky v rozloze přes 100 ha*¹⁰⁰, přičemž v souvislosti s tímto pravidlem bylo stanoveno, že jedna koruna rakousko-uherská se počítá za jednu korunu českou. Pro bližší upřesnění tohoto pravidla byla vláda zmocněna vydat závazné stupnice cen na základě průměru cen zjištěného Státním pozemkovým úřadem, což také učinila nařízením č. 53/1921 Sb. z. a n.¹⁰¹, posléze novelizovaným dalším nařízením č. 296/1922 Sb. z. a n.¹⁰². V případě, že zásady nebyly vydány, což tedy v praxi představovalo pouze období před vydáním vládního nařízení č. 53/1921 Sb. z. a n., měly být ceny určovány podle základní zásady přísedními znalci na místě. Výše zmíněná ustanovení vedla pouze k výpočtu hrubé přejímací ceny, jež byla dále snížena tzv. latifundijními srážkami. Výše těchto srážek byla určena v § 42 a činila 5, 10, 15, 20, 30 nebo 40 % v závislosti na výměře souboru majetku a to tak, že s rostoucí výměrou rostla výše srážky až do maximální výše 40 % pro soubory s výměrou přes 50 000 ha. Soubory majetku s výměrou do 1000 ha pak nepodléhaly srážce vůbec. Pro konečné stanovení přejímací ceny bylo dle § 43 také nezbytné, aby úřad přihlédl ke stavu, v němž byla nemovitost převzata, k jejím osobitým vlastnostem a zejména k investicím a melioracím provedeným po 24. dubnu 1919, pokud jejich účinek v době převzetí ještě trval nebo bylo pravděpodobné, že se dostaví, a pokud cílem těchto investic byly větší výnos a udržení dobrého stavu majetku při intenzivním hospodaření. Zbytek části IIIb tvořila procesní ustanovení upravující postup po vydání rozhodnutí o přejímací ceně anebo po uvaření dohody dle § 44 mezi Státním pozemkovým úřadem a vlastníkem, jež představovala alternativu rozhodnutí.

Obecné úpravě převzetí za náhradu předcházela v části IIIb, konkrétně v §§ 37 až 40, úprava převzetí státního majetku pozemkového, k němuž byl počítán i majetek, který stát převzal bez náhrady dle části IIIa. Převzetí takového majetku za účelem přídělu vyžadovalo souhlas vlády. Jestliže přejímací cena státního majetku převyšovala v jednom kalendářním roce o 5 000 000 Kč nabývací cenu majetku, jenž si stát ponechal pro všeobecně prospěšné účely, musel být k jeho převzetí vydán zvláštní finanční zákon, přičemž platilo, že nabývací cenu tvořila přejímací cena majetku

¹⁰⁰ Citace, zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

¹⁰¹ Vládní nařízení č. 53/1921 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy závazné pro určování a vypočítávání přejímací ceny za zabraný majetek pozemkový státem převzatý, ze dne 21. ledna 1921

¹⁰² Vládní nařízení č. 296/1922 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňuje vládní nařízení č. 53/1921 Sb. z. a n., ve znění vládního nařízení č. 222/1922 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy závazné pro určování a vypočítávání přejímací ceny za zabraný majetek pozemkový státem převzatý, ze dne 21. září 1922

společně s výdaji vynaloženými na jeho získání. Jestliže limit nebyl vyčerpán, zůstatek se připočítal k limitu pro další rok. Přejímací cenu státního majetku určovala vláda. Pro placení přejímací ceny státního majetku platila stejná pravidla jako pro ostatní majetek.

Část IIIc prováděla § 12 záborového zákona, jenž opravňoval stát požadovat po vlastníkově poměrnou část jeho živého a mrtvého zařízení, které sloužilo k hospodaření na převzatém majetku. V praxi toto právo vykonával Státní pozemkový úřad a byl tak povinen učinit dle § 53 vždy nejpozději měsíc před skutečným převzetím. Od doručení výpovědi do konce výše zmíněné lhůty byl vlastník oprávněn zcizit tato zařízení pouze se souhlasem úřadu, jinak byla smlouva o zcizení vůči státu neúčinná.¹⁰³

Čtvrtá část náhradového zákona obsahovala ustanovení převážně procesního rázu, upravující placení náhrady. Splatnost pohledávek nastávala dle § 60 okamžikem, kdy rozvrhové usnesení nabylo právní moci. Kromě splacení pohledávky v hotovosti byla v §§ 60 a 61 připuštěna u určitých kategorií pohledávek také možnost splacení zápisem do tzv. náhradové knihy, blíže upravené v §§ 62 a 63 a především pak ve vládním nařízení č. 360/1922 Sb. z. a n.¹⁰⁴. Náhradové knihy tvořily soupisy náhradových pohledávek a k nim vztahujících se práv a byly vedeny zemským soudem v Praze pro Čechy, zemským soudem v Brně pro Moravu a Slezsko, sedriálními soudy v Bratislavě a v Košicích pro Slovensko a sedriálním soudem v Užhorodě pro Podkarpatskou Rus. Účty náhradových pohledávek vedly na základě § 64 náhradové banky a správní výlohy vzniklé těmto bankám v souvislosti s vedením účtů hradily osoby, jimž náhradová banka poskytla při přidělu půdy držebnostní úvěr dle úvěrového zákona¹⁰⁵. Podrobnosti ohledně zápisu do náhradových knih obsahoval § 66. Zbývající §§ 67 až 70 upravovaly dispozice s pohledávkami.

Pátá část byla věnována zabezpečení zaměstnanců na zabraném a přejímaném pozemkovém majetku. Jednalo se však pouze o základní úpravu této problematiky, která byla několikrát novelizována a dále upravena prováděcími předpisy. V § 72 byla stanovena Státnímu pozemkovému úřadu povinnost, aby k 4. březnu 1920 provedl soupis všech zaměstnanců na zabraném pozemkovém majetku podléhajících pensijní

¹⁰³ SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 160-165 a s. 171-190

¹⁰⁴ Vládní nařízení č. 360/1922 Sb. z. a n., o náhradových knihách a náhradových bankách, ze dne 7. prosince 1922

¹⁰⁵ Zákon č. 166/1920 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, ze dne 11. března 1920

povinnosti a osob požívajících z důvodů služební činnosti na velkém pozemkovém majetku penzí anebo darů z milosti. U Všeobecného penzijního fondu byl § 73 a vládním nařízením č. 29/1923 Sb. z. a n.¹⁰⁶ zřízen fond pro zaopatření zaměstnanců velkostatků. Správu tohoto fondu upravovalo vládní nařízení č. 496/ 1921 Sb. z. a n.¹⁰⁷ V § 74 byly obsaženy podmínky poskytování zaopatřovacích požitků formou penzí a darů z milosti po nabytí účinnosti náhradového zákona. Obsahově nejdůležitější z paté části byl § 75, neboť uváděl jednotlivé způsoby zaopatření bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém počínaje opatřením zaměstnání a konče finančními podporami v nezaměstnanosti. Obsah § 75 značně pozměnila novela náhradového zákona č. 220/1922 Sb. z. a n.¹⁰⁸ a blíže se jím zabývala vládní nařízení č. 305/1922¹⁰⁹, č. 318/1922¹¹⁰ a č. 374/1922Sb. z. a n¹¹¹ ¹¹².

Část šestou, označenou jako přechodná ustanovení, představoval pouze § 76, který opravňoval Státní pozemkový úřad zkrátit výpovědní dobu osobám hospodařícím na půdě převzaté do 30. září 1921 pod šest měsíců, přičemž byl povinen nahradit těmto osobám škodu vzniklou předčasným převzetím. Výši náhrady určovala zpravidla dohoda a v případě neshody pak místně příslušný okresní soud na základě znaleckého posudku. Proti usnesení okresního soudu byla přípustná stížnost k nadřízenému sborovému soudu první stolice, jehož rozhodnutí bylo konečné.

Sedmá část obsahovala zásady pro stanovení přejímací ceny a pachtovného. Přejímací cenu stanovoval dle § 77 Státní pozemkový úřad tak, aby jí byla uhrazena

¹⁰⁶ Vládní nařízení č. 23/1923 Sb. z. a n., o zřízení fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatků, ze dne 8. února 1923

¹⁰⁷ Vládní nařízení č. 496/1921 Sb. z. a n., jímž upravuje se správa fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatku, zřízeného podle § 73 zákona č. 329/1920 Sb. z. a n., a příspěvek vlastníků zabraného majetku pozemkového k fondu tomu, ze dne 29. prosince 1921

¹⁰⁸ Zákon č. 220/1922 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňuje zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 13. července 1922

¹⁰⁹ Vládní nařízení č. 305/1922 Sb. z. a n., kterým vydávají se předpisy k § 75 zákona č. 329/1920 Sb. z. a n. (zákonu náhradového), ve znění novely č. 220/1922 Sb. z. a n., o zaopatření trvalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 21. října 1922

¹¹⁰ Vládní nařízení č. 318/1922 Sb. z. a n., kterým doplňuje se vládní nařízení č. 305/1922 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy k § 75 zákona č. 329/1920 Sb. z. a n. (zákonu náhradového), ve znění novely č. 220/1922 Sb. z. a n., o zapotřební trvalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 3. listopadu 1922

¹¹¹ Vládní nařízení č. 374/1922 Sb. z. a n., kterým se vydává jednacím řád pro rozhodčí komise podle § 75 zákona č. 329/1920 Sb. z. a n. (zákonu náhradového), ve znění novely č. 220/1922 Sb. z. a n., ze dne 7. prosince 1922

¹¹² HÁCHA, E., J. HOETZEL, K. LAŠTOVKA a F. WEYR *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia, 1934, s. 362-368; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o zaboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zaborem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 227-238

nejen náhrada vyplácená původnímu vlastníkov, ale také latifundijní srážka upravená v § 42 a ostatní náklady spojené s výkupem a přidělem. Zároveň měly být ceny úřadem odstupňovány v závislosti na jakosti, druhu a poloze nemovitosti a také na účelu přidělu, aby přidělové ceny byly ve výsledku navzájem přiměřené. Po stanovení ceny bylo třeba ještě připočítat přírážku ve výši 15 %, která plynula ve prospěch fondu pro podporu vnitřní kolonizace. K výše zmíněným zásadám měl dle § 78 úřad přihlížet i při rozhodování o pachtovním.

Osmá část byla věnována finančním prostředkům pro reformu. Pro pokrytí nákladů reformy byl § 80 zřízen u Státního pozemkového úřadu zvláštní fond, jemuž byla na základě § 79 poskytnuta záloha ve výši 150 000 000 Kč. Peníze byl fond povinen vrátit do deseti let z přebytků fondu.

Závěrečnou devátou část tvořil v §§ 82 a 83 výčet listin a právních jednání osvobozených od poplatků a kolků. Konkrétně se jednalo o listiny a právní jednání potřebné k ocenění a převodu věcí, úřední vyhotovení v řízeních před soudy a úřady, upravených tímto zákonem, první zápisy do náhradových knih a další.

2.3.5 Ostatní zákony

Jako jeden z prvních zákonů pozemkové reformy byl přijat 27. května 1919 zákon č. 318/1919 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům. Účelem zákona bylo vyřešit problém s nedostatkem půdy u malých hospodářství. Vlastníci těchto hospodářství si museli půdu připachtovávat, aby byli soběstační, a tento zákon je opravňoval žádat, aby jim tato doposud propachtována půda byla při splnění určitých podmínek postoupena za náhradu do vlastnictví anebo ponechána v pachtu alespoň na 6 let. Podle § 1 se však muselo jednat o pozemek, který měl pachtýř v pachtu či podpachtu nepřetržitě od 1. října 1901 nebo déle, respektive bez přerušení delšího, než jeden rok, až do dne vyhlášení tohoto zákona, přičemž pachtýřem mohli být kromě žadatele jeho manželka nebo někdo z jejich rodin či právních předchůdců. Dalším předpokladem dle § 1 bylo, aby byl propachtovaný pozemek ve vlastnictví státu, církve nebo nadace anebo byl státem zabrán či uveden v zemských deskách, a to samostatně nebo jako součást statku jiného. Vyloučeny však byly pozemky v zastavěných částech měst a obcí, pozemky patřící obcím a pozemky, které měly být dle rozhodnutí Státního pozemkového úřadu na žádost obcí použity pro jejich stavební rozvoj a zajištění komunálních a humanitárních potřeb. Další podmínky stanovil § 3 a sice, že

požadovaný pozemek je žadatelem samotným, případně jeho rodinou, prokazatelně obhospodařován a také, že tento požadovaný pozemek nesmí po sečtení s pozemkem žadatelovým přesáhnout výměru 8 ha. K rozhodování o výši náhrady byl zmocněn dle § 8 soud, který mohl za tímto účelem vyslechnout znalce. Základem pro stanovení náhradové ceny byly ceny pozemků v dané oblasti v roce 1913. Pachtýři, kteří chtěli využít práva nabízeného tímto zákonem, jej museli uplatnit do 12 týdnů ode dne nabytí působnosti tohoto zákona, a to ohlášením svého nároku vlastníkovu pozemku nebo jeho hospodářské správě a také okresnímu soudu, v jehož obvodě pozemek leží. Pachtýř a vlastník pozemku měli ode dne nabytí účinnosti zákona 4měsíční lhůtu ke sjednání podmínek propuštění následovanou lhůtu jednoměsíční, kdy byl vlastník pozemku povinen sdělit příslušnému okresnímu soudu výsledky vzájemné dohody včetně bodů, které zůstaly nedořešeny. O sporných otázkách poté rozhodoval soud. Nabyvatel pozemku mohl dle novely zákona č. 311/1920 Sb. z. a n.¹¹³ pozemek v prvních deseti letech zcizit pouze se souhlasem Státního pozemkového úřadu.¹¹⁴

Na předchozí zákon navazoval zákon č. 593/1919 Sb. z. a n., o ochraně drobných zemědělských pachtýřů, ze dne 30. října 1919, který stanovil, že pachtu, které měly skončit v druhé polovině roku 1919, budou za určitých podmínek automaticky prodlouženy o jeden rok. Skončením pachtu byly pro účely tohoto zákona myšleny výpověď propachtovatele anebo jeho odpor k obnově pachtu, aniž by existovaly zákonné důvody k odstoupení od smlouvy. Pachtýři, kteří měli o prodloužení pachtu zájem, byli povinni do 30. listopadu 1919 uvědomit vlastníka nebo jeho hospodářskou správu a příslušný okresní soud. Tato lhůta byla prodloužena novelou zákona č. 626/1919 Sb. z. a n.¹¹⁵ do 31. prosince 1919. Od vyrozumění soudu pachtýřem běžela vlastníkovu 14denní lhůta k podání námitek. Podmínky byly do značné míry stejné jako u předchozího zákona, např. pachtýř musel propachtovaný pozemek obdělávat sám nebo s rodinou, výměra propachtované půdy sečtené s půdou pachtýřovou nesměla přesáhnout 8 ha a další. Pokud bylo žádosti vyhověno, do prodlouženého pachtu pak automaticky spadalo také příslušenství pozemku. Podmínky pachtu platily poté stejně jako před prodloužením, avšak pokud pachtovné nedosahovalo výše běžných

¹¹³ Zákon č. 311/1920 Sb. z. a n., jímž se doplňují některá ustanovení zákona č. 318/1919 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům, ze dne 15. dubna 1920

¹¹⁴ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. I. díl. Praha: Libri, 2003, s. 454-461

¹¹⁵ Vládní nařízení č. 626/1919 Sb. z. a n., kterým se prodlužuje lhůta stanovená v § 1 zákona č. 593/1919 Sb. z. a n., o ochraně drobných zemědělských pachtýřů, ze dne 3. prosince 1919

pachtovních cen, byl vlastník oprávněn žádat do 31. prosince 1919 jeho navýšení. Tato lhůta byla novelami prodloužena až do 7. února 1920. Navýšit pachtovné bylo možné dohodou pachtýře a propachtovatele nebo soudem, pokud strany nedospěli k dohodě. Tomuto zákonu nepodléhaly propachtované pozemky patřící drobným vlastníkům půdy.

Mezi přijetím dvou výše zmíněných zákonů týkajících se drobných pachtýřů byl 11. června 1919 přijat zákon č. 330/1919 Sb. z. a n., o pozemkovém úřadě. Tento zákon na základě zmocnění v §§ 1 a 15 záborového zákona zřídil Státní pozemkový úřad s působností pro celé Československo. Do doby zahájení činnosti, tj. do 1. listopadu 1919, bylo jeho úkoly pověřeno ministerstvo zemědělství. Úřad byl podřízen ministerské radě a v jeho čele stáli předseda a dva náměstkové. Nařízením úřadu bylo dle § 8 možné přenést část působnosti na obvodové úřadovny a komise, k čemuž skutečně došlo vládním nařízením č. 451/1920 Sb. z. a n.¹¹⁶ a obvodové úřadovny se tak staly v určitých, jim svěřených věcech první instancí úřadu, zatímco úřadu samotnému zůstalo v takových případech pouze rozhodování o stížnostech proti rozhodnutím úřadoven. Dozor nad činností Státního pozemkového úřadu vykonával dle § 9 výbor složený z 12 členů volených Národním shromážděním na dobu 3 let.¹¹⁷

Zákon č. 421/1919 Sb. z. a n., kterým se mění obecní statek v kmenové obecní jmění, byl přijat 17. července 1919 a přinesl významnou změnu v užívání obecního majetku. Zákon umožňoval užívat tento majetek všem obyvatelům obce, zatímco předtím to bylo umožněno pouze tzv. starousedlíkům, což byli převážně příslušníci starých selských rodů a často také velcí sedláci, kteří obec ovládali. Zákon působil i zpětně a umožňoval prohlásit prodej obecního statku uskutečněný po 1. srpnu 1914 knihovním soudem za bezúčinný, a to na návrh obce nebo dozorcího úřadu. Uznal-li soud takový nárok, obec vykoupila majetek zpět, přičemž musela do 3 měsíců od právní moci usnesení složit u knihovního soudu kupní cenu, kterou za majetek obdržela.¹¹⁸

Jako předposlední zákon pozemkové reformy byl dne 11. března 1920 přijat zákon č. 166/1920 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, a to jako důsledek rozhodnutí, že pozemková reforma bude provedena výkupem zabrané půdy, kdy bylo

¹¹⁶ Vládní nařízení č. 451/1920 Sb. z. a n., o obvodových úřadovnách pozemkového úřadu, ze dne 6. července 1920

¹¹⁷ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. Vydání. Praha: Linde, 1999, s. 346-350

¹¹⁸ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 145-195

zřejmě, že většina hospodářů nebude mít na výkup prostředky. Tento zákon umožnil, jak napovídá název, poskytnutí úvěru jednotlivcům a družstvům, jež nabyli půdu prováděním záborového zákona, a dále osobám, které nabyly nezabranou půdu zprostředkováním Státního pozemkového úřadu dle § 24 přídělového zákona. Poskytnutí úvěru připadalo v úvahu také u zemědělců, kteří se podřídili ustanovením přídělového zákona o rolnických nedílech. Odborná a mravní kvalifikace potencionálních zájemců o úvěr měla poskytovat záruku, že úvěru nebude zneužito. Zákon rozeznával dva druhy úvěru, a to úvěr držebnostní, upravený v §§ 2 až 12, a úvěr provozovací, upravený v §§ 13 a 14. Držebnostní úvěr byl úvěrem dlouhodobým s pevným úrokem, umořovaným podle smlouvy a byl ze strany věřitele nevypověditelný, plnil-li dlužník své povinnosti. Tento úvěr byl poskytován za účelem získání půdy či hospodářských a obytných budov do vlastnictví anebo k úhradě pořizovacích nákladů na zařízení, která trvale zvyšují hodnotu nabyté půdy. Výše úvěru mohla dosahovat u půdy až 9/10 přídělové ceny, u budovy až 1/2 přídělové ceny, u stavby nové budovy až 9/10 přídělové ceny a 1/2 nákladů uznaných Státním pozemkovým úřadem a konečně u nákupu zařízení až 1/2 nákladů uznaných úřadem. Nad tuto výši mohl být poskytnut legionářům, invalidům a jejich rodinným příslušníkům další úvěr z fondů zřízených k jejich podpoře. Držebnostní úvěr mohla poskytovat celá škála subjektů, počínaje soukromými peněžními ústavami, přes Všeobecný fond pro podporu vnitřní kolonizace, Fond československých legionářů a konče Náhradovou bankou a státními peněžními ústavami. Poslední dvě kategorie subjektů však mohly poskytovat úvěry pouze se souhlasem Státního pozemkového úřadu a stát za tyto úvěry ručil na základě §§ 5 a 15 až do výše 200 000 Kč. Provozovací úvěr sloužil k opatření živého a mrtvého zařízení a dalších prostředků sloužících k provozním účelům a byl blíže upraven v § 8 stanov Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonizace¹¹⁹, jehož prostřednictvím úřad provozovací úvěry poskytoval. Tento druh úvěru mohl být poskytnout pouze družstvům a sdružením a tedy nikoliv přímo jednotlivcům, a to do výše 75 % potřebného provozovacího kapitálu a nejdéle na dobu deseti let, přičemž úroková míra nesměla přesahovat bankovní sazbu národní banky.¹²⁰

¹¹⁹ Vyhláška Státního pozemkového úřadu č. 375/1922 Sb. z. a n., o stanovách Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonizace při Státním pozemkovém úřadě v Praze, ze dne 30. října 1922

¹²⁰ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010, s. 75-85; KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. I. díl. Praha: Libri, 2003, s. 454-461

3 Přejchodné akce pozemkové reformy

Prvním krokem k započatí realizace pozemkové reformy se měl stát záborový zákon¹²¹, přijatý v dubnu 1919. Tento zákon však pouze nastínil ráz pozemkové reformy a mnoho otázek pro vyřešení ponechal budoucím zákonům. Mimo jiné nepřinesl vyvlastnění velkostatků, nýbrž jen možnost budoucího převzetí. Reforma tedy byla odložena až do přijetí chybějících zákonů a zároveň bylo zřejmé, že ani po přijetí těchto zákonů nebude reforma provedena jednorázovým zásahem, ale že půjde o postupný proces. Toto řešení logicky neuspokojilo příznivce okamžitého vyvlastnění, především pak levicovou část sociální demokracie a jí podporovaný venkov, kde bylo soustředěno mnoho zájemců o přiděl půdy, a také agrární stranou zakládané organizace sdružující žadatele o půdu, tzv. Domoviny. Bylo tedy třeba nalézt řešení, které alespoň dočasně uklidní zájemce o půdu.¹²²

Zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům¹²³, přijatý v květnu 1919, představoval první krok k uklidnění rolnictva a k uspokojení naléhavých potřeb po půdě. Dle tohoto zákona byli drobní rolníci hospodařící na dlouhodobě propachtované půdě oprávněni požadovat výkup této půdy. Prováděním výkupu byly pověřeny soudy. Už přihlašovací řízení dlouhodobých pachtýřů ukázalo, že počet oprávněných zájemců, blížící se k 200 000, a celková výměra žádané půdy výrazně převyšovaly odhadovaná čísla. V prvním roce probíhal výkup velmi pomalu, což poněkud hatilo záměr uklidnit rolníky, a proto bylo v dubnu 1920 vydáno ministerstvem spravedlnosti nařízení o urychlení výkupu dlouhodobých pachtů určené všem okresním soudům. Celá realizace pak trvala přes 4 roky a pachtýři bylo vykoupeno přes 100 000 ha půdy. Rolnictvo přijalo akci s povděkem, neboť v ní spatřovalo určitou hospodářskou a sociální spravedlnost a uspokojení byli především rolníci hospodařící na zcela nebo z části propachtované půdě, kteří, více než o rozšíření hospodářství, usilovali právě o propuštění půdy z pachtu.¹²⁴

¹²¹ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

¹²² PEKAŘ, J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923, s. 26-62; PEROUTKA F. *Budování státu*. II. díl. Praha: Lidové Noviny, 1991, s. 557-563

¹²³ Zákon č. 318/1919 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům, ze dne 27. května 1919

¹²⁴ LACINA, V. *Formování československé ekonomiky*. Praha: Academia, 1990, s. 79-131; PEROUTKA F. *Budování státu*. II. díl. Praha: Lidové Noviny, 1991, s. 557-563

Další zklidnění přinesl v lednu 1920 přídělový zákon¹²⁵, a to prostřednictvím zavedení tzv. vnuceného pachtu, upraveného v § 63. Tato přechodná ustanovení opravňovala Státní pozemkový úřad naříditi osobě hospodařící na zabrané půdě, aby přenechala vybraným osobám půdu do pachtu až na 6 let, za podmínek uvedených v přídělovém zákoně. V případě, že hospodařící osoba neuposlechla, byl vnucený pacht proveden úřadem exekučně. Realizaci vnucených pachtů přenesl úřad na okresní politické správy a sám rozhodoval v druhé instanci. Pro usnadnění styku mezi prováděcími orgány a zájemci byly zřízeny okresní a místní poradní sbory. Vnucený pacht byl považován za nouzové opatření pro nejmenší zemědělce a bezzemky, a proto mohlo být zájemcům vyhověno, jen když prokázali, že půdu potřebují pro nejnnutnější obživu svou a svých rodin a že poskytují záruku řádného hospodaření, přičemž přednost byla dávana osobám, které již měly vlastní či pronajaté budovy a inventář, ale neměly půdu, na které by hospodařily. Další omezení představoval limit propachtované půdy na jeden zemědělský podnik, určený vždy individuálně tak, aby nebyla ohrožena výroba podniku, zájmy zaměstnanců tam pracujících a zásobování lidu. V praxi se výměra propachtované půdy pohybovala mezi 5-25 % půdy zemědělského podniku. Realizace vnucených pachtů probíhala především v roce 1920 a v menší míře i v roce 1921 a v jejím rámci bylo přiděleno celkem 141 172 ha půdy 265 182 pachtýřům, přičemž nejvíce půdy bylo propachtováno v Podkarpatské Rusi.¹²⁶

Poslední přechodná opatření přijatá před zahájením realizace samotné pozemkové reformy představovaly akce „S“ a „R“, jejichž cílem byl, po vzoru vnucených pachtů, přiděl zabrané půdy rychlejším a jednodušším způsobem, než nabízely hlavní zákony pozemkové reformy. Akce byly zahájeny na podzim 1920, přičemž k dalšímu usnadnění přidělu byla v březnu 1922 vydána tzv. malým náhradovým zákonem¹²⁷ přechodná ustanovení k náhradovému zákonu, která ještě více zjednodušila otázky převzetí a náhrady za zabraný majetek.¹²⁸

¹²⁵ Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě, ze dne 30. ledna 1920

¹²⁶ VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. II. vydání. Praha: Rolnická tiskárna v Praze, 1924, s. 32-44

¹²⁷ Zákon č. 77/1922 Sb. z. a n., kterým se vydávají přechodná ustanovení k zákonu č. 329/1920 Sb. z. a n., (zákonu náhradovému), pokud jde o převzetí a náhradu za jednotlivé parcely nebo části parcel ze zabraného majetku pozemkového, ze dne 16. března 1922

¹²⁸ Tamtéž a dále OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 145-195

Akce „S“ sloužila k přidělu půdy k stavebním účelům, ať už se jednalo o stavby rodinných domů, bytů, rodinných zahrádek anebo stavby k účelům humanitním a tělovýchovným. Ke stavebním účelům však nemohly být přiděleny parcely, které již byly označeny v pozemkových knihách jako stavební, anebo parcely, které byly zastavěné nebo na nichž již někdo stavěl. Státní pozemkový úřad byl při provádění rovněž omezen maximální procentní výměrou zemědělské půdy, kterou lze odebrat konkrétnímu vlastníku v jednom soudním okrese, pokud se nejednalo o přiděl ve veřejném zájmu. Příděl byl prováděn vždy jen v nejnútnejším rozsahu, což v praxi znamenalo, že přidělené pozemky se výměrou pohybovaly řádově jen v m². Většina žádostí uchazečů byla vyřízena dohodou mezi vlastníkem a uchazečem na základě směrnic pro uzavírání dohod, vydaných Státním pozemkovým úřadem po konzultaci s odborovými organizacemi vlastníků zabraného majetku. Směrnice určily pro uzavření dohody formu tržové smlouvy. Pokud nedošlo k dohodě, ale žádost byla posouzena jako oprávněná, byl proveden převod na základě malého náhradového zákona, což probíhalo tak, že obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu předložila okresnímu soudu, kde daná nemovitost ležela, prozatímní přidělovou listinu obsahující přesné označení přidělu a přidělce a soud posléze nařídil knihovnímu soudu, pokud jím nebyl sám, aby zapsal do pozemkových knih poznámku zamýšleného odepsání parcely, a také vyzval vlastníka pozemku, aby uplatnil nárok na propuštění půdy dle záborového zákona¹²⁹. Současně se zapsáním poznámky vyhlásil soud na úřední desce výpověď hospodařícím osobám s výpovědní dobou v rozmezí od 90 dnů do 1 roku. Po případném vyřízení žádosti na propuštění majetku soud nařídil ocenění pozemku na místě a podle něj stanovil náhradu, kterou byl nabyvatel povinen do 14 dnů zaplatit. Po zaplacení náhradové ceny a nákladů s přírážkou k úhradě nákladů státu vydal soud usnesení o konečném přidělu příslušného pozemku a po nabytí právní moci usnesení provedl z moci úřední vklad vlastnického práva. Vklad byl proveden s omezením, které spočívalo v nutném přivolení Státního pozemkového úřadu k převodu majetku mezi živými v prvních 10 letech po nabytí s výjimkou převodu mezi manžely a mezi rodiči a dětmi.¹³⁰

¹²⁹ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

¹³⁰ EBEL, F. a kol. *Deset let Československé republiky*. Svazek třetí. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1928, s.426-429; HÁCHA, E., J. HOETZEL, K. LAŠTOVKA a F. WEYR *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia, 1934, s. 382-383

Cílem akce „R“ byl přiděl půdy rozptýlené neboli půdy okrajové a odlehlé, nemající význam pro hospodářství velkostatků ani pro provádění pozemkové reformy, neboť pro její realizaci bylo třeba větších souvislých jednotek. Způsob vyřizování žádostí měl být totožný s akcí „S“, tedy v ideálním případě dohoda a v případě neshody řízení dle malého náhradového zákona¹³¹. Zájem o přiděl v této akci byl obrovský, ale vzhledem k podobně velkému zájmu o akci „S“ byla její realizace odsunuta až po vyřízení akce „S“. Na konci roku 1922 však bylo rozhodnuto o urychlení realizace pozemkové reformy tak, aby byla provedena nejpozději do konce roku 1927, což vedlo k obavám, že při zrychleném tempu pozemkové reformy by na velkostatecích mohlo docházet ke střetům akce „R“ prováděných soudy a pozemkové reformy prováděné Státním pozemkovým úřadem. V důsledku těchto obav byla akce „R“ ukončena, a to tak, že Státní pozemkový úřad udělil souhlas ke všem nesporným případům, kde již byla uzavřena dohoda a uzavřena smlouva, a případy sporné byly ponechány k vyřešení v rámci pozemkové reformy.

¹³¹ Zákon č. 77/1922 Sb. z. a n., kterým se vydávají přechodná ustanovení k zákonu č. 329/1920 Sb. z. a n., (zákonu náhradovému), pokud jde o převzetí a náhradu za jednotlivé parcely nebo části parcel ze zabraného majetku pozemkového, ze dne 16. března 1922

4 Realizace pozemkové reformy v praxi

Počáteční část řízení měly na starost přídělové komisariáty. Jednalo se o výkonné sekce obvodových úřadoven Státního pozemkového úřadu, zpočátku jmenované úřadem podle potřeby a od podzimu 1923 zřízené trvale s pevně vymezeným obvodem působnosti. Příděloví komisaři pracovali vždy na místě, kde měla být reforma realizována, a jejich náplní práce bylo, kromě zajišťování styku s uchazeči, přijímání žádostí, vytváření návrhů rozdělovacích plánů a mnohých dalších činností také sestavování seznamů parcel určených k převzetí neboli tzv. přejímacích operátů, jež byly nezbytným podkladem pro další fázi řízení. Při tvorbě seznamu bylo vždy třeba provést důkladná šetření ohledně dotčených pozemků, využití budov, ale i např. zaopatření zaměstnanců a zároveň bylo nutné brát ohledy na to, aby po přidělu nezůstala vlastníková půda rozdrobena nebo příliš vzdálena od hospodářských budov. V rámci šetření byl komisař povinen spolupracovat s vlastníkem, obecním úřadem a poradními sbory, kde byli zastoupeni zájemci, odborníci a úřady místní i státní.¹³²

Po vypracování přejímacího operátu jej komisař spolu s informacemi o trvajících právech, služebnostech a reálných břemenech k nemovitostem uvedeným v operátu a případně se seznamem tamních historických památek a přírodních krás, které je nutno ochránit, odeslal Státnímu pozemkovému úřadu. Úřad posléze zaslal knihovním soudům, v jejichž knihách se nemovitosti uvedené na seznamu nacházely, oznámení zamýšleného převzetí příslušných nemovitostí, přičemž platilo, že pokud se vlastníkovy nemovitosti nacházely ve více okresech, stačilo uvědomit jeden soud a ten pak vyrozuměl soudy ostatní. Pokud se jednalo o nemovitosti nezapsané v pozemkových knihách, zasílalo se oznámení okresnímu soudu, v jehož obvodu pozemky ležely. S oznámením zamýšleného převzetí byl spojen návrh na poznámku zamýšleného převzetí a návrh na doručení oznámení vlastníkovi. Návrh na poznámku zamýšleného převzetí byl soud oprávněn zamítnout jen v případě nepříslušnosti nebo při rozporu s knihovním stavem. Jestliže soud návrh nezamítl, byl povinen, a to i když k tomu neobdržel návrh, zaslat vlastníkovi nemovitosti jménem svým usnesení a jménem úřadu oznámení o zamýšleném převzetí s výčtem konkrétních pozemků, které mají být převzaty, a výzvou,

¹³² EBEL, F. a kol. *Deset let Československé republiky*. Svazek třetí. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1928, s.440-449; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. II. vydání. Praha: Rolnická tiskárna v Praze, 1924. s. 65-101

aby případně do 30 dnů uplatnil právo na propuštění určité výměry dle záborového zákona¹³³ a ponechání nemovitostí dle přidělového zákona¹³⁴. Pokud se vlastník v příslušné lhůtě nedomáhal výše zmíněných práv, nároky zanikly. Jestliže naopak vlastník možnosti uplatnit nárok využil a Státní pozemkový úřad mu vyhověl, uvědomil kromě vlastníka také knihovní soud, aby u příslušných pozemků vymazal poznámku zamýšleného převzetí a zapsal je do nové knihovní vložky. Proti usnesení soudu o povolení poznámky zamýšleného převzetí a stejně tak proti zamítnutí žádosti o propuštění nebo ponechání pozemků neexistovaly opravné prostředky a vlastník se mohl bránit pouze stížností k Nejvyššímu správnímu soudu.¹³⁵

Poznámka zamýšleného převzetí měla význam především z hlediska právních účinků, které způsobovala. Zaprvé tvořila nutný předpoklad pro vklad vlastnického práva pro stát i pro přidělce, pokud nebyla důvodem vkladu dohoda sjednaná bez oznámení zamýšleného převzetí. V případě, že do pozemkových knih nebyla vložena poznámka záboru, byla poznámka zamýšleného převzetí též zákonným předpokladem výpovědi hospodařící osobě, nájemci a osobě oprávněné ke služebnosti bytu. Ode dne zapsání poznámky také běžela 30denní prekluzivní lhůta pro uplatnění vlastnického práva žalobou vůči státu nebo přidělcům, přičemž tuto žalobu byl oprávněn podat pouze naturální vlastník, který nabyl svého práva buď originálně, např. okupací, vyvlastněním nebo vydržením, anebo derivativně, tj. nezaknihováním tržové smlouvy sjednané před účinností záborového zákona. Vydržecí doba bylo poznámkou zamýšleného převzetí přetržena a od ní začínala běžet doba nová. Pravidlo lhůty pro uplatnění vlastnického práva platilo opět pouze v případě, že místo poznámky zamýšleného převzetí nebyla sjednána dohoda. Uplynutím 30 denní lhůty tedy prekludovalo právo žalovat stát a přidělce, avšak knihovní vlastník zůstal vlastním až do převzetí pozemků státem a do té doby mohlo být jeho vlastnického právo kýmkoliv žalobou napadeno, a to i po uplynutí výše zmíněné lhůty. Poznámka zamýšleného převzetí působila zároveň jako poznámka vyvlastnění, pokud měl Státní pozemkový úřad v úmyslu převzít veškeré pozemky zapsané v jedné knihovní vložce, zatímco při zamýšleném převzetí částečném

¹³³ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

¹³⁴ Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě, ze dne 30. ledna 1920

¹³⁵ Tamtéž a dále MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. Vydání. Praha: Linde, 1999, s. 346-350; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 137-160

působila poznámka zamýšleného převzetí rovněž jako poznámka zamýšleného odepsání. Účinkem poznámky vyvlastnění bylo odejmutí víry ve veřejné knihy, což ale pro účely pozemkové reformy zavedl již záborový zákon¹³⁶. Pokud se úřad rozhodl převzít jen některé pozemky, soud na jeho návrh doručil věřitelům a oprávněným osobám usnesení, aby se do 14 dnů vyjádřili, zda-li souhlasí s odepsáním bez závad. Nevyjádření se ve 14denní lhůtě nebo souhlas s odepsáním znamenaly, že na případné pohledávky takových věřitelů nebyl brán při rozvrhu přejímací ceny zřetel. Totožné účinky jako poznámka zamýšleného převzetí mělo také vyhlášení zamýšleného převzetí na území státu, kde nebyly vedeny pozemkové knihy, anebo vklad vlastnického práva pro přídělce nebo stát v případě, že o převzetí byla sjednána dohoda dříve, než byla učiněna poznámka převzetí.

Skutečnému převzetí zpravidla předcházela výpověď, neboť sloužila jako prostředek k jeho uskutečnění. Nejednalo se však o výpověď z pachtu jako v soukromém právu, nýbrž o výpověď z hospodaření hospodařící osobě, kterou mohl být pachtýř nebo uživatel, ale také vlastník, jestliže na pozemku sám hospodařil. Výpověď byla zároveň titulem k nabytí držby k zabrané půdě a byla tak nezbytností k získání naturálního vlastnictví k přidělené půdě. Oprávnění dávat výpovědi náleželo Státnímu pozemkovému úřadu a rozumělo se jím právo požadovat na vlastníku zabraných nemovitostí, aby mu byly nemovitosti odevzdány a on je tak mohl převzít. Tuto pravomoc mohl úřad přenést na obvodové úřadovny. Nezbytným předpokladem výpovědi byl buď vklad vlastnického práva pro stát či přídělce anebo provedení poznámky záboru či poznámky zamýšleného převzetí do pozemkových knih. V případě, kdy ani jedna z výše zmíněných náležitostí nebyla vnesena do pozemkových knih, postačoval i návrh jedné z poznámek, pokud byl podán nejpozději s výpovědí.¹³⁷

Výpověď doručoval Státní pozemkový úřad prostřednictvím okresního soudu, v jehož obvodu daná nemovitost ležela, hospodařící osobě do vlastních rukou a také vlastníkově, pokud byl osobou odlišnou od hospodařící osoby. U nemovitostí zasahujících do více okresů byl doručující soud určen podle bydliště vlastníka, případně podle největší části jeho nemovitostí. Soud zároveň výpověď uveřejnil na své úřední

¹³⁶ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

¹³⁷ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010, s. 75-85; SEDLÁČEK, J. *Přejímání zabrané půdy státem dle zákona náhradového*. In: *Právník*. Roč. LX, Sešit XII, Praha: Právnícká Jednota v Praze, 1921, s. 374-386

desce. Po novele náhradového zákona č. 220/1922 Sb. z. a n.¹³⁸, která zrušila z důvodu velké administrativní zátěže doručování výpovědí drobných pachtýřům, byly výpovědi vyhlášovány též na úředních deskách okresních úřadů. Pokud byl hospodařící osobou vlastník, výpověď mu mohla být doručena společně s oznámením o zamýšleném převzetí. Výpovědní doba činila nejméně 6 měsíců a počínala běžet doručením hospodařící osobě, přičemž Státní pozemkový úřad mohl dobu zkrátit, a to i pod minimální hranici, pokud bylo na příslušných pozemcích úředně zjištěno špatné hospodaření anebo mělo-li dojít k převzetí majetku do 30. září 1921. Úřad měl při stanovení data výpovědi brát ohled na to, aby hospodařící osoba mohla dokončit sklizeň a aby převzetí mohlo být uskutečněno buď k 1. březnu nebo k 1. říjnu. Proti výpovědi náležely hospodařící osobě dva druhy stížnosti. První stížnost mohla být podána do 14 dnů soudu, který byl nadřízený soudu doručujícímu, a to z důvodů porušení ustanovení náhradového zákona o výpovědi, např. že nebylo oznámení doručeno do vlastních rukou, že vypovězená osoba není hospodařící osobou, že nebyla provedena poznámka zamýšleného převzetí a další. O stížnosti se rozhodovalo v řízení nesporném a byla přípustná dovolací stížnost. Pokud se jednalo o stížnost z jiných důvodů, byla tato stížnost projednávána v řízení správním a oprávněným k jejímu podání byl kromě hospodařící osoby také vlastník. Příslušným k projednání této stížnosti byl Státní pozemkový úřad, pokud dala výpověď obvodová úřadovna, nebo Nejvyšší správní soud, pokud dal výpověď samotný úřad.¹³⁹

Jak již bylo zmíněno výše, výpověď sloužila především jako prostředek převzetí majetku. V případě, kdy na nemovitosti hospodařil stát nebo budoucí přídělc, však nebylo třeba převzetí a tedy ani výpovědi. Jestliže na nemovitosti hospodařil pachtýř, mohl se Státní pozemkový úřad rozhodnout namísto výpovědi vstoupit do práv a závazků z pachtovní smlouvy, avšak tuto smlouvu mohl později kdykoliv zrušit bez ohledu na smluvní obsah. Výpovědi nebylo dále třeba osobě, která hospodařila na zabraném majetku nebo jej užívala na základě jednání, ke kterému nebyl na základě záborového zákona¹⁴⁰ udělen souhlas Státním pozemkovým úřadem, a bylo tedy vůči státu bezúčinné. Tyto osoby byly povinny odevzdat pozemek, na kterém neprávem

¹³⁸ Zákon č. 220/1922 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňuje zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 13. července 1922

¹³⁹ Tamtéž a dále VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. II. vydání. Praha: Rolnická tiskárna v Praze, 1924. s. 65-101

¹⁴⁰ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

hospodařily, na pouhou žádost Státního pozemkového úřadu. Zvláštní případ pak představovalo uzavření dohody o převzetí mezi úřadem a vlastníkem, což byla veřejnoprávní smlouva nahrazující výpověď a která mohla, stejně jako výpověď, sloužit i jako exekučního titul.

Skutečnému převzetí také zpravidla předcházela prodej inventáře. Povinnost vlastníků prodat poměrnou část živého a mrtvého zařízení doposud sloužícího hospodaření na převzatém majetku obsahoval už záborový zákon¹⁴¹ a později ji rozvedl zákon náhradový¹⁴². Aby zařízení podléhalo povinnosti prodeje, muselo trvale sloužit hospodaření na zabrané nemovitosti. Osobou povinnou byl vlastník inventáře, což mohla být osoba odlišná od vlastníka nemovitosti nebo od hospodařící osoby. Povinnosti podléhala pouze poměrná část inventáře, podle stavu ke dni doručení výpovědi, avšak tato poměrná část se počítala z veškerého inventáře nemovitosti, tedy často inventáře více vlastníků, a bez ohledu na to, kdo příslušnou část vlastní. Povinnost prodeje inventáře začínala vždy v den doručení výpovědi hospodařící osobě a končila měsíc před skutečným převzetím, přičemž neuplatnění nároku Státním pozemkovým úřadem v této lhůtě znamenalo zánik nároku. Prodej se stejně jako v běžných případech realizoval smlouvou tržovou. Na rozdíl od obvyklé tržové smlouvy byl ale vlastník inventáře povinen smlouvu uzavřít, a pokud tak nechtěl učinit, byl jeho souhlas nahrazen výrokem okresního soudu, v jehož obvodu se inventář nacházel. Soud rozhodoval i v případech, kdy nepanovala shoda ohledně ceny nebo množství a počtu zařízení, ačkoliv o uzavření smlouvy samotné nebylo pochyb. Cena inventáře byla určována podle cen obecných v době převzetí, nebylo-li ve smlouvě stanoveno jinak. Obecná cena byla zpravidla stanovena dohodou, a jestliže nedošlo ke shodě, bylo o ceně rozhodnuto na základě posudku znalců soudním odhadem, proti němuž již nebylo možné se odvolat. Ohledně množství nebo počtu živého a mrtvého zařízení rozhodoval příslušný okresní soud s pomocí znalce na návrh jedné ze stran v řízení nesporném, přičemž až do rozhodnutí soudu byla přípustná stížnost ke sborovému soudu první stolice. Jestliže po doručení výpovědi uzavřel vlastník inventáře ohledně jeho prodeje

¹⁴¹ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

¹⁴² Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

jinou smlouvu, byla tato smlouva bez souhlasu Státního pozemkového úřadu neúčinná.¹⁴³

Poté, co výpověď nabyla právní moci a uplynula výpovědní doba, bylo možné přikročit k samotnému převzetí zabraných nemovitostí. Převzetí probíhalo buď formou dobrovolného odevzdání anebo méně častějšího odevzdání nuceného či exekučního. Subjektem povinným k odevzdání nemovitosti byla hospodařící osoba. V případě, že hospodařící osobou byla osoba od vlastníka odlišná, musel být vlastník o převzetí vyrozuměn. Dobrovolné odevzdání doprovázelo sepsání protokolu, jehož obsahem bylo prohlášení hospodařící osoby o odevzdání a prohlášení státu o převzetí nemovitosti. Byl-li odevzdávající osobou vlastník, převáděl na stát zároveň vlastnictví. Protokol upravoval i právní poměry ohledně zaměstnanců, služebností a podobně. Pokud Státní pozemkový úřad dospěl k závěru, že nebude možné provést dobrovolné převzetí, požádal o pomoc okresní soud, v jehož obvodu nemovitost ležela. Ačkoliv o žádosti rozhodoval vždy soud, v jehož obvodu nemovitost ležela, nucené odevzdání mohl provést i soud v jiném okrese, pokud se nemovitost nacházela na území více okresů a soud rozhodující na něj provedení delegoval. Nucené odevzdání probíhalo podle pravidel exekučního řádu a v praxi vypadalo tak, že se soudní orgán dostavil na místo, odkud byly příslušné nemovitosti spravovány a tam nemovitosti protokolem odevzdal zástupci Státního pozemkového úřadu, přičemž držba byla převáděna prohlášením. K vyklizení věcí a překážejících osob bylo třeba přikročit jen ve výjimečných případech.¹⁴⁴

Odevzdání převzaté půdy přídělci probíhalo také prostřednictvím protokolu o převzetí anebo protokolem sepsaným bezprostředně po převzetí a tento úkon spočíval, podobně jako u převzetí, v prohlášení Státního pozemkového úřadu o odevzdání a prohlášení přídělce o převzetí. Protokolem byly případně upraveny i jiné právní poměry související s převzetím. Odevzdání drobných nedílů zajišťoval drobný komisař, zatímco zbytkové statky odevzdávala vlastníkům obvodová úřadovna a ve složitějších případech samotný Státní pozemkový úřad.

¹⁴³ SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se záborem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 160-165; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. II. vydání. Praha: Rolnická tiskárna v Praze, 1924. s. 65-101

¹⁴⁴ HÁCHA, E., J. HOETZEL, K. LAŠTOVKA a F. WEYR *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia, 1934, s. 352-362

Nezbytnou součástí převzetí byl vklad vlastnického práva. Jedinou náležitostí vkladu byla poznámka zamýšleného převzetí provedená do pozemkových knih anebo vyhláška zamýšleného převzetí na území, kde se pozemkové knihy nevedly. Alternativní variantu pak představovala dohoda s vlastníkem o rozsahu převzetí. Náležitostí vkladu však nebyla výpověď, což znamenalo, že vkladem se majitel nestával držitelem nemovitosti, nýbrž pouze nabýval knihovního vlastnického práva. Otázka držby se, pokud nabyvatel již nemovitost nedržel, řešila zvlášť, např. zvláštním úředním aktem Státního pozemkového úřadu anebo vindikací, nikoliv však svémocně. Vklad vlastnického práva prováděl příslušný knihovní soud na návrh Státního pozemkového úřadu. Pokud mělo být vloženo vlastnické právo k již přidělené nemovitosti, k návrhu bylo třeba připojit ještě vkladovou listinu, a to v podobě přidělové listiny nebo směnné smlouvy. Knihovní závady váznoucí na nemovitosti soud z moci úřední vymazal, neprohlásil-li výslovně Státní pozemkový úřad, že je přebírá spolu s nemovitostí, a rovněž zrušil vnucenou správu, byla-li na nemovitost předtím uvalena. Kromě případných knihovních závad na nabyvatele přecházely také veřejnoprávní povinnosti a práva spojená s držením nemovitosti. Výmazem knihovních závad však nezanikaly nároky z nich plynoucí, ale v důsledku změny právních poměrů nyní směřovaly na výplatu určité částky z přejímací ceny, a to sice částky odpovídající zaniklé závadě.¹⁴⁵

Dalším krokem bylo stanovení náhrady neboli přejímací ceny. Ocenění prováděl Státní pozemkový úřad na základě náhradového zákona¹⁴⁶ a vládního nařízení, jimž byly vydány předpisy závazné pro určování a výpočet přejímací ceny¹⁴⁷, a to pro každou knihovní jednotku zvlášť. Přejímací cena byla stanovována po vyšetření nemovitosti komisařem na základě oceňovacích tabulek, obsažených ve výše zmíněném vládním nařízení, a zpravidla se výše této ceny rovnala základní tabulkové ceně. Pokud však byly shledány okolnosti, které podstatnou měrou zvyšovaly nebo snižovaly cenu převzatého majetku, úřad byl povinen je na místě vyšetřit a základní cenu případně odpovídajícím způsobem upravit, a to přírážkami nebo srážkami až do 5, 10 nebo 15 % v závislosti na druhu majetku. Po ocenění pozval Státní pozemkový úřad vlastníka a

¹⁴⁵ SEDLÁČEK, J. *Přejímání zabrané půdy státem dle zákona náhradového*. In: *Právník*. Roč. LX, Sešit XII, Praha: Právnícká Jednota v Praze, 1921, s. 374-386

¹⁴⁶ Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

¹⁴⁷ Vládní nařízení č. 53/1921 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy závazné pro určování a vypočítávání přejímací ceny za zabraný majetek pozemkový státem převzatý, ze dne 21. ledna 1921

případně také pachtýře k jednání o dohodě o přejímací ceně. V případě, že se dohoda podařilo uzavřít, stala se okamžikem podepsání předsedou úřadu závaznou pro všechny zúčastněné strany. Jestliže jednání o dohodě byla neúspěšná, stát stanovil přejímací cenu jednostranně vydáním rozhodnutí. Úřad byl povinen v rozhodnutí přejímací cenu a okolnosti, které vedly k jejímu určení, řádně odůvodnit, aby se k nim vlastník mohl vyjádřit. V přejímací ceně měly být zohledněny také investice a meliorace provedené po 24. dubnu 1919, pokud dle občanského práva vznikl hospodařící osobě nárok na jejich náhradu a ta tento nárok uplatnila a osvědčila do konce oceňovacího řízení. K posouzení provedených investic si Státní pozemkový úřad vyžádal stanovisko vlastníka a po jeho vyjádření rozhodl o tom, zda-li provedené investice budou zahrnuty do přejímací ceny. Rozhodnutí o přejímací ceně doručoval úřad prostřednictvím soudu vlastníkovi, hypotekárnímu věřiteli, a osobám oprávněným z knihovních práv, přičemž do 30 dnů od doručení měly tyto osoby právo podat stížnost pro některý ze zákonem stanovených důvodů, a to pro obvod vrchního zemského soudu v Praze k zemskému soudu v Praze, pro obvod vrchního zemského soudu v Brně k zemskému soudu v Brně a pro Slovensko a Podkarpatskou Rus k sedriálnímu soudu v Bratislavě. Rozhodující pro výběr příslušnosti soudu bylo, v jakém obvodu se nacházela největší část nemovitosti. Soud poté zaslal stížnost Státnímu pozemkovému úřadu, aby se ve 14 denní lhůtě vyjádřil. Pokud stížnosti nebylo vyhověno, byla připuštěna ještě stížnost k nadřízenému soudu, který byl konečnou instancí.¹⁴⁸

Po stanovení přejímací ceny následovalo nesporné řízení, v němž soud, v jehož pozemkových knihách nemovitost nebo největší část nemovitosti ležela, na návrh Státního pozemkového úřadu rozvrhl přejímací cenu podle zásad o rozvrhu nejvyššího podání za nemovitosti prodané v dražbě. Soud uvědomil o nařízeném roku vlastníka, Státní pozemkový úřad, osoby oprávněné z knihovních práv a také úřady povolané k vymáhání dávek a daní. Mimo to vyhlásil soud nařízený rok na své úřední desce společně s výzvou, aby osoby, které si činí nároky ze služebních, zaopatřovacích, pachtovních nebo nájemních smluv, tyto nároky přihlásily. Rozhodující pro samotnou existenci nároku byl den provedení poznámky zamýšleného převzetí, zatímco

¹⁴⁸ EBEL, F. a kol. *Deset let Československé republiky*. Svazek třetí. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1928, s.467-473; PEICHOVÁ, A. *Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky*. In: KUKLÍK, J. *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*. Praha: Auditorium, 2011, s. 37-40

rozhodující pro rozsah nároku byl den skutečného převzetí. Po provedení roku tedy soud vypracoval rozvrh přejímací ceny a doručil jej formou usnesení všem, které dříve informoval o nařízeném roku. Od doručení rozvrhu běžela všem adresátům 14denní lhůta na případnou stížnost.

Po nabytí právní moci usnesení se nároky osob vyplývající z rozvrhu staly splatnými a Státní pozemkový úřad byl povinen začít přiznané pohledávky vyplácet v pořadí určeném náhradovým zákonem¹⁴⁹ a exekučním řádem¹⁵⁰. První na řadě byly daně a veřejné dávky, druhé nároky zaměstnanců na nevyplacené mzdy a platy za posledního půl roku před převzetím, třetí náklady za úřední správu, čtvrté nároky z knihovních práv a smluv a páté opět daně a veřejné dávky, ovšem v tomto případě se jednalo o starší daně a veřejné dávky, které nebyly zajištěny knihovním zástavním právem, a osobní daně a dávky. Platby byly prováděny buď hotově anebo zápisem do náhradové knihy soudu, v jehož obvodu ležela vlastníková nemovitost. Hotově měly být placeny pohledávky veřejnoprávní, pohledávky ze služebního poměru, náklady úřední správy, zadržené úroky a umořovací splátky hypotekárních dluhů, zadržené renty, výživné a zaopatřovací požitky, zatímco do pozemkových knih měly být zapisovány nároky z kapitálových pohledávek váznoucích na nemovitostech. Částka, jež zbyla po zaplacení všech pohledávek, představovala v případě, že se nejednalo o převzetí bez náhrady, soukromoprávní pohledávku vlastníka vůči státu, jež byla podle uvážení Státního pozemkového úřadu vyplacena vlastníkovi buď v hotovosti anebo zapsána do náhradové knihy u soudu. Tato pohledávka nebyla ze strany vlastníka vypověditelná, avšak náhradová banka ji mohla čtvrtletně vypovědět a zaplatit buď hotově anebo dílčími úpisy ve stejné jmenovité hodnotě a se stejnou úrokovou mírou. Pohledávky zapsané do náhradových knih byly státem ročně úročeny 3 % a umořovány 0,5 %, přičemž vláda byla zmocněna nařízením úrokovou míru zvýšit na 4 %, což v srpnu 1922 skutečně provedla, ale v říjnu 1931 ji vrátila zpět na původní hodnotu.¹⁵¹

Po převzetí majetku bylo na Státním pozemkovém úřadu, aby jej přidělil. Již v záborovém zákoně¹⁵² bylo uvedeno, že pokud si stát převzatý majetek neponechá

¹⁴⁹ Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

¹⁵⁰ Zákon č. 79/1896 ř. z., o řízení exekučním a zajišťovacím, ze dne 27. května 1896

¹⁵¹ SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 171-190

¹⁵² Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

k všeobecně prospěšným účelům, přidělil je zájemcům. Tuto zásadu dále rozvedl a další pravidla následně stanovil zákon přídělový¹⁵³. Prvním krokem přídělového řízení bylo vypracování pracovního plánu, který měl dále sloužit jako interní instrukce pro Státní pozemkový úřad. Při tvorbě plánu bylo nejprve třeba se vypořádat s nároky vlastníka na propuštění půdy dle záborového zákona a na ponechání půdy dle přídělového zákona. Po zohlednění vlastnickových nároků mohl úřad přistoupit k obecnému rozvržení půdy pro příděl s ohledem na to, aby bylo zajištěno řádné hospodaření na půdě přidělené i na půdě propuštěné a ponechané původnímu vlastníku. Rovněž měly být zohledněny případné budoucí příděly, neboť půda byla zpravidla přidělována postupně po malých celcích, a případná scelení půdy přidělené a svobodné. Scelením půdy přidělené a svobodné mohl úřad i příděl podmínit.¹⁵⁴

Navenek bylo přídělové řízení zahájeno uveřejněním vyhlášky na úředních deskách obcí, kde přidělované nemovitosti nacházely, u příslušné obvodové úřadovny a, pokud o to požádal Státní pozemkový úřad, také na úřední deskách jiných obcí, okresního soudu, a politického úřadu první stolice. Ve vyhlášce byl, kromě prohlášení, že se zahajuje přídělové řízení, uveden seznam nemovitostí, které jsou předmětem přídělového řízení a především informace ohledně podávání žádostí o příděl. Styk mezi Státním pozemkovým úřadem a žadateli o příděl zprostředkoval příděloví komisař a jemu nápomocný místní výbor. Místní výbory byly složeny ze zástupců místních uchazečů o půdu, odborných hospodářských sdružení a státních a místních úřadů a kromě toho, že sloužil jako poradní sbor přídělového komisaře, usiloval o dosažení smíru mezi žadateli o příděl téhož majetku. Na základě pracovního plánu, žádostí o příděl a dohod dosažených za pomoci místního výboru byl posléze Státním pozemkovým úřadem vypracován podrobný rozvrh přídělů půdy. Přestože úřad vypracovával přídělový plán na základě podkladů, rozhodování o tom, komu bude půda přidělena a kde a jaké kvality a rozlohy tato půda bude, záviselo zcela na vůli úřadu a proti jeho rozhodnutí neexistoval žádný opravný prostředek.¹⁵⁵

¹⁵³ Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., ustanovení o přídělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě, ze dne 30. ledna 1920

¹⁵⁴ HÁCHA, E., J. HOETZEL, K. LAŠTOVKA a F. WEYR *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia, 1934, s. 368-382; HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010, s. 75-85

¹⁵⁵ Tamtéž a dále VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. II. vydání. Praha: Rolnická tiskárna v Praze, 1924. s. 65-101

Poněkud odlišný režim měly v přidělovém řízení zbytkové statky. O vzniku zbytkového statku se rozhodovalo při tvorbě pracovního plánu v rámci vypracování obecného rozvrhu půdy. O zbytkovém statku byla následně vydána vyhláška v úředním listě obvodu, kde se statek nacházel, přičemž v seznamu nemovitostí výše zmíněné veřejné vyhlášky se takový statek neuváděl. Vyhláška obsahovala označení zbytkového statku, základní informace o něm, je-li předmětem přidělu zařízení a případně jaké, bude-li statek přidělen do vlastnictví nebo do pachtu a lhůta k podání žádostí o přiděl. Do řízení ohledně zbytkových statků nebyly oprávněny zasahovat místní výbory.

Výsledek a závěr přidělového řízení představovalo konečné rozhodnutí Státního pozemkového úřadu o přidělu. Alternativou rozhodnutí byla dohoda opatřená schvalovací doložkou úřadu, jíž se směňuje zabraná půda za nezabranou. Rozhodnutí i dohoda pak plnily zároveň funkci vkladové listiny v případě, že se jednalo o přiděl do vlastnictví. Následným zápisem vlastnického práva do pozemkových knih na základě rozhodnutí či dohody pak bylo přidělové řízení zakončeno.

5 Sociální zabezpečení zaměstnanců dotčených pozemkovou reformou

Už při plánování pozemkové reformy bylo zřejmé, že reforma se nevyhnutelně dotkne všech zaměstnanců na převzatých statcích počínaje dělníky a řediteli statků konče. Převzetí zpravidla znamenalo pro tyto zaměstnance nucenou výpověď a obzvláště u dělnictva představoval konec pracovního poměru také akutní hrozbu tíživé sociální situace. Aby se takovému stavu předešlo, byla státu zákony přiřknuta povinnost postarat se o trvalé zaměstnance převzatých statků, kteří kvůli realizaci pozemkové reformy přišli o zaměstnání.¹⁵⁶

Základy zabezpečení zaměstnanců byly upraveny v páté části náhradového zákona¹⁵⁷. Na základě § 72 a vládního nařízení č. 575/1920 Sb. z. a n.¹⁵⁸ byl nejprve Státním pozemkovým úřadem proveden soupis všech zaměstnanců na zabraném velkém pozemkovém majetku, kteří byli povinni k penzijnímu pojištění dle zákona č. 89/1920 Sb. z. a n.¹⁵⁹ a zároveň byli v služebním poměru na takovém majetku před 1. srpnem 1914, a dále soupis osob, kterým k 4. březnu 1920 poskytovali buď vlastníci velkého pozemkového majetku anebo Všeobecný penzijní ústav zaopatřovací požitky z důvodu služební činnosti na tomto majetku. Tento soupis měl sloužit mimo jiné jako podklad pro Fond pro zaopatření zaměstnanců velkostatku, jenž byl zřízen § 73. Účelem vytvoření tohoto fondu bylo poskytování zaopatřovacích požitků československým státním příslušníkům s trvalým bydlištěm na území republiky, uvedeným ve výše zmíněném soupisu, kterým v důsledku převzetí jejich zabraného majetku přestala nebo nezačala výplata zaopatřovacích požitků, aniž jim mohla být opatřena dostatečná úhrada zaopatřovacích požitků z přejímací ceny za převzatý majetek anebo z ceny za převzatý inventář. Fond měl až do přijetí úpravy starobního a invalidního pojištění dělnictva vyplácet zaopatřovací požitky také ostatním trvalým zaměstnancům postižených reformou a jejich rodinám a pozůstalým. Nároky výše zmíněných osob mohly být vůči

¹⁵⁶ SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 214-217

¹⁵⁷ Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

¹⁵⁸ Vládní nařízení č. 575/1920 Sb. z. a n., aby proveden byl soupis zaměstnanců na zabraném pozemkovém majetku a osob požívajících z důvodů služební činnosti na velkém pozemkovém majetku pensí neb darů z milosti, ze dne 12. října 1920

¹⁵⁹ Zákon č. 89/1920 Sb. z. a n., kterým se mění některá ustanovení zákona o pensijním pojištění (zákona č. 1/1907 ř. z. a císařského nařízení č. 138/1914 ř. z.), ze dne 5. února 1920

fondu uplatňovány pouze, pokud tyto osoby dosáhly v den skutečného převzetí 65 let anebo při prokázání invalidity 60 let. Podmínka dosažení věku nemusela být splněna, pokud tyto osoby byly poživateli zaopatřovacích požitků podle zákona o penzijním pojištění¹⁶⁰ či zákona č. 130/1921 Sb. z. a n.¹⁶¹, anebo měly-li na tyto požitky nárok, který však nebyl uhrazen, a konečně, pokud byly požitky osobám přiznány jako způsob zaopatření. Ve všech případech se však jednalo o nárok podpurný, který mohl být uplatňován pouze v případě, že jej neuhradil poskytovatel penzijního pojištění podle zákona o penzijním pojištění. Výši požitků včetně jejich maximální hodnoty určoval zákoně č. 130/1921 Sb. z. a n. a také doba strávená v zaměstnání do dne skutečného převzetí, přičemž podmínkou pro dosažení nároku v plné výši byla 10letá doba a pro dosažení částečné výměry bylo třeba alespoň doby 5leté.¹⁶²

Další formy sociálního zabezpečení, související s penzemi a dary z milosti, upravoval § 74. Vlastníci zabraného majetku poskytující tyto zaopatřovací požitky ke dni nabytí účinnosti zákona č. 130/1921 Sb. z. a n., tj. k 6. květnu 1921, byli povinni je i nadále poživatelům platit anebo zajistit jejich výplatu na své náklady. Kromě toho mohl Státní pozemkový úřad dle svého uvážení uhradit nároky ze smluv služebních a zaopatřovacích, k nimž byly počítány i penze a dary z milosti, z ceny placené za převzatý inventář, jestliže jeho majitel převzal nebo plnil tyto závazky. Výčet dalších způsobů zabezpečení zaměstnanců obsahoval § 75.

Prvním způsobem zaopatření, jenž nabízel § 75, byl přiděl nemovitostí, přičemž přidělenou nemovitost mohla představovat v takových případech půda k provozování zemědělství v podobě nedílu nebo zbytkového statku, ale také obytná budova, nemovitost k provozování průmyslu a podobně. Zaměstnanec, který chtěl být zaopatřen právě tímto způsobem, musel podat žádost o přiděl, kde uvedl svůj statut bývalého zaměstnance, a zúčastnit se běžného přidělového řízení, v němž však měli být bývalí zaměstnanci upřednostňováni. Těmto zaměstnancům také byly nabízeny výhodnější podmínky pro získání úvěru a při splnění určitých podmínek obdrželi k přidělu ještě

¹⁶⁰ Zákon č. 1/1907 ř. z., o penzijním pojišťování zřízenců ve službách soukromých a některých zřízenců ve službách veřejných, ze dne 16. prosince 1906

¹⁶¹ Zákon č. 130/1921 Sb. z. a n., kterým se upravují zaopatřovací požitky bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 18. března 1921

¹⁶² HÁCHA, E., J. HOETZEL, K. LAŠTOVKA a F. WEYR *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia, 1934, s. 362-368 a 383-393; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922, s. 227-238

část odbytného, jež by jim příslušela při zaopatření finančním odškodněním. Další způsob zaopatření představovalo finanční odškodnění, jehož výše závisela na celkové době služby na velkém majetku pozemkovém, na povaze poslední vykonávané služby a v poslední řadě na rodinném stavu zaměstnance. Prostředky na finanční odškodnění byly, stejně jako prostředky na příděl nemovitostí, čerpány z kolonizačního fondu. Dále měl být na zaměstnance brát zřetel při obsazování pracovních míst na státním pozemkovém majetku a Státní pozemkový úřad mohl také pod hrozbou sankce uložit hospodařícím osobám, aby při přijímání nových zaměstnanců upřednostnily jím vybrané osoby. Obdobně mohl úřad uložit přijímatelům hospodářských statků převzetí zaměstnanců v počtu a druhu odpovídajícím velikosti převzatého statku. Náklady vzniklé státu při uskutečňování těchto forem zabezpečení byly rovněž hrazeny z kolonizačního fondu a výjimku představovalo pouze výše zmíněné starobní a invalidní zaopatření hrazené z Fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatku, bylo-li jako způsob zaopatření přiznáno. Jednotlivé formy zabezpečení uvedené v § 75 blíže upravovala vládní nařízení č. 305/1922¹⁶³ a 318/1922 Sb. z. a n.^{164 165}.

Trvalí zaměstnanci převzatých statků měli na zaopatření vůči Státnímu pozemkovému úřadu subjektivní nárok, a to ode dne, kdy skončila hospodařící osobě výpovědní doba a nebyla-li dána výpověď, ode dne skutečného převzetí. Definicí trvalého zaměstnance a zároveň tedy i podmínky, které musel zaměstnanec splňovat, aby měl na zaopatření nárok obsahoval § 1 vládního nařízení č.305/1922 Sb. z. a n.: *„Trvalými zaměstnanci na velkém majetku pozemkovém po rozumu tohoto nařízení jsou úředníci, zřizenci a dělníci, jichž služba nebo práce souvisí přímo se zemědělskou nebo lesní výrobou nebo s průmyslem zemědělským nebo lesním na velkém majetku pozemkovém zabraném státem podle §§ 1, 2 a 4 zákona záborového, a kteří*

1. jsou státními příslušníky republiky Československé a mají řádné bydliště v tuzemsku,

¹⁶³ Vládní nařízení č. 305/1922 Sb. z. a n., kterým vydávají se předpisy k § 75 zákona č. 329/1920 Sb. z. a n. (zákonu náhradového), ve znění novely č. 220/1922 Sb. z. a n., o zaopatření trvalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 21. října 1922

¹⁶⁴ Vládní nařízení č. 318/1922 Sb. z. a n., kterým doplňuje se vládní nařízení č. 305/1922 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy k § 75 zákona č. 329/1920 Sb. z. a n. (zákonu náhradového), ve znění novely č. 220/1922 Sb. z. a n., o zapotřební trvalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 3. listopadu 1922

¹⁶⁵ EBEL, F. a kol. *Deset let Československé republiky*. Svazek třetí. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1928, s.481-485

2. byli v den vyhlášení přidělového řízení starší 18 roků,

3. byli ještě v den zápisu poznámky nebo v den vyhlášky zamýšleného převzetí (§§ 2a a 3a náhrad. zákona) a nejméně dva roky před tím nepřetržitě na zabraném majetku trvale zaměstnáni a zaměstnání toto jest hlavním zdrojem jejich obživy. Uplynula-li ode dne poznámky nebo vyhlášky zamýšleného převzetí do dne vyhlášení přidělového řízení doba delší šesti měsíců, počítá se dvouletá doba ode dne vyhlášení přidělového řízení.¹⁶⁶ Za trvalé zaměstnance byli považováni i zaměstnanci splňující výše uvedené podmínky, kteří byli po dni vyhlášení přidělového řízení bez podstatných důvodů propuštěni a zůstali bez zaměstnání. Jestliže chtěl zaměstnanec svůj nárok uplatnit, musel jej ohlásit Státnímu pozemkovému úřadu nejpozději do dne skutečného převzetí statku, na němž byl zaměstnán. V případě, že pro nepřekonatelnou překážku nemohl nárok ohlásit, musel tak učinit a zároveň prokázat překážku ihned poté, co pominula. Úřad byl poté v rámci rozhodování o nároku oprávněn požadovat v jím stanovené lhůtě po zaměstnanci nebo jeho zaměstnavateli data potřebná pro posouzení a ti byli povinni je pod hrozbou sankce dle § 18c záborového zákona¹⁶⁷ poskytnout. Úřad nepřihlížel k nárokům ohlášeným po uplynutí tří měsíců ode dne skutečného převzetí anebo po uplynutí 30 dnů od rozvázání služebního nebo pracovního poměru, pokud k němu došlo až po skutečném převzetí, a tyto nároky jako opožděné zamítl. O způsobu zaopatření rozhodoval Státní pozemkový úřad buď sám anebo prostřednictvím obvodové úřadovny, a to formou opatření. S ohledem na způsob zaopatření, potřeby zaměstnance a účelnost věci nebo s ohledem na prováděnou pozemkovou reformu mohl úřad v opatření uložit podmínky anebo odmítnout zaměstnancem žádaný způsob zaopatření, měl-li k tomu závažné důvody. Proti opatření mohl zaměstnanec podat ve 14denní lhůtě počínající rozhodnutím stížnost k rozhodčí komisi. Výrok rozhodčí komise byl konečný. Jestliže o nároku rozhodovala obvodová úřadovna, bylo třeba podat stížnost ve stejné lhůtě nejprve k úřadu. Řízení o stížnostech proti opatřením úřadu upravoval jednací řád vydaný vládním nařízením č. 374/1922 Sb. z. a n.¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Citace, vládní nařízení č. 305/1922 Sb. z. a n., kterým vydávají se předpisy k § 75 zákona č. 329/1920 Sb. z. a n. (zákonu náhradového), ve znění novely č. 220/1922 Sb. z. a n., o zaopatření trvalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 21. října 1922

¹⁶⁷ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

¹⁶⁸ Vládní nařízení č. 374/1922 Sb. z. a n., kterým se vydává jednací řád pro rozhodčí komise podle § 75 zákona č. 329/1920 Sb. z. a n. (zákonu náhradového), ve znění novely č. 220/1922 Sb. z. a n., ze dne 7. prosince 1922

Zákon č. 130/1921 Sb. z. a n.¹⁶⁹ upravoval zabezpečení bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, kteří k datu účinnosti tohoto zákona, tedy k 6. květnu 1921, buď již požívali zaopatřovacích požitků z důvodu trvalého služebního poměru na velkém majetku pozemkovém anebo nabyli nároku na vyplacení penze nebo provize před působností tohoto zákona, a také zabezpečení pozůstalých po těchto zaměstnancích. Povinným k plnění zaopatřovacích požitků byl zaměstnavatel, u něhož výplata těchto požitků počala anebo měla počít a v případě, že svojí povinnost nesplnil, byl zaměstnanec oprávněn na základě § 73 náhradového zákona¹⁷⁰ požadovat tyto požitky na fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatku. V závislosti na počtu zaměstnání mohl vzniknout zaměstnanci nárok na zaopatřovací požitky vůči více zaměstnavatelům, přičemž proti každému vlastníku měl nárok odpovídající postavení a době, jež u něj strávil. Nárok neměly osoby, které se při vystoupení ze služby vzdaly opatřovacích požitků, a zaměstnanci na majetku, jenž připadl podle zákona státu. Spory o nároky vyplývající z tohoto zákona rozhodovaly sborové soudy první stolice. Původní znění zákona bylo pozměněnou novelou č. 215/1922 Sb. z. a n.¹⁷¹ a zákon byl dále proveden vládními nařízeními č. 189/1921¹⁷² a 46/1923 Sb. z. a n.¹⁷³

¹⁶⁹ Zákon č. 130/1921 Sb. z. a n., kterým se upravují zaopatřovací požitky bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 18. března 1921

¹⁷⁰ Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

¹⁷¹ Zákon č. 215/1922 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňuje zákon č. 130/1921 Sb. z. a n., kterým se upravují zaopatřovací požitky bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 13. července 1922

¹⁷² Vládní nařízení č. 189/1921 Sb. z. a n., kterým se provádí zákon č. 130/1921 Sb. z. a n., o úpravě zaopatřovacích požitků bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 13. května 1921

¹⁷³ Vládní nařízení č. 46/1923 Sb. z. a n., kterým se doplňuje vládní nařízení č. 189/1921 Sb. z. a n., o úpravě zaopatřovacích požitků bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, a částečně se mění vysvětlivky k nařízení tomuto, ze dne 2. března 1923

6 Finanční orgány pozemkové reformy

Základ finančně právní úpravy pozemkové reformy položil již záborový zákon¹⁷⁴, který v § 15 svěřil finanční operace plynoucí z provádění tohoto zákona veřejnoprávním úvěrním ústavům. Další role byla svěřena Státnímu pozemkovému úřadu, jenž měl na základě § 7 zákona o Státním pozemkovém úřadě¹⁷⁵ opatřovat dlouhodobý úvěr přídělčům, stanovit jeho podmínky a zprostředkovávat styk mezi přídělci a peněžními ústavy, pověřenými prováděním finanční akce. Nejvýznamnější úlohu z hlediska finančních orgánů měl úvěrový zákon¹⁷⁶, jenž zřídil Náhradovou banku, Všeobecný fond pro podporu vnitřní kolonizace a umožnil zřízení Fondu československých legionářů. Další fondy byly zřízeny náhradovým zákonem, a to Náhradový fond a Fond pro zaopatření zaměstnanců velkostatků.¹⁷⁷

Finanční orgány pozemkové reformy lze rozdělit do skupin podle funkce či funkcí, které měly plnit. Funkci provozovacího kapitálu pro převzetí a přiděl plnil Náhradový fond. Funkci úvěrovou měly Náhradová banka a Fond československých legionářů, zatímco funkci sociální Fond pro zaopatření zaměstnanců velkostatků. Všeobecný fond pro podporu vnitřní kolonizace plnil jak funkci úvěrovou, tak sociální. Mimo těchto subjektů hrála významnou roli do roku 1925 také státní pokladna, a to jako hlavní opatrovatel finančních prostředků poskytovaných na základě finančních zákonů Státnímu pozemkovému úřadu. Od roku 1925 byly finančními zákony opatřovány pouze prostředky na osobní a věcné náklady úřadu, zatímco vlastní náklady vynaložené na provádění reformy se hradily již z Náhradového fondu. Fond však ve skutečnosti hradil i náklady osobní a věcné, neboť byl povinen každý měsíc nahradit státní pokladně výdaje na ně vynaložené.

Náhradový fond byl zřízen náhradovým zákonem¹⁷⁸, konkrétně §§ 79 a 80, a sloužil jako základní zdroj financí k uskutečňování pozemkové reformy, jmenovitě k úhradě přejímací ceny, převzatého inventáře a k pokrytí investic nezbytných k úpravě převzatého majetku za účelem přidělu. Dále fond odváděl kolonizačnímu fondu částku,

¹⁷⁴ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

¹⁷⁵ Zákon č. 330/1919 Sb. z. a n., o pozemkovém úřadě, ze dne 11. června 1919

¹⁷⁶ Zákon č. 166/1920 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, ze dne 11. března 1920

¹⁷⁷ HÁCHA, E., J. HOETZEL, K. LAŠTOVKA a F. WEYR *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia, 1934, s. 383-393

¹⁷⁸ Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

jež představovala latifundijní srážku dle § 42 náhradového zákona, a příspěvek k zaopatření zaměstnanců ve výši 15 % náhrady. Do státní pokladny plynuly z Náhradového fondu prostředky k úhradě osobních a věcných nákladů Státního pozemkového úřadu a také příspěvky ve výši 15 % z přejímací ceny, do níž však nebyly započítány investice provedené od 24. dubna 1919, a to k částečné úhradě ztrát způsobených odpisem daně z majetku dle zvláštního zákona. Základní kapitál Náhradového fondu tvořila původně záloha ve výši 50 000 000 Kč ze státní pokladny, jež měl fond vrátit do deseti let ze svých přebytků. První novela náhradového zákona změnila výši zálohy na 150 000 000 Kč. Příjmy fondu tvořily prostředky z přidělové ceny, z pachtovného, z rent uvedených v § 33 přidělového zákona¹⁷⁹ a dalších zdrojů. Do fondu patřil také obsah rezervního fondu Náhradové banky a zbytek jmění Fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatků. Náhradový fond byl spravován Státním pozemkovým úřadem a podléhal dohledu Nejvyššího účetního kontrolního úřadu, jemuž také každoročně předkládal účetní závěrku. Finanční prostředky fondu musely být od ostatních finančních prostředků úřadu odděleny a také samostatně účetnický i pokladničně spravovány.

Všeobecný fond pro podporu vnitřní kolonizace byl zřízen § 18 úvěrového zákona¹⁸⁰ jako fond při Státním pozemkovém úřadě. Tvorba stanov fondu byla svěřena úřadu a ten je se souhlasem vlády vydal pod č. 375/1922 Sb. z. a n.¹⁸¹ Stanovy byly později upraveny vyhláškami úřadu č. 49/1923¹⁸² a č. 141/1931 Sb. z. a n.¹⁸³ Fond měl, jak již bylo zmíněno výše, dvě funkce, a to funkci úvěrovou a funkci sociální. Funkcí úvěrovou se rozumělo poskytování držebovostních a provozovacích úvěrů za účelem podpory vnitřní kolonizace, jíž stanovy definovaly jako usazování přídělčů na území bývalého velkostatku nebo od něj odlehlých částí, přiděl půdy za účelem rozšíření dosavadních zemědělských podniků na podniky soběstačné anebo převod velkostatku nebo jeho části družstvům do vlastnictví nebo do pachtu. Funkci sociální představovalo

¹⁷⁹ Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě, ze dne 30. ledna 1920

¹⁸⁰ Zákon č. 166/1920 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, ze dne 11. března 1920

¹⁸¹ Vyhláška Státního pozemkovému úřadu č. 375/1922 Sb. z. a n., o stanovách Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonizace při Státním pozemkovém úřadě v Praze, ze dne 30. října 1922

¹⁸² Vyhláška Státního pozemkovému úřadu č. 49/1923 Sb. z. a n., kterou se částečně mění vyhláška Státního pozemkového úřadu č. 375/1922 Sb. z. a n., o stanovách Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonizace při Státním pozemkovém úřadě v Praze, ze dne 9. března 1923

¹⁸³ Vyhláška Státního pozemkovému úřadu č. 141/1931 Sb. z. a n., kterou se mění stanovy Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonizace při Státním pozemkovém úřadě v Praze, ze dne 3. července 1931

užívání prostředků fondu k úhradě státních výdajů na zaopatření zaměstnanců a schodků Fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatků, nestačily-li k tomu prostředky Náhradového fondu. Základní kapitál fondu byl vytvořen státní dotací ve výši 20 000 000 Kč. Do fondu plynuly poplatky za udělení souhlasu ke zcizení a propachtování zabraných nemovitostí ve výši 10 % z prodejní ceny za zcizení a ¼ % za pacht. Dále přímo do fondu plynuly prostředky z vybraných pokut a peněžitých trestů dle záborového zákona¹⁸⁴ a z Náhradového fondu latifundijní srážky a příspěvky k zaopatření zaměstnanců ve výši 15 % z přejímací ceny. Fond byl samostatně a odděleně spravován Státním pozemkovým úřadem, přičemž správa pohledávek byla, stejně jako vedení pokladny a účetnictví, svěřena za úplatu zemské bance. V roce 1935 bylo jméno fondu změněno na Státní kolonizační fond.¹⁸⁵

Fond československých legionářů vznikl na základě §§ 3 a 18 úvěrového zákona¹⁸⁶ vyhláškou Státního pozemkového úřadu č. 68/1921 Sb. z. a n.¹⁸⁷ jako fond pro privilegovanou skupinu osob, jíž měl poskytovat zvláštní výhody. Onu privilegovanou skupinu tvořili českoslovenští legionáři, vdovy a sirotci po padlých a nezvěstných legionářích nebo příbuzní po padlých a nezvěstných legionářích, jejichž výživa byla zcela závislá na těchto legionářích, přičemž podmínkou zařazení do skupiny bylo, aby legionář obdržel příděl podle přidělového zákona¹⁸⁸ jako jednotlivec nebo jako člen legionářského nebo jiného zemědělského sdružení. Fond poskytoval těmto subjektům doplňkové úvěry nad meze řádných úvěrů stanovené úvěrovým zákonem. Finanční prostředky fondu představovaly zejména dotace 1 000 000 Kč poskytnutá Kanceláří československých legií a zápůjčka ve stejné výši od kolonizačního fondu. Správu těchto prostředků vykonával Státní pozemkový úřad, zatímco správa pohledávek z úvěrů příslušela kuratoriu fondu, jež se také významně podílelo na účetní kontrole fondu. Kuratorium fondu rovněž konalo přípravné řízení ohledně poskytnutí úvěru a bez jeho návrhu nemohl být úvěr poskytnut.

¹⁸⁴ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

¹⁸⁵ EBEL, F. a kol. *Deset let Československé republiky*. Svazek třetí. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1928, s.486-518

¹⁸⁶ Zákon č. 166/1920 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, ze dne 11. března 1920

¹⁸⁷ Vyhláška Státního pozemkovému úřadu č. 68/1921 Sb. z. a n., o stanovách fondu československých legionářů při státním pozemkovém úřadě v Praze, ze dne 18. února 1921

¹⁸⁸ Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., ustanovení o přídělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě, ze dne 30. ledna 1920

Fond pro zaopatření zaměstnanců velkostatků byl zřízen § 73 náhradového zákona¹⁸⁹ ve znění upraveném první novelou za účelem zabezpečení starobních a invalidních požitků zaměstnanců na zabraném pozemkovém majetku podléhajících pensijní povinnosti a osob požívajících z důvodů služební činnosti na velkém pozemkovém majetku zaopatřovací požitky. Stát měl na základě výše zmíněné zákonné úpravy přispět fondu jednorázovou částkou 5 000 000 Kč a povinnost přispívat měli také vlastníci zabraného, avšak dosud nepřevzatého majetku, a to ročním příspěvkem ve výši 3 Kč z každého hektaru půdy přesahující výměru 250 ha, od roku 1920 zvýšeným na 5 Kč. Fond také získával prostředky z hospodaření se svým jměním a rezervami, a to prostřednictvím ukládání hotovosti, nákupu cenných papírů anebo hypotéčních zápůjček přidělcům. Správu fondu vykonávalo sedmičlenné kuratorium jmenované Státním pozemkovým úřadem po dohodě s ministerstvem sociální péče. Kuratorium mimo jiné sestavovalo rozpočet fondu, schvalovalo účetní závěrku a také rozhodovalo o nárocích osob na požitky z fondu. Proti rozhodnutí mohla být podána stížnost k rozhodčí komisi zřízené na základě § 75 náhradového zákona. Výkonným orgánem fondu byla jeho kancelář v čele se zodpovědným úředníkem. Účetní dohled nad fondem vykonával Nejvyšší účetní kontrolní úřad, zatímco státní dohled byl svěřen společně ministru sociální péče a předsedovi Státního pozemkového úřadu. Fond byl osvobozen ode všech daní a daňových přírážek. Po splnění účelu mělo dojít k likvidaci fondu, přičemž měla rozhodnout vláda, k jakým cílům pozemkové reformy bude užito zbývajících jmění fondu.¹⁹⁰

Náhradová banka byla ustavena na základě §§ 64 a 71 náhradového zákona vládním nařízením č. 361/1922 Sb. z. a n.¹⁹¹ nikoliv jako samostatná instituce, ale jako služba vykonávaná Poštovním úřadem šekovým dle pravidel uvedených ve vládním nařízení č. 360/1922 Sb. z. a n.¹⁹² Tuto službu vykonával Poštovní úřad šekový, od roku 1930 nesoucí název Poštovní spořitelna, odděleně od své ostatní činnosti a v jejím rámci mohl nakládat pouze s prostředky poskytnutými Státním pozemkovým úřadem.

¹⁸⁹ Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

¹⁹⁰ HÁCHA, E., J. HOETZEL, K. LAŠTOVKA a F. WEYR *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia, 1934, s. 362-368 a 383-393

¹⁹¹ Vládní nařízení č. 361/1922 Sb. z. a n., kterým se rozšiřuje obor působnosti poštovního úřadu šekového o službu náhradové banky, ze dne 7. prosince 1922

¹⁹² Vládní nařízení č. 360/1922 Sb. z. a n., o náhradových knihách a náhradových bankách, ze dne 7. prosince 1922

Úřad přikazoval bance náhradové pohledávky a ta je pak zapisovala do náhradové knihy a pokladničně a účetně spravovala. Náhradová kniha se skládala z jednotlivých účtů náhradových pohledávek vedených pro každého věřitele a pro každou pohledávku samostatně. Do účtu se zapisoval náhradový věřitel, změny a omezení týkající se jeho osoby a jednalo-li se o vázaný majetek, také tato skutečnost, a rovněž osoby oprávněné z náhradové pohledávky. Dále musela být v účtu uvedena náhradová pohledávka s veškerým příslušením, údaje o splatnosti a vypověditelnosti a veškeré změny a omezení vztahující se k pohledávce a konečně zástavní práva a břemena váznoucí na pohledávce a jejich úrocích s omezeními a změnami, vztahujícími se k věřitelům nebo jejich pohledávkám. Zápisem do náhradové knihy se původní obligační pohledávka stávala pohledávkou věcnou a další práva k ní mohly vzniknout pouze zápisem do náhradové knihy. Náhradová kniha byla knihou veřejnou a osoba, jež osvědčila právní zájem, měla právo, aby jí náhradová banka za poplatek vydala výpis z účtu, jenž v případě potřeby sloužil jako exekuční titul. Ke splacení pohledávek bývalých vlastníků převzaté půdy mohly být se souhlasem vlády bankou vydány výkupní listy pozemkové, přičemž úroková míra těchto listů musela být shodná s úrokovou mírou pohledávek.¹⁹³

Kromě vedení náhradových knih a správy náhradových pohledávek bylo dalším předmětem činnosti náhradové banky poskytování úvěrů přídělcům. Náhradová banka však na rozdíl od ostatních úvěrových útvarů neměla základní kapitál a její finanční prostředky představovaly zejména zálohy a náhradové pohledávky, jež jí poskytl Státní pozemkový úřad. Část prostředků však získávala banka sama prostřednictvím správních a jiných příspěvků, úroků z poskytnutých zápůjček, kurzovních rozdílů atd., z nichž měla vytvořit rezervní fond. Nestačily-li prostředky v rezervním fondu k úhradě schodků, doplatil chybějící částku Státní pozemkový úřad. V rámci úvěrové činnosti Náhradové banky byly rozlišovány dva typy úvěrů, a to úvěry na podkladě pozemkových listů úvěrových, které banka poskytovala samostatně, a úvěry na podkladě náhradových pohledávek, u nichž bylo vždy třeba povolení Státního pozemkového úřadu. Pozemkové listy úvěrové, jež sloužily jako podklad prvního typu úvěru, byly umořitelné dílčí úpisy požívající tzv. sirotčí jistoty, pro jejichž vydávání platila všeobecná pravidla pro poskytování úvěrů. Existence úvěrů na podkladě

¹⁹³ Tamtéž a dále EBEL, F. a kol. *Deset let Československé republiky*. Svazek třetí. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1928, s.486-518

náhradových pohledávek závisela na Státním pozemkovém úřadu, který úvěry povoloval, a to až do 90 % přidělové ceny půdy a 50 % přidělové ceny budov, a následně přikazoval Náhradové bance. Za poskytnuté úvěry ručil stát.

Ředitelem Náhradové banky byl guvernér Poštovního úřadu šekového, neboť banka byla, jak bylo zmíněno výše, pouhou službou vykonávanou úřadem. Taktéž úřednictvo banky bylo nabráno z úřednictva úřadu. Přesto však byla činnost banky i správa jejího jmění vykonávána odděleně. Při výkonu své činnosti jednala banka ve většině případů na příkaz Státního pozemkového úřadu a samostatně mohla jednat až v rámci provádění přikázaného jednání. Státní pozemkový úřad vykonával nad Náhradovou bankou, jako její nadřízená instance, dozor a také v poslední instanci rozhodoval o stížnostech proti rozhodnutím a opatřením banky, byly-li podány ve 14denní lhůtě.

7 Kritika pozemkové reformy

Uskutečnění pozemkové reformy bylo po první světové válce svorným přáním celé české společnosti. Představy o podobě a realizaci reformy se však různily a od toho se v průběhu vytváření zákonů, následné realizace a po skončení pozemkové reformy odvíjely negativní reakce a hodnocení. Tyto reakce směřovaly buď obecně proti reformě nebo pouze proti některým jejím aspektům, přičemž zcela proti reformě se stavěli zejména velkostatkáři zatímco kritiky jejího pojetí byly některé politické strany a osobnosti politického a akademického života.

Velkostatkáři představovali jedinou skupinu v rámci celé české společnosti, která minimálně zpočátku zcela odmítala pozemkovou reformu. Jejich značnou nevýhodou bylo, že kromě velkostatkářského křídla agrární strany, později přestoupivšího do národní demokracie, nebyli zastoupeni na politické scéně. Zpočátku tito velcí pozemkoví vlastníci předpokládali, že velkostatky budou zcela odstraněny, proti čemuž protestovali především vyzdvihováním údajných výhod velkostatkářského způsobu hospodaření oproti hospodaření na menších pozemcích. Dále zdůrazňovali nezastupitelný význam velkostatků pro zásobování obyvatelstva zemědělskými produkty a pro zajištění existence svých zaměstnanců. Tyto skutečnosti nebyly dle velkostatkářů při vytváření podoby pozemkové reformy zohledněny a právě na to také směřovala jejich kritika, že reforma by měla být řešena z hospodářského hlediska a nikoliv, jak tomu dle jejich názoru bylo, z politického hlediska, jako nástroj odvety za pobělohorské konfiskace a součást předvolebního boje. Účelem reformy však nebylo velkostatky zlikvidovat, ale pouze zmenšit jejich rozlohu, což po určité době pochopili i velkostatkáři, přestali proti reformě protestovat a dokonce uznali její nutnost.¹⁹⁴

Velkostatkářská šlechta našla určitou oporu mezi osobnostmi politické a akademické scény, a to především v osobě univerzitního profesora historie Josefa Pekaře, který rovněž obhajoval velkostatkářský způsob hospodaření jako ten nejvíce rentabilní a předpovídal, že rozdělení velkých pozemkových majetků povede k významnému poklesu zemědělské výroby. Stejně jako velkostatkáři také brojil proti tomu, aby se boj o podobu pozemkové reformy stal bojem politických stran o voliče.

¹⁹⁴ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 89-145; SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 3-12

Pekař také upozorňoval na možné vedlejší účinky reformy, např. že rozdrobením velkostatků utrpí mnohé zámky, parky a lesy, neboť šlechta již nebude mít vzhledem k úbytku majetku dostatek prostředků na jejich údržbu, a proto také navrhoval, aby byly lesy ze záboru vyloučeny. Po rozšíření pozemkové reformy na podniky, jejichž účelem nebyla zemědělská výroba, žádal i jejich vyloučení ze záboru, ať už z důvodů morálních nebo ekonomických kvůli ochraně zemědělského průmyslu. V otázce vyvlastnění bez náhrady, kterou se jako historik zabýval, dospěl k závěru, že vzhledem k oslabení moci šlechty po rozpadu Rakouska-Uherska, zrušení šlechtictví a vyvlastnění jejího majetku nelze vyvlastnění bez náhrady ospravedlnit, neboť výše zmíněné události jsou pro šlechtu dostatečnou sankcí. Stejně tak by nebylo možné vyvlastnění bez náhrady ospravedlnit z historického hlediska, neboť rody, kterých by se tato sankce týkala, tedy ty, které po Bílé Hoře skoupily zkonfiskovaný majetek, byly dle Pekaře původem české a nikoliv německé, zatímco rody, které tehdy stály při Habsburcích, nebyly konfiskacemi vůbec postiženy a sankce by je zcela minula. Dle Pekařových slov hovořil pro šlechtu mimo výše zmíněné argumenty i fakt, že dochází k jejímu počestování.¹⁹⁵

Jedním z nejčastěji kritizovaných aspektů pozemkové reformy byla skutečnost, že na její přípravu a provádění měla vliv pouze agrární strana. Svou moc nad pozemkovou reformou strana realizovala zejména prostřednictvím Státního pozemkového úřadu, kde měla rovněž rozhodující vliv a právě za odpolitizování Státního pozemkového úřadu a jeho reorganizaci se ve svém novoročním projevu vyslovil 1. ledna 1922 Tomáš Garrigue Masaryk. Agrární strana sice reagovala na Masarykovu výtku svoláním výkonného výboru strany, kde byl návrh na reorganizaci odmítnut, a následným vysláním delegace za samotným Masarykem, pravděpodobně za účelem sjednání jakéhosi kompromisu, ale v praxi k žádné změně nedošlo a dominance agrární strany trvala až dokonce pozemkové reformy.¹⁹⁶

Častým předmětem kritiky byl také způsob určení náhradové ceny na základě cen pozemků mezi léty 1913 a 1915. Josef Pekař označil takto určené náhradové ceny za natolik nízké, že se „neliší od konfiskace z trestu“ a, stejně jako Tomáš Garrigue Masaryk v dopise předsedovi Státního pozemkového úřadu Karlu Vyškovskému,

¹⁹⁵ PEKAŘ, J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923, s. 5-62; SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 3-12

¹⁹⁶ Tamtéž a dále MASARYK, T. G. *Cesta demokracie II*. Praha: Masarykův ústav - Archiv Akademie Věd ČR, 2007, s. 205-215

poukazoval na nesrovnalost mezi dvěma současně přijatými zákony, kde náhrada byla na základě náhradového zákona¹⁹⁷ stanovena dle předválečných cen, zatímco dávka z majetku byla na základě stejnojmenného zákona¹⁹⁸ stanovena dle cen současných. Ferdinand Peroutka komentoval volbu tohoto řešení jako rozhodnutí parlamentu „*půdu v rukou majitelů tiše znehodnotit, jednak proto, aby šlechtu přece jen nějak za Bílou Horu potrestal, jednak proto, aby půdu učinil snadno dosažitelnou chudým uchazečům*“¹⁹⁹.

Zcela jiný náhled, než česká společnost, měli na pozemkovou reformu příslušníci národnostních menšin. Kritika zaznívala nejčastěji z řad německých velkostatkářů a politických stran působících na území republiky, kteří si stěžovali na protiněmeckou orientaci reformy, jejíž záměrem měla být čechizace území osídlených Němci. Politické strany kromě toho také zpochybňovaly legitimitu pozemkové reformy, neboť přesto, že se týkala Němců, byla uzákoněna bez německých politických stran. Kriticky se o pozemkové reformě vyjadřoval rovněž německy psaný tisk, který často poukazoval na diskriminaci německých zemědělců při záboru a přidělu půdy. Některé z těchto výtek měly své opodstatnění, např. v případech diskriminace Němců v rámci záborů a přidělů, kdy byl zabírán majetek především Němcům, zatímco přidělován jim byl méně, než by odpovídalo jejich podílu na obyvatelstvu, ale ani přesto nedošlo k nijak zásadní denacionalizaci německých území, ani k omezení zemědělského podnikání německých rolníků. Mnohé výtky však neměly konkrétní podklad a vznikly spíše z důvodu, že se jejich autoři cítili v nacionalistické atmosféře nového státu poněkud odstrčeně a nerovnoprávně.²⁰⁰

Terčem kritiky byly rovněž výsledky, kterých bylo pozemkovou reformou dosaženo, přičemž kritické hlasy se ozývaly nejen z řad odpůrců, ale nezdědka i od některých příznivců reformy. Většina těchto negativních hodnocení byla vyřčena až po skončení reformy, nicméně již během realizace bylo např. Státnímu pozemkovému úřadu několikrát vytýkáno zástupci národní demokracie, že vyvlastňování půdy

¹⁹⁷ Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

¹⁹⁸ Zákon č. 309/1920 Sb. z. a n., o dávce z majetku a dávce z přírůstku na majetku, ze dne 8. dubna 1920

¹⁹⁹ Citace, PEROUTKA F. Budování státu. II. díl. Praha: Lidové Noviny, 1991, s. 566

²⁰⁰ SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 3-12

neprovádí dost důsledně. Nespokojenost v průběhu reformy vyjadřovala pochopitelně i sociální demokracie, která považovala reformu za příliš konzervativní a provedená vyvlastnění za nedostatečná. Po ukončení pozemkové reformy tímto způsobem argumentovali i jiní, které reforma neuspokojila, a proto požadovali další etapu reformy, v jejímž rámci měla být rozdělena další půda včetně zbytkových statků. Tato přání došla svého naplnění po druhé světové válce, kdy byla druhá etapa realizována v duchu původních návrhů sociální demokracie.²⁰¹

²⁰¹ Tamtéž a dále KOŤÁTKO, J. *Pozemková reforma v Československu*. Praha: Orbis, 1949, s. 9-14; PEROUTKA F. *Budování státu*. II. díl. Praha: Lidové Noviny, 1991, s. 563-572

8 Výsledky pozemkové reformy

Přes mnohé kritiky, že pozemková reforma nebyla provedena dostatečně, nutno přiznat, že se podařilo naplnit její hlavní cíl, tj. odstranit zásadní nerovnováhu v držbě půdy na území Československa, kdy určitá privilegovaná skupina, čítající méně než 2 000 vlastníků, vlastnila celou třetinu půdy státu. Na úkor těchto velkých pozemkových vlastníků, z nichž většinu tvořila šlechta a církev, mělo dojít k posílení malých a zejména středních rolníků. Kromě stránky hospodářské však nelze nezmínit také stránku politickou, neboť motivace pozemkové reformy byla především politická, a omezení pozemkového vlastnictví šlechty a církve tak posloužilo jako nástroj k oslabení vlivu a ztrátě postavení těchto tradičních reprezentantů habsburského státu.²⁰²

Pro účely pozemkové reformy bylo zabráno celkem 4 068 370 ha půdy (z toho 1 312 721 ha půdy zemědělské), což představovalo 28 % plochy celého Československa. Téměř polovina zabrané půdy však byla původním majitelům nakonec vrácena, přičemž většinu z navrácených 1 831 920 ha tvořily lesy, zatímco zemědělské půdy, jakožto půdy preferované pro příděl, se vlastníkům dostalo zpět pouhých 418 858 ha, tedy necelá třetina. Novým nabyvatelům bylo přiděleno celkem 1 800 782 ha půdy (z toho 868 601 ha půdy zemědělské), tj. zhruba stejné množství, jako půda vrácená původním vlastníkům. Se zbývajících 435 668 ha zabrané půdy nebylo v rámci reformy nijak naloženo.²⁰³

Přídělový zákon²⁰⁴ rozlišoval dle rozsahu přidělované půdy dva základní druhy přídělu: drobný příděl do 30 ha a příděl zbytkových statků, větších než 30 ha. Nejvíce půdy bylo rozděleno v rámci drobného přídělu, konkrétně 755 354 ha (z toho 624 257 ha půdy zemědělské), což představovalo 43,5 % půdy veškeré a celých 74 % půdy zemědělské. Nutno poznamenat, že do roku 1928 bylo 41,9 % zájemců o drobný příděl odmítnuto s tím, že pro ně v daném místě není dostatek půdy. Zbytkovým statkům se dostalo celkem 222 593 ha půdy (z toho 189 273 ha půdy zemědělské), vyjádřeno

²⁰² ČEREŠŇÁK, B. *Ke klíčovým aspektům hodnocení První pozemkové reformy v Československé republice*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 39-42; SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 3-12

²⁰³ Tamtéž a dále HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010, s. 95-107

²⁰⁴ Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., ustanovení o přídělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě, ze dne 30. ledna 1920

procenty 12,8 % půdy veškeré a 22,4 % půdy zemědělské. Mezi přidělci těchto statků bylo i 31 sociálně demokratických družstev ale také mnozí političtí funkcionáři, kterým byly zbytkové statky obratně přiděleny za jejich zásluhy o pozemkovou reformu. Průměrná výměra půdy na jeden zbytkový statek byla kolem 100 ha.²⁰⁵

Zvláštní kategorii přidělu tvořil přiděl veřejnoprávním institucím. Obce, stát a jiné instituce obdržely celkem 760 387 ha půdy (tj. 3,6 % přidělené půdy), z toho však jen 30 669 ha půdy zemědělské. Z velké části tedy nešlo o půdu pro zemědělské účely, ale např. o stavební parcely. Celých 43,7 % přidělené půdy tvořily lesy, a to zejména lesy v pohraničí, které byly zabrány z politických důvodů, aby nadále nezůstávaly v rukou německých a maďarských statkářů.²⁰⁶

Po ukončení pozemkové reformy připadla klíčová role v zemědělské výrobě hospodářstvím do 50 ha, obhospodařujících celých 80,4 % zemědělské půdy státu. Kromě kategorie tzv. trpasličích hospodářství do 1 ha, kterých ubylo v důsledku přesunu do vyšších kategorií, totiž došlo k masivnímu nárůstu počtu hospodářství, zejména pak v kategoriích 2-5 ha a 5-10 ha, což bylo důsledkem programu drobného přidělu. Díky přidělu zbytkových statků se také výrazně zvýšil počet hospodářství v kategorii 50-100 ha. Nutno však poznamenat, že v této kategorii se jednalo pouze o růst v řádu set, zatímco počet hospodářství přidělovaných v rámci drobného přidělu, vzrostl ve výše zmíněných kategoriích až o desítky tisíc. Zredukován byl naopak počet velkostatků nad 100 ha, kterým náleželo již jen 15,5 % zemědělské půdy. Z celkové výměry půdy však velkostatkům zůstalo úctyhodných 39,7 %.²⁰⁷

Z uvedených čísel vyplývá, že výsledné provedení pozemkové reformy bylo vůči původním, poměrně radikálním plánům značným kompromisem, a to kompromisem, který zcela neuspokojil ani zájemce či přidělce, kteří žádali důslednější parcelaci zabrané půdy, a na druhé straně ani velkostatkáře a šlechtu, těžko se smiřující se skutečností, že reforma proběhla a připravila je o polovinu jejich půdy.

²⁰⁵ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. I. díl. Praha: Libri, 2003, s. 470-479; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 196-208

²⁰⁶ Tamtéž a dále VYKOUPIIL, L. *Slovník českých dějin*. Brno: Georgetown, 1994, s. 246-247

²⁰⁷ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010, s. 95-107; SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 3-12

9 Závěr

Československá pozemková reforma nebyla ve své době na evropské půdě ničím výjimečným, neboť obdobné akce proběhly, kromě Československa, v dalších 21 státech, tedy téměř v celé Evropě. V zemích střední a východní Evropy, s výjimkou Ruska, kde probíhala na přelomu 30. let kolektivizace půdy, tomu tak bylo z obdobných důvodů a s obdobným průběhem jako v Československu, kdy v reakci na radikalizaci společnosti došlo k posílení malého a středního pozemkového vlastnictví na úkor velkostatků. V rámci všech těchto reforem byla ta československá považována za jednu z méně radikálních. Dle odborných odhadů došlo v Evropě tímto způsobem k přerozdělení více než 20 milionů ha půdy.²⁰⁸

Význam pozemkové reformy asi nejlépe dokládá její hodnocení z pera Ferdinanda Peroutky, že „československá revoluce stojí na třech pilířích, jimiž byly státní převrat, pozemková reforma a přijetí ústavy“²⁰⁹. Obdobně se vyjádřil také T. G. Masaryk, který reformu nazval „vedle převratu největším činem nové republiky“ a „dovršením a vlastním uskutečněním převratu“²¹⁰.

Proč však byla pozemková reforma stavěna naroveň převratu nebo proč měla být jeho dovršením? Je obecně známo, že ideologickým podtextem a motivací reformy, bylo odčinění Bílé hory, což se projevovalo zejména v programech a prohlášeních politických stran propagujících reformu. Ta měla posloužit jako prostředek k odčinění pobělohorských křivd a k potrestání jejich hlavních strůjců, šlechty a církve. Do jaké míry měla reforma nacionální charakter není jednoduché vypátrat, neboť záznamy o přidělu dlouhou dobu nebyly vedeny dle národnosti subjektů a ani autoři prací o pozemkové reformě nejsou v této věci zcela zajedno. Není však pochyb o tom, že nacionální prvek v pozemkové reformě nepochybně přítomen byl, i když jeho role nebyla natolik zásadní, jak by se dalo odhadovat z předreformních prohlášení československých politiků nebo poreformních kritik politiků německých.²¹¹

²⁰⁸ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010, s. 68-75; SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 3-12

²⁰⁹ Citace, PEROUTKA F. *Budování státu*. II. díl. Praha: Lidové Noviny, 1991, s. 564

²¹⁰ Citace, EBEL, F. a kol. *Deset let Československé republiky*. Svazek třetí. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1928, s.405

²¹¹ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010, s. 68-75; KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. I. díl. Praha: Libri, 2003, s. 479-488

Z hospodářského hlediska byla pozemková reforma logickým vyústěním neudržitelné situace ohledně pozemkového vlastnictví v Československu, kdy většina obyvatel trpěla nedostatkem půdy, zatímco velkostatkáři vlastnili více než třetinu půdy republiky. S tímto stavem nebyl smířen zejména venkovský lid a s jeho rostoucí nespokojeností bylo čím dál jasnější, že bez zásadních změn v pozemkovém vlastnictví by stát musel čelit rozsáhlým nepokojům. Před československým státem tak stál nelehký úkol dát v krátké době pozemkové reformu zákonnou podobu a následně jí provést.²¹²

Do jaké míry se tento úkol podařil, je a vždy bude částečně otázkou subjektivního posouzení, nicméně obecné cíle, jakých mělo být pozemkovou reformou dosaženo, tedy rozšíření soukromého vlastnictví a uklidnění obyvatelstva, byly více či méně naplněny. Ne všem se však dostalo půdy a zdaleka ne všichni byli podobou reformy uspokojeni, neboť představ a požadavků bylo mnoho a zvolený kompromis pochopitelně nemohl uspokojit každého. Narychlo přijatá úprava trpěla mnohými nedostatky, které vyšly často najevo až v praxi, avšak důležitější než jednotlivá negativa bylo celkové vyznění pozemkové reformy, která, přestože významným způsobem zasáhla do vlastnických práv občanů, byla zásahem demokratickým, kde byly uplatňovány zásady rovného zacházení a poskytování, byť ne zcela adekvátní, náhrady za zabavený majetek.

Pozemková reforma bez pochyby změnila ráz československé vesnice. Největší prospěch přinesla statkářům (50-100 ha) a velkých sedlákům (20-50 ha), kteří nyní kromě významných rolí v hospodářské oblasti často zastávali i důležitou roli v sociálním životě vesnice. Na rozdíl od předválečných vlastníků byly s vesnicí více či méně spjati a lidé je pak často volili za starosty či správce hospodářských družstev, kampeliček a podobně. Zlepšilo se také sociální postavení drobných pozemkových vlastníků, kteří se z hlediska obživy stali v mnohých případech zcela soběstační nebo alespoň odolnější proti případným nedostatkům potravy, což se projevilo zejména v období Velké hospodářské krize na přelomu 30. let.²¹³

²¹² SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 3-12

²¹³ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. I. díl. Praha: Libri, 2003, s. 470-479

Pro zemědělské dělnictvo však nebyla nová tvář české vesnice tolik přívětivá, jako pro výše zmíněné skupiny. Značný úbytek velkostatků mnoho z nich připravil o práci, což zapříčinilo růst nezaměstnanosti. Pouhých 19 % takto propouštěných dělníků našlo uplatnění na zbytkových statcích a čtvrtina z nich se dočkala přidělu z půdy, na které byli před reformou zaměstnáni. Zbytek zemědělského dělnictva nezaměstnanost většinou vyhnala z venkova a přiměla je hledat si práci ve městech.

Při časovém vymezení pozemkové reformy jsou jako její hranice nejčastěji uváděny roky 1918, kdy došlo k přijetí prvního zákona v rámci reformy²¹⁴, a 1936, kdy byla dočasně pozastavena z důvodu nedostatku financí. Zejména druhé z dat je diskutabilní, ku příkladu proto, že Státní pozemkový úřad prohlásil reformu za skončenou již v roce 1933. I poté však pokračoval v činnosti, a to až do svého zániku k 1. květnu 1935. Následně agendu Státního pozemkového úřadu převzalo ministerstvo zemědělství, které pokračovalo v přidělových operacích až do roku 1938, dokud mu to politická situace umožňovala. Nutno však podotknout, že z hlediska samotné realizace reformy nemá datum jejího ukončení přílišný význam, neboť největší část pozemkových operací probíhala mezi léty 1920, kdy byl zahájen přiděl a 1925, kdy přiděl vrcholil.²¹⁵

Průběh pozemkové reformy značně zkomplikovala Velká hospodářská krize v letech 1929 až 1933. Drobným přidělcům, splácejícím úvěry poskytnuté na uhrazení přidělové ceny, přinesla v mnohých případech existenční problémy, končící někdy až konkursem. Banky zároveň přestaly úvěry poskytovat, neboť dle přidělového zákona nebylo možné s přidělem majetkově disponovat bez souhlasu Státního pozemkového úřadu, a jelikož ten nechtěl, aby přidělený majetek končil v exekučních dražbách, banky jej při nesplácení úvěru nemohly exekučně prodat. Takto vznikající patové situace byly

²¹⁴ Zákon č. 32/1918 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků, ze dne 9. listopadu 1918

²¹⁵ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. Vydání. Praha: Linde, 1999, s. 346-350; SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 3-12

nakonec vyřešeny tzv. malým přidělovým zákonem²¹⁶, kterým byl uzákoněn kompromis mezi oběma stranami.²¹⁷

Celkově zhodnotit první pozemkovou reformu je možné pouze při komplexním posouzení jejich důsledků, které zasahovaly nejen do oblasti hospodářské či politické, ale rovněž sociální a dle některých i kulturní. Jejím vlivem došlo k významnému rozmachu menších pozemkových vlastníků, kteří tvořili základ prvorepublikového hospodářského růstu a také přispěli k relativně úspěšnému překonání Velké hospodářské krize. Rozšířením soukromého vlastnictví vedlo zároveň ke snížení sociální napětí mezi lidem. Reforma také oslabila vliv reprezentantů bývalého režimu, šlechty a církve, změnila poměry na venkově atd. Na druhé straně lze uvést některá negativa, např. částečná diskriminace z hlediska národnosti, skutečnost, že reforma připravila přes 150 000 lidí o práci, což vedlo k vyklidňování venkova atd. K hodnocení reformy je nezbytné srovnat tato pozitiva a negativa a zhodnotit, která převažují. Jednoznačná odpověď neexistuje a závěr ať si učiní každý, snad i s pomocí této práce, sám.²¹⁸

²¹⁶ Zákon č. 93/1931 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují předpisy o právním poměru k přidělené půdě, ze dne 27. května 1931

²¹⁷ RYCHLÍK, J. *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 43-49

²¹⁸ ČEREŠŇÁK, B. *Ke klíčovým aspektům hodnocení První pozemkové reformy v Československé republice*. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994, s. 39-42; KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. I. díl. Praha: Libri, 2003, s. 470-479

10 Seznam použité literatury a pramenů

10.1 Literatura

ČERESHŇÁK, B. Ke klíčovým aspektům hodnocení První pozemkové reformy v Československé republice. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

EBEL, F. a kol. *Deset let Československé republiky*. Svazek třetí. Praha: Státní tiskárna v Praze, 1928

FIKAR, M. *Ochrana umělecko-historických památek a přírodních krás v pozemkové reformě*. In: *Právník*. Roč. LXVI, Sešit I, Praha: Právnícká Jednota v Praze, 1927

HÁCHA, E., J. HOETZEL, K. LAŠTOVKA a F. WEYR *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia, 1934

HORÁČEK, V. K výkladu na § 63 zákona ze dne 30. ledna 1920 č. 81 sb. z. a n. (zák. přidělový) podle judikatury nejvyššího správního soudu (nález č. 2747-21). In: *Právník*. Roč. LX, Praha: Právnícká Jednota v Praze, 1921

HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010

KÁRNÍK, Z.: *České země v éře První republiky (1918-1938). Díl první: vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha: Libri, 2005

KOŤÁTKO, J. *Pozemková reforma v Československu*. Praha: Orbis, 1949

KREJČÍ, D. K výkladu §u 11. záborového zákona. In: *Právník*. Roč. LX, Praha: Právnícká Jednota v Praze, 1921

KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo*. Praha: Auditorium, 2010

LACINA, V. Představy o pozemkové reformě před jejím uzákoněním. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. Vydání. Praha: Linde, 1999

MASARYK, T. G. *Cesta demokracie II*. Praha: Masarykův ústav - Archiv Akademie Věd ČR, 2007

PEICHLOVÁ, A. Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky In: KUKLÍK, J. *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*. Praha: Auditorium, 2011

PEKAŘ, J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923

PEROUTKA F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Lidové Noviny, 1991

PEROUTKA F. *Budování státu*. II. díl. Praha: Lidové Noviny, 1991

PRAŽÁK, P. *Přehled a program politických stran v Československu*. Turnov: Jan Jiránek, 1935

RYCHLÍK, J. Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963

SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: pět civilistických úvah o zaboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se záborem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922

SEDLÁČEK, J. Přejímání zabrané půdy státem dle zákona náhradového. In: *Právník*. Roč. LX, Praha: Právnická Jednota v Praze, 1921

SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935. In: *Československá pozemková reforma a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

STÁTNÍ POZEMKOVÝ ÚŘAD V PRAZE. *Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech*. Praha: Státní pozemkový úřad, 1925

STIEBER, M. Pozemková reforma. In: *Právník*. Roč. LVIII, Praha: Právnická Jednota v Praze, 1919

VOŽENÍLEK, J. *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice*. Praha: Česká agrární společnost, 1919

VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. II. vydání. Praha: Rolnická tiskárna v Praze, 1924

VYKOUPILO, L. *Slovník českých dějin*. Brno: Georgetown, 1994

10.2 Právní předpisy

Zákon č. 79/1896 ř. z., o řízení exekučním a zajišťovacím, ze dne 27. května 1896

Zákon č. 1/1907 ř. z., o penzijním pojišťování zřízenců ve službách soukromých a některých zřízenců ve službách veřejných, ze dne 16. prosince 1906

Zákon č. 86/1912 ř. z., o stavebním právu, ze dne 26. dubna 1912

Zákon č. 32/1918 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků, ze dne 9. listopadu 1918

Zákon č. 61/1918 Sb. z. a n., jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly, ze dne 10. prosince 1918

Zákon č. 64/1918 Sb. z. a n., o mimořádných přechodních ustanoveních na Slovensku, ze dne 10. prosince 1918

Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919

Zákon č. 318/1919 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům, ze dne 27. května 1919

Zákon č. 330/1919 Sb. z. a n., o pozemkovém úřadě, ze dne 11. června 1919

Zákon č. 387/1919 Sb. z. a n., jímž se doplňují některá ustanovení zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 11. července 1919

Zákon č. 421/1919 Sb. z. a n., kterým se mění obecní statek v kmenové obecní jmění, ze dne 17. července 1919

Zákon č. 593/1919 Sb. z. a n., o ochraně drobných zemědělských pachtýřů, ze dne 30. října 1919

Vládní nařízení č. 626/1919 Sb. z. a n., kterým se prodlužuje lhůta stanovená v § 1 zákona č. 593/1919 Sb. z. a n., o ochraně drobných zemědělských pachtýřů, ze dne 3. prosince 1919

Vládní nařízení č. 61/1920 Sb. z. a n., o vyšetření a uvedení v patrnost zabraného majetku pozemkového republiky Československé, ze dne 9. ledna 1920

Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě, ze dne 30. ledna 1920

Zákon č. 89/1920 Sb. z. a n., kterým se mění některá ustanovení zákona o pensijním pojištění (zákon č. 1/1907 ř. z. a císařského nařízení č. 138/1914 ř. z.), ze dne 5. února 1920

Zákon č. 118/1920 Sb. z. a n., o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém, ze dne 12. února 1920

Zákon č. 166/1920 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, ze dne 11. března 1920

Zákon č. 309/1920 Sb. z. a n., o dávce z majetku a dávce z přírůstku na majetku, ze dne 8. dubna 1920

Zákon č. 311/1920 Sb. z. a n., jímž se doplňují některá ustanovení zákona č. 318/1919 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům, ze dne 15. dubna 1920

Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 8. dubna 1920

Vládní nařízení č. 451/1920 Sb. z. a n., o obvodových úřadovnách pozemkového úřadu, ze dne 6. července 1920

Vládní nařízení č. 575/1920 Sb. z. a n., aby proveden byl soupis zaměstnanců na zabraném pozemkovém majetku a osob požívajících z důvodů služební činnosti na velkém pozemkovém majetku pensí neb darů z milosti, ze dne 12. října 1920

Vládní nařízení č. 665/1920 Sb. z. a n., kterým prodlužuje se pravomoc Státního pozemkového úřadu podle přechodných ustanovení § 63 zákona č. 81/1920 Sb. z. a n., na rok 1921, pokud jde o Slovensko a Podkarpatskou Rus, ze dne 17. prosince 1920

Vládní nařízení č. 53/1921 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy závazné pro určování a vypočítávání přejímací ceny za zabraný majetek pozemkový státem převzatý, ze dne 21. ledna 1921

Vyhláška Státního pozemkovému úřadu č. 68/1921 Sb. z. a n., o stanovách fondu československých legionářů při státním pozemkovém úřadě v Praze, ze dne 18. února 1921

Zákon č. 108/1921 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňuje zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., doplněný zákonem č. 387/1919 Sb. z. a n., ze dne 11. března 1921

Zákon č. 130/1921 Sb. z. a n., kterým se upravují zaopatřovací požitky bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 18. března 1921

Vládní nařízení č. 189/1921 Sb. z. a n., kterým se provádí zákon č. 130/1921 Sb. z. a n., o úpravě zaopatřovacích požitků bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 13. května 1921

Zákon č. 354/1921 Sb. z. a n., o převzetí statků a majetku, případných podle mírových smluv československému státu, ze dne 12. srpna 1921

Vládní nařízení č. 496/1921 Sb. z. a n., jímž upravuje se správa fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatku, zřízeného podle § 73 zákona č. 329/1920 Sb. z. a n., a příspěvek vlastníků zabraného majetku pozemkového k fondu tomu, ze dne 29. prosince 1921

Zákon č. 77/1922 Sb. z. a n., kterým se vydávají přechodná ustanovení k zákonu č. 329/1920 Sb. z. a n., (zákonu náhradovému), pokud jde o převzetí a náhradu za jednotlivé parcely nebo části parcel ze zabraného majetku pozemkového, ze dne 16. března 1922

Vládní nařízení č. 177/1922 Sb. z. a n., kterým se stanoví nové úřední tituly pro technické úředníky tabákové reže, ze dne 22. června 1922

Zákon č. 215/1922 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňuje zákon č. 130/1921 Sb. z. a n., kterým se upravují zaopatřovací požitky bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 13. července 1922

Zákon č. 220/1922 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňuje zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, ze dne 13. července 1922

Vládní nařízení č. 296/1922 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňuje vládní nařízení č. 53/1921 Sb. z. a n., ve znění vládního nařízení č. 222/1922 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy závazné pro určování a vypočítávání přejímací ceny za zabraný majetek pozemkový státem převzatý, ze dne 21. září 1922

Vládní nařízení č. 305/1922 Sb. z. a n., kterým vydávají se předpisy k § 75 zákona č. 329/1920 Sb. z. a n. (zákona náhradového), ve znění novely č. 220/1922 Sb. z. a n., o zaopatření trvalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 21. října 1922

Vládní nařízení č. 318/1922 Sb. z. a n., kterým doplňuje se vládní nařízení č. 305/1922 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy k § 75 zákona č. 329/1920 Sb. z. a n. (zákona náhradového), ve znění novely č. 220/1922 Sb. z. a n., o zapotřební trvalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, ze dne 3. listopadu 1922

Vládní nařízení č. 360/1922 Sb. z. a n., o náhradových knihách a náhradových bankách, ze dne 7. prosince 1922

Vládní nařízení č. 361/1922 Sb. z. a n., kterým se rozšiřuje obor působnosti poštovního úřadu šekového o službu náhradové banky, ze dne 7. prosince 1922

Vládní nařízení č. 374/1922 Sb. z. a n., kterým se vydává jednací řád pro rozhodčí komise podle § 75 zákona č. 329/1920 Sb. z. a n. (zákona náhradového), ve znění novely č. 220/1922 Sb. z. a n., ze dne 7. prosince 1922

Vyhláška Státního pozemkového úřadu č. 375/1922 Sb. z. a n., o stanovách Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonizace při Státním pozemkovém úřadě v Praze, ze dne 30. října 1922

Vládní nařízení č. 23/1923 Sb. z. a n., o zřízení fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatků, ze dne 8. února 1923

Vládní nařízení č. 46/1923 Sb. z. a n., kterým se doplňuje vládní nařízení č. 189/1921 Sb. z. a n., o úpravě zaopatřovacích požitků bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, a částečně se mění vysvětlivky k nařízení tomuto, ze dne 2. března 1923

Vyhláška Státního pozemkovému úřadu č. 49/1923 Sb. z. a n., kterou se částečně mění vyhláška Státního pozemkového úřadu č. 375/1922 Sb. z. a n., o stanovách

Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonisace při Státním pozemkovém úřadě v Praze, ze dne 9. března 1923

Vládní nařízení č. 74/1923 Sb. z. a n., kterým se provádějí ustanovení § 50a, odst. 2. a 3., zákona náhradového o pachtýřích zemědělských podniků, jichž poměr pachtovní (nájemní) byl předčasně rozvázán výpovědí pozemkového úřadu, a kterým se doplňuje vládní nařízení č. 117/1922 Sb. z. a n., odd. II., o vyhláškách řízení přidělového, ze dne 7. dubna 1923

Zákon č. 130/1927 Sb. z. a n., kterým se zrušují zákon o obstavení velkostatků, § 4 zákona o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku a § 5 zákona o pozemkovém úřadě, ze dne 24. června 1927

Zákon č. 93/1931 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují předpisy o právním poměru k přidělené půdě, ze dne 27. května 1931 (Malý zákon přidělový)

Vyhláška Státního pozemkovému úřadu č. 141/1931 Sb. z. a n., kterou se mění stanovy Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonisace při Státním pozemkovém úřadě v Praze, ze dne 3. července 1931

Abstract

This thesis represents my attempt to summarise everything important about land reform taking place during the First Czechoslovak Republic. Land reform was a giant project lasting almost twenty years, whose consequences we can still feel today, be it either results of the reform or restitutional trials that are held to this day. Its enduring importance along with my interest in the era of First Czechoslovak Republic are among the main reasons why I have chosen this topic. Throughout writing, I've put emphasis on legal aspects of the reform where possible. The thesis is composed of nine chapters.

Chapter one analyses the economic situation of land owners before the beginning of the land reform. The land owners are divided into categories by amount of owned land and these categories are compared from various points of view.

Chapter Two is the most extensive one and it is entirely adressed to legislation of the land reform. The chapter is subdivided into three parts. Part One is also divided into several subdivisions, each of them explaining demands of each individual political party or movement. Part Two describes the story behind introducing the legal acts. Finally, Part Three thoroughly analyses the most important legal acts of the land reform.

Chapter Three documents temporary actions that were introduced before the beginning of the land reform to calm farmers down.

Chapter Four explores procedural aspects of land reform from giving notice and taking estates away from the original owners through allocation proceedings to allocation to applicants as such.

Chapter Five deals with social security of employees of manor farm estates who were made redundant as a consequence of the land reform. Several forms of social security are briefly described.

Chapter Six looks at financial bodies authorized to secure monetary operations and provide loans. It outlines the origin of these bodies and then describes their most important tasks.

Chapter Seven shortly examines criticism of land reform. It provides the most frequent objections and reasons why land reform was criticized. The objections of the most important critics are also considered.

Chapter Eight discusses the results of the land reform, mostly from the economic point of view.

Chapter Nine closes the thesis and it is somehow connected to the previous chapter. Land reform had a huge impact on the whole society which was not only economic but also political and social, and this chapter intended to capture all of that.

Klíčová slova: pozemková reforma, první republika, zábor, přiděl, velkostatek, Státní pozemkový úřad, Agrární strana